

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
FAKULTA ARCHITEKTURY

PETR DÝR

ARCHITEKTONICKÁ
PERSPEKTIVA
VYUŽITÍ ZEMĚDĚLSKÝCH
AREÁLŮ V ČESKÉ REPUBLICE

HABILITAČNÍ PRÁCE

OBSAH

1 ÚVOD.....	7
1.1 CÍLE	7
1.2 KLÍČOVÁ SLOVA.....	7
2 VÝVOJOVÉ FÁZE ZEMĚDĚLSKÝCH HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ.....	9
2.1 ZEMĚDĚLSKÉ HOSPODAŘENÍ STŘEDOVĚKU.....	9
2.2 HOSPODÁŘSKÉ DVORY 16. A POČÁTKU 17. STOLETÍ.....	11
2.3 BAROKNÍ STAVITELÉ A STAVEBNÍCI	13
2.3.1 Ranné baroko	13
2.3.2 Vrcholné baroko.....	17
2.3.3 Pozdně - barokní situace v českých zemích.....	23
2.4 HOSPODÁŘSKÉ DVORY 1. POLOVINY 19. STOLETÍ.....	24
2.5 DVORY Z 50. – 60. LET 19. STOLETÍ.....	27
2.6 DVORY KONCE 19. STOLETÍ DO I. SVĚT. VÁLKY.....	29
2.7 MEZIVÁLEČNÁ ARCHITEKTURA HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ	30
2.8 ZEMĚDĚLSKÉ STAVITELSTVÍ V LETECH 1945 – 1989	32
2.8.1 Počátky kolektivizace 1948 – 1950.....	32
2.8.2 Formování socialistického zemědělství 1950 - 1960.....	32
2.8.3 Koncentrace zemědělské produkce 1960 - 1970.....	34
2.8.4 Období zemědělské nadprodukce 1970 – 1989	37
2.9 POREVOLUČNÍ ČAS DO SOUČASNOSTI (1989 – 2017).....	41
3 SOCIÁLNÍ ASPEKTY PROBLEMATIKY	43
3.1 SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ PROMĚNY VESNICE	43
3.1.1 Venkovská krajina a sídlo	43
3.1.2 Proměny agrární výroby.....	44
3.1.2.1 Tradiční rolnická malovýroba	45
3.1.2.2 Kolektivizované zemědělství	45
3.1.2.3 Zemědělská velkovýroba období normalizace.....	46
3.1.2.4 Zemědělství po roce 1989	46
3.1.2.5 Agroturistika – stimulační nástroj pro venkov 21. století.....	47
3.1.3 Sociální struktura vesnice	47
3.1.4 Specifika společenského života vesnice.....	48
4 ZEMĚDĚLSKÉ HOSPODAŘENÍ V KRAJINĚ.....	49
4.1 URBANISMUS HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ DO II. SV. VÁLKY	49
4.2 URBANISMUS ZEMĚDĚLSKÝCH STŘEDISEK 1948 - 2017.....	52
5 ARCHITEKTURA A TYPOLOGIE HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB	56
5.1 SKOT	57
5.1.1 Chlévy, kravíny, volárny do r. 1945	57
5.1.2 Stáje pro dojnice a pro výkrm skotu 1948 – 1989	59

5.1.3	Současnost a perspektiva chovu skotu	61
5.2	KONĚ.....	66
5.2.1	Konírny do r. 1945	66
5.2.2	Stáje pro koně 1948 – 1989.....	67
5.2.3	Současnost a perspektiva chovu koní.....	67
5.3	VEPŘÍNY, SVINCE – STÁJE PRO PRASATA.....	70
5.3.1	Stavby vepřínů a svinců do r. 1945	70
5.3.2	Stáje pro prasata 1948 – 1989	70
5.3.3	Současnost a perspektiva chovu prasat	72
5.4	KURNÍKY DRŮBEŽE – DRŮBEŽÁRNY.....	73
5.4.1	Kurníky drůbeže do r. 1945	73
5.4.2	Drůbežárny 1948 – 1989	74
5.4.3	Současnost a perspektiva chovu drůbeže	75
5.5	OVČÍNY – STÁJE PRO CHOV OVCÍ, SALAŠE.....	76
5.5.1	Ovčiny do r. 1945.....	76
5.5.2	Stáje pro chov ovcí 1948 – 1989.....	78
5.5.3	Současnost a perspektiva chovu ovcí.....	78
5.6	STODOLY – SKLADY PRO KRMIVA A STELIVA	80
5.6.1	Stodoly do r. 1945	80
5.6.2	Sklady krmiva a steliva 1948 – 1989	80
5.6.3	Současnost a perspektiva staveb pro skladování.....	82
5.7	SÝPKY – SKLADY ZEMĚDĚLSKÝCH PLODIN.....	83
5.7.1	Sýpky do roku 1945	83
5.7.2	Sklady zemědělských plodin 1948 – 1989.....	84
5.7.3	Současnost a perspektiva skladování zemědělské produkce	85
5.8	KOLNY – GARÁŽE PRO MECHANIZACI.....	86
5.8.1	Kolny do roku 1945	86
5.8.2	Garáže a opravný zemědělské techniky 1948 – 1989	87
5.8.3	Současnost a perspektiva garážování techniky	88
5.9	HNOJIŠTĚ – SKLADOVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ HNOJIV	88
5.9.1	Hnojiště do roku 1945	88
5.9.2	Skladování a zpracování hnojiv 1948 – 1989.....	89
5.9.3	Současnost a perspektiva nakládání s odpady.....	89
5.10	STAVBY DOPLŇKOVÉ (LIHOVARY, PIVOVARY...)	90
5.11	STUDNY, RYBNÍKY – VODOVOD, POŽÁRNÍ NÁDRŽ	91
5.12	SADY, ZAHRADY – ZELENĚ.....	91
6	KONSTRUKCE HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB	
	ARCHITEKTONICKÝ DETAIL.....	94
6.1	O KONSTRUKCÍCH HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB	94
6.2	DETAIL V ARCHITEKTUŘE	
	ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB.....	96
6.2.1	Prvky výplní otvorů.....	96
6.2.2	Architektonické doplňky.....	97

---

7 VĚDA A VÝZKUM ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB.....	98
7.1 ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE BRNO	99
7.2 ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD PRAHA	100
7.3 VÝZKUMNÝ ÚSTAV ŽIVOČIŠNÉ VÝROBY PRAHA.....	101
7.4 VÝZKUMNÝ ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÉ TECHNIKY PRAHA.....	102
7.5 ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÉ INFORMATIKY A INFORMACÍ PRAHA	103
7.6 ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE	104
7.7 MENDELOVA ZEMĚDĚLSKÁ A LESNICKÁ UNIVERZITA V BRNĚ	104
7.8 JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH	105
7.9 ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE.....	106
7.10 VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ	107
7.11 VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA	111
8 ARCHITEKTONICKÁ PERSPEKTIVA ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB.....	112
8.1 URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÉ PŘEHLÍDKY A SOUTĚŽE	115
8.2 OBNOVA HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ	121
8.3 REVITALIZACE / KONVERZE ZEMĚDĚLSKÝCH DRUŽSTEV	125
8.4 NÁVRAT ARCHITEKTURY DO ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB - STUDIE, VIZE, NÁMĚTY	129
9 ZÁVĚR	143
9.1 SHRNUÍ.....	143
9.2 PRAMENY	144
9.2.1 Seznam použité literatury.....	144
9.2.2 Odkazy na další studijní zdroje a prameny	145
9.2.3 Seznam vyobrazení	145

1 ÚVOD

Římský architekt, inženýr a teoretik Marcus Vitruvius Pollio (1. stol. př. n. l.), o jehož myšlenky se často opíráme, definoval kvalitní architekturu tak, že musí splňovat tři základní atributy: že musí být „*trvanlivá, užitečná a krásná*“, v latinském originále: „*firmitas, utilitas, venustas*“. Na přednáškách i v ateliérech studentům k Vitruviovým třem základním vlastnostem architektury přidávám další dvě: že totiž musí myslet na to, aby každé dílo bylo: *ekomické a ekologické*“. Vitruvius mluvil tak o všech stavbách, které lidský duch a ruce kdy stvořily, i takových, jenž jsou spíše technického či ryze účelového charakteru, jako např. mosty nebo stavby vojenské. Ve svém nejznámějším díle „*Deset knih o architektuře*“, první kapitole první knihy vyložil, že vědění architekta se skládá z „*fabricia*“ (řemeslo) a „*ratiocinatio*“ (duševní práce), což mu umožňuje posuzovat všechny druhy umění. Je tedy přímo posláním architektů, aby tyto myšlenky měli stále na paměti, a každé dílo, které vytvářejí, se neslo od počátku až do konce v tomto duchu. Aby nepodléhali jednostranným zájmům investorů, účelovým tlakům výrobců a dodavatelů stavebních konstrukcí a materiálů a i přes častou úřední mašinérii vždy vytvářeli dílo, maximálně naplňující myšlenky Vitruviovy.

1.1 CÍLE

Před 35 lety, když jsem nastoupil do první architektonické praxe v brněnském Agroprojektu, s elánem mladého architekta vytvářet kvalitní architekturu a naivně jsem se domníval, že to bude poměrně snadné. A záhy se přesvědčil, že ta cesta nebude dlážděná, spíše zarostlá trním. Po několikaleté praxi projektování a realizacích zemědělských staveb jsem se před dvaceti lety vrátil na akademickou půdu se základní myšlenkou, pokusit se hledat a najít cestu návratu architektury do zemědělských účelových staveb. A začala tak cesta neméně trnitá, nicméně po dvaceti letech přinášející první „ovoce“, totiž, že moji studenti, diplomanti a nyní již praktikující architekti projektují zemědělské stavby, které jsou oceňovány odbornou i laickou veřejností. Prozatím jsou to výrobní vinařské podniky, ale pevně věřím, že časem se architektura prosadí i do ostatních zemědělských staveb. Je to jen o tom, nalézt vhodné formy a způsoby, jak zemědělskou účelovou architekturu vytvářet, aby i přes nízkorozpočtovou základnu byla krásná.

Tato práce si klade za cíl seznámit čtenáře s historií, vývojem zemědělské účelové architektury, s její „degradací“ v druhé polovině 20. století a s konstrukcemi i detaily jednotlivých typologických druhů zemědělských staveb. Dále sdělit, jakým způsobem se na vývoji podílí věda a výzkum a jaké jsou sociální aspekty dané problematiky. Finální kapitola seznamuje s letitou mravenčí prací s hledáním cesty vhodných forem architektury zemědělských staveb a nastiňuje základní myšlenku, jak nejlépe vstupovat do tohoto prostředí.

Abychom se pokusili navrátit i do zemědělských staveb uměleckou hodnotu, kterou tak úžasně dokázal těmto stavbám v době baroka dát např. Jan Blažel Santini.

1.2 KLÍČOVÁ SLOVA

Architektura, urbanismus, hospodářský dvůr, zemědělské středisko, revitalizace, konverze.

2 VÝVOJOVÉ FÁZE ZEMĚDĚLSKÝCH HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ

Zemědělská půda v Čechách náležela historicky z velké části k bývalým panstvím, ať již vrchnostenským nebo církevním. Nepatrná část pak byla drobných svobodných hospodářů. Před pozemkovou reformou ve 20. letech 20. století patřila k velkostatkům 1/3 zemědělské státní půdy. Velkostatek pak různě disponoval s jedním až dvěma desítkami hospodářských dvorů. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku tak stálo a dosud stojí stovky hospodářských dvorů, různě rozestých po celé krajině, ale i v sídlech. Ve vesnicích pak vedle kostelů a šlechtických sídel zaujímal třetí největší dominantní polohu.

O podobě hospodářských dvorů a budov ve středověku víme velmi málo, nedochovalo se ani mnoho staveb z 16. – 17. století. Historické hospodářské dvory tak vesměs pochází z období druhé poloviny 17. století až do počátku století dvacátého. Nejvýraznější architekturu tohoto typologického druhu tvoří barokní hospodářské dvory, často ovšem dostavované a přetvářené v druhé až poslední čtvrtině 19. století. Dodnes je zachováno mnoho hmot a konstrukcí hospodářských budov, bohužel se znehodnocenou architekturou, zejména v detailu, způsobené nejvíce zemědělskou aj. činností v druhé polovině 20. století.

V následném přehledu bude přiblížen vznik, podoba a proměna hospodářských dvorů v období od 16. století do první poloviny 20. století. Na výběrovém přehledu pak bude především poukazováno na urbanistický a architektonický odkaz těchto výlučně účelových zemědělských hospodářských staveb. Typologie bude sledovat technologický vývoj extenzivního zemědělského hospodaření do podoby intenzivní mechanizace, s plným využíváním zemědělské techniky. Připomenou významné stavitele i stavebníky těchto staveb.

2.1 ZEMĚDĚLSKÉ HOSPODAŘENÍ STŘEDOVĚKU

S obdobím středověku je nejvíce spojován termín poplužní dvůr¹, (latinsky *praedium*, německy *Meierhof*). Jde o historické označení pro panský (neboli vrchnostenský) dvůr, ke kterému náležela dominikální půda. Český název pochází od označení staré měrné jednotky popluží, kterým se také někdy zjednodušeně nazýval dvůr sám. Součástí poplužního dvora byly hospodářské budovy a tzv. kmetcí (neboli selské) grunty (dvory) s rustikálními (selskými) pozemky. Vlastní personál v čele s šafářem byl na poplužním dvoru minimální, neboť část práce zastali poddaní v rámci svých robotních povinností a námezdní pracovníci. Také dobytek se často v poplužních dvorech až do zrušení roboty v roce 1848 nechoval, neboť držitel poddanského gruntu měl povinnost robotovat jistý počet dní buď sám, nebo s vlastním potahem. Změny v hospodaření na poplužních dvorech přinesl až rok 1848 s definitivním zrušením roboty. Dvory již nebyly spravovány v rámci jednotlivých panství, ale staly se klasickými statky. Termín poplužní dvůr se nicméně udržel až do poloviny 20. století a označoval jakýkoliv dvůr (statek) v pronájmu.

¹ viz *Ottův slovník naučný* – heslo: „poplužní dvůr“.

Rozlišit je třeba dvory rezidenční s přímou vazbou na panská sídla a dvory „podnikatelské“, jejichž podobu nám pouze naznačují některé ikonografické prameny. Na základě mladších, dosud stojících dvorů, můžeme předpokládat, že jednotlivé budovy mohly mít více funkcí spojující chov dobytka s uskladněním plodin.

S působením církevní moci a hospodařením rovněž musíme zmínit termín tzv. grangie (latinsky: *grangium*), což byl speciální velký hospodářský dvůr řádu cisterciáků. Grangia měla být zároveň nástrojem kolonizace odlehlých neosídlených území a zároveň zajištěním soběstačnosti klášterů, kterým řádová pravidla nařizovala nezávislost na vnějším světě. Jelikož však bylo na práci málo mnichů a ani pomoc konvršů nestačila, přecházely kláštery postupně na běžný feudální systém.

Průzkumem a dokumentací terénních reliktvů se podařilo získat představu o několika zaniklých dvorech cisterciáckých klášterů Plasy a Nepomuk. Relativně tak nejvíce víme o někdejší dvoře **Třebokov**, patřící klášteru v Plasích a o dvoru **Džbánek**, s vazbou na klášter Nepomuk. Oba dvory měly obdélný lichoběžníkový půdorys, vymezený ohradními zdmi s delší stranou 100 m. Většina budov zřejmě stála po obvodu dvora. Nejvýraznějším pozůstatkem jsou v obou případech zbytky opevněné hlavní stavby obklopené příkopem, stojící v centrální části dvora.

Obr. 1a,b Rekonstrukce (pravděpodobná) a plán reliktvů dvora Džbánek; zdroj: Anderle-Rožmberský-Švábek: *Výsledky povrchového průzkumu cisterciáckých dvorů na Plzeňsku*; 1993; s. 268

Dále odborná literatura ještě zmiňuje dvory v **Dolánkách**, **Hrnčířích**, **Plasích** nebo v **Sedlci**. Zde se dochovaly pouze fragmenty dokazující jejich existenci. Velké gotické sýpky se štěrbinovými otvory s kamenným ostěním a strmými štíty sedlových střech dosud stojí i v rozsáhlých areálech cisterciáckých klášterů ve **Zlaté Koruně** a ve **Vyšším Brodě**.

Za nejstarší dochovanou hospodářskou budovu je považována víceúčelová sýpka v středočeské obci Tuchoraz, datovaná 1474. Kromě sýpkových podlaží obsahovala zřejmě také chlévy a další prostory. Na fasádách budovy vyzděné z pískovcových kvádrů se dochovaly vstupní pozdně gotické portály vedoucí jak do přízemí, tak z pavlače do dvora, vysazené na konzolách a okenní otvory s ostěním profilovaným okosením. Budovu ukončuje krátké, příčně orientované a odlišně patrované barokně upravené sýpkové křídlo. Zapojení budovy do širšího opevnění tvrze naznačuje druhé čelo u dnes zazděné brány dvora s kamenným vjezdovým

portálem, zdobené kdysi omítkovým kvádrováním. Z popisu z roku 1677 vím, že zde ze střechy vystupovala hrázděná věž, vysazená na dosud dochovaných krakorcích.²

2.2 HOSPODÁŘSKÉ DVORY 16. A POČÁTKU 17. STOLETÍ

Období renesance vnáší do stavitelství hospodářských dvorů další pozoruhodnou architekturu. Goticko-renesanční budova dominuje např. bývalému dvoru ve **Zvířeticích**, okr. Mladá Boleslav. Do dnešní doby se zachovala jako jediná historická hospodářská stavba. Ostatní objekty již byly dávno zbořeny a nahrazeny novodobou zástavbou. Areál však slouží zemědělství dodnes. Historická patrová budova má v přízemí průjezdovou bránu s půlkulatým zaklenutím kamenným portálem. Stropy objektu jsou střídavě klenuté, střídavě s dřevěnými trámy. Lze se tedy domnívat, že objekt sloužil víceúčelově. Jednak k ustájení dobytka, jednak jako patrová sýpka a sklad krmiva. Fasádu pokrytou hrubě rovnanou omítkou ukončovala římsa, podklenutá dnes osekanými segmentovými pasy nasazenými na kamenné krakorce. Charakter římsy a vartenberský znak na průčelí s rokem dokončení 1607 začleňují úpravu této budovy do řady vartenberských staveb realizovaných až na sklonku 16. a počátku 17. století.

Obr. 2 Dochovaná podoba renesančního objektu dvoru ve Zvířeticích; zdroj: Internet – streetview

Poslední Rožmberkové Vilém a Petr Vok vybavili svá panství dosud částečně dochovanými velkými zděnými dvory. Půdorys čtvercového obrysu o straně 160 m dostal monumentální dvůr **Rábín** u Malovic, okr. Prachatice již v době svého založení na přelomu 16. -17. století. Uprostřed čelní strany stojí patrová budova s průjezdem brány podkovovitého profilu s bosovaným portálem, připomínající portály bran v Třeboni. Fasády pokrývá sgrafitová kvádrová bosáž. Zbytky renesančního sgrafita lze sledovat i na vnější fasádě stodoly. Chlévy změnily přestavby a modernizace v průběhu 19. století. Dvůr po celou dobu své existence sloužil zemědělské činnosti a dnes je v majetku ZEAS AGRO a.s. RÁBÍN.

² viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 17-19.

Z dalších renesančních rožmberských dvorů je nutno zmínit ještě dvůr v **Milenovicích**, okr. Písek z roku 1598, který uzavírá velká patrová budova se sýpkou a s průjezdem branou s dosud zachovaným bosovaným renesančním portálem. Dvůr je doloženou realizací italského architekta a stavitele Domenico Benedetto Cometta z Echthurnu, autora např. Budějovické brány nebo kostela sv. Jošta v Českém Krumlově. **Petrův Dvůr u Netolic**, okr. Prachatice je se svojí mohutnou obdélnou uzavřenou dispozicí dalším významným počinem rožmberské hospodářské činnosti. Ani rozsáhlé přestavby a modernizace zcela nepřekryly původní renesanční prvky obytného křídla se sgrafitem na fasádách.

Obr. 3a,b Dochovaná podoba renesančního dvora Rábín (pohled, půdorys); zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 20, 139.

Za architekturou rožmberských statků nezůstává pozadu ani skupina dvorů s renesančními budovami bývalého panství Český Štenberk. Významným stavebníkem byl Petr ze Štenberka, který v letech 1584 – 1608 nechal vybudovat výstavnou stodolu statku v **Otrybech**, okr. Kutná Hora, pyšníci se třípatrovými renesančními štíty s dělenými výraznými římsami podepíranými polopilířky. Plochy štítů pokrývá sgrafito ve tvaru jehlancové bosáže, u paty objektu se objevují voluty, provedené sgrafitovou technikou.

Obr. 4 Renesanční stodola statku v Otrybech; zdroj: foto Pavel Bartoš

Další výrazné renesanční motivy najdeme na stavbách stodoly v Radonicích - **Dolanech**, okr. Benešov a také na barokně přestavěné sýpce v **Čejkovicích**, místní části Českého Štenberku. Fragmenty renesanční architektury hospodářských statků se dále dochovaly ve **Skalkově** u Vlašimi (r. 1566), v **Milovicích**, okr. Nymburk (r. 1595), na statku **Nový Dvůr**

populace Jindřichova Hradce (poč. 16. stol.) a ve dvoře **Zelený Důl** - Vysoká Libyně, okr. Plzeň-sever (r. 1655).³

2.3 BAROKNÍ STAVITELÉ A STAVEBNÍCI

Období baroka od poloviny 17. do počátku 19. století patří mezi nejvýraznější počiny v oblasti architektury hospodářských zemědělských dvorů. Větší nebo menší pozůstatky barokní výstavby nalezneme na podstatné většině dochovaných staveb dvorů v Čechách i na Moravě. I přes zásadní modernizaci hospodářských budov v 19. století se dochovaly barokní půdorysné rozvrhy dvorů, někde stojí dosud barokní dochované chlévy, obytné části, stodoly, ovčiny a především sýpky. Vjezdy do dvorů dosud rámuji barokní brány, mladší budovy nesou často pozůstatky původních barokních konstrukcí.

Vznik mnohých barokních hospodářských budov nedokážeme dosud přesně datovat, rovněž autorství, přiřazované k tehdejšími stavitelským osobnostem. Dosavadní znalosti o podílu známých barokních stavitelů jsou stále neúplné, nemáme k dispozici ani mnoho podkladů pro vyslovení dostatečně pravděpodobných hypotéz o autorství většího množství hospodářských staveb. Tam, kde je možné hlubší zkoumání, zejména na panstvích významných rodů a velkých klášterů, se detailnějších informací dostává. Stejně stavební zvyklosti při stavbě hospodářských budov, i přes odlišnost detailů, trvaly až do počátku 19. století, kdy do první vlny modernizace zasahují nově publikované vzorové návrhy.

Podstatný na barokní výstavbě je vliv především církevních struktur, které se výrazně prosazují po ukončení třicetileté války. Třetí čtvrtina 17. století ještě nepřináší do stavitelství potřebné impulzy. Dochované prameny spíše vypovídají o existenci a opravách dvorů, které stály již v předbělohorském období. Podobu tehdejších dvorů popisuje podrobný urbář kosteleckého panství tzv. „Zlatá kniha“ z Kostelce nad Černými lesy, pořízený v 70. letech 17. století. Dvory obsahovaly všechny potřebné, v té době již vesměs opravené budovy – ratejny, špýchary, chlévy a stáje, ovčírny, stodoly a kolny, popisovány jsou i brány s oplocením a zahrady. Budovy byly zděné, omítané, střechy pokryté došky nebo šindelem, výjimečně střechy sýpek kryla krytina prejzová. Urbář dále popisuje podobu konstrukcí, stropů, krovů, zaznamenány jsou i vrata a mříže v oknech.⁴

2.3.1 Ranné baroko

Za nejvýraznější stavbu počátku barokního stavitelství hospodářských dvorů lze považovat dvůr **Valdštejn** na panství Hrubá Skála, okr. Turnov. Po stranách mohutné budovy přízemních chlévů a patrové sýpky, stojí při čelech bočních křídel krytých valbovými střechami dvojice monumentálních vstupních bran. Nad vjezdy vyrůstá atikový štít s trojúhelným středem a s masivními volutami po bocích. Dvůr mohl být postaven za Maxmiliána z Valdštejna kolem roku 1655.

V letech 1676 -1678 byl postaven nový klášterní dvůr **Černuc**, okr. Kladno, symetrického obdélného, na třech stranách zastavěného půdorysu. Na jedné z bočních stran stojí hlavní patrová budova s obytnými prostory, stáji a patrovou sýpkou, proti ní budova v čele s ratejnou a navazujícími chlévy. Zadní stranu uzavírá stodola. Čelní průčelí budov zakončují výrazné

³ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 19-22.

⁴ viz NACHTMANOVÁ, A.: *Hospodářské budovy provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy*, N. P. Ú., 2008, s. 3 - 34.

štíty s trojúhelníkovitými nástavci a nízkými volutovými křídly s jehlanci. Kromě dochovaných kamenných ostění otvorů však další jiné členění chybí. Autorství stavby je připisováno Giulie Broggiemu, který tehdy pro klášter premonstrátek v Doksanech pracoval. Schéma dvora trojkřídlého půdorysu se průčelními štíty budov však našlo větší uplatnění až později v průběhu 18. století.

Obr. 5 Ranně barokní dvůr Valdštejn; zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 24

Obr. 6 Průčelí křídla s okny ratejny dvora Černuc; zdroj: *Internet-streetview*

V **Želénkách**, okr. Teplice, na bývalém panství Duchcov, se dochoval dvůr raně barokního původu, symetrické dispozice, kde uprostřed čelních stran stojí samostatné budovy, propojené ohradními zdmi s branami a budovami, uzavírajícími boční strany. Vyniká zde budova k ustájení krav sevřená mezi o něco užší obytnou část. Na opačné straně se nachází sýpka souběžná

s protilehlou stodolou. Je dochováno čelo sýpky se štítem a s vysokým, až atiku připomínajícím soklem, ukončeným římsou s výrazným trojúhelným nástavcem, který zdobí znak arcibiskupa Bedřicha z Valdštejna z roku 1685. Dílo je přisuzováno architektu J. B. Matheyovi, zejména pro ne příliš typická obdélná okna větších rozměrů v kamenném ostění.

Obdobný formát těchto oken zmíněný architekt uplatnil rovněž v roce 1690 na mohutné třípatrové sýpce ve **Střevači** a na sýpce ve **Vokšici**, okr. Jičín, postavené jen o deset let později. Nápisová deska ve Vokšici uvádí výslovně, že sýpka byla postavena stavitelem Spanbruckerem podle Matheyova návrhu.

Obr. 7 Netypická obdélná okna sýpky Střevač; zdroj: Internet-streetview

Další výrazné architektury raně barokních sýpek najdeme např. ve dvoře **Týnice** u Kounic, okr. Nymburk nebo v **Tlustovousích**, okr. Kolín.

Urbanistické založení hospodářských dvorů bývalo zpravidla pravidelného čtvercového nebo obdélného půdorysu. Nebývalo výjimkou, že se půdorysné dispozice dvorů odchýlily od uvedených standardů. Najdeme pak různorodé dispozice od trojúhelníkovitých až po kruhové. Základní jejich charakteristikou však je, že se jedná o zcela uzavřené celky, ať již vlastními objekty nebo masivními zdmi s branami. O urbanismu historických hospodářských dvorů bude podrobněji dále pojednáno v samostatné kapitole.

Jedním z prvních dvorů s odlišnou dispozicí je z let 1697 – 1698 je valdštejským stavitelem Mikulášem Raimondim postavený osmiboký dvůr ve **Lhoticích**, okr. Mladá Boleslav, a to na bývalém panství Mnichovo Hradiště. Půdorysný obrys není čistým osmiúhelníkem, ale vznikl seříznutím vrcholů čtverce. Zástavbu dvora tvořily dvojice trojkřídlých budov, spojených úseky ohradních zdí s branami. Fasády budov, zastřešených sedlovými střechami s omítkovou kvádrovou bosáží na nárožích a iluzivními červeně malovanými lizénami, sjednotil rytmus stejně velkých oken a slepých nik s vloženými, ležatě obdélnými okny chlívů a větracími šterbinami stodoly. Prvky zavíjeného akantového dekoru a festonů mají raně barokní charakter, jen naznačené nadokenní římsy působí spíše jako náznaky architrávu, oddělující vlysový pás pod římsou. Valené klenby v interiérech jsou obdobou zámeckých kleneb

zámku v Mnichově Hradišti, konstrukce krovu nad sýpkou je obdobou krovu zdejšího kapucínského kláštera. Datování krovu je z let 1695 -1697. Půdorysnou a hmotovou skladbou, podtrženou členěním fasád, zde bylo dosaženo pozoruhodného architektonického účinku. Torzo dvora se dochovalo do současnosti. Část budov připomíná již jen polorozpadlé zdivo, ostatní jsou ve velmi zchátralém stavu. Do roku 1989 dvůr využívalo JZD, nyní je dvůr opuštěný a čeká na svoji příležitost.

Obr. 8 a, b Historický půdorys a současný orto-foto snímek dvora Lhotice.

zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 138; Internet;

Obr. 9 Současná podoba zchátralého dvora Lhotice; zdroj: Internet-streetview

K dalším výrazným stavebním počínům architekta Raimondiho patří dvory **Arnoštice, Hněvousice a Přestavky**, které se však do dnešních dnů ve své původní podobě nedochovaly. Najdeme zde již pouze nepatrná torza původních staveb.

Některé stavební principy uplatněné ve Lhoticích, zejména v úpravě stodoly, nalezneme ve velmi pozoruhodném dvoře **Sedliště**, okr. Česká Lípa. V čele velkého dvora obdélného půdorysu stojí patrová budova s průjezdnými branami a s krátkými bočními křídly, obsahující obytné prostory a v patře zřejmě i původní sýpky. Do vnitřních nároží budovy jsou vloženy šikmo natočené, konkávně prohnuté rizality. Architektonicky vyniká portál brány s ostěním, rámovaným edikulou s přepásanými svazkovými pilastry, s úseky kladí, která vynášejí konkávně prohnutý římsový nástavec s vodorovným středem. Portál zdobí vázy nasazené nad pilastry. Druhou polovinu dvora uzavírá dvoukřídlá stodola s ležatými obdélnými větracími otvory a kamenným ostěním. Z architektonického členění se kromě zbytků okenních ostění portálu sýpky s rozeklaným frontonem dochovaly výrazně profilované římsy. Bohatý portál brány, zejména podobou frontonu, připomíná návrhy architekta Domenica Martinelliho, který na sklonku 17. století pro rod Lichtenstein - Kastellkorn pracoval. Pokud k portálu připočteme ztvárnění koutů budovy, máme před sebou, přes pozdější méně zdařilé zásahy, mimořádně řešený dvůr. Martinelliho autorství je tady víc než zřejmé.

Za zmínku o raně barokní architektuře dvorů stojí jmenovat solitérní stavby v lobkovickém panství Vysoký Chlumeč, kde se dochovaly sýpky v **Dublovicích** a **Nedrahovicích** (okr. Příbram).⁵

Obr. 10 a, b Historický půdorys a současný orto-foto snímek dvora Sedliště.
zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 139; Internet;

2.3.2 Vrcholné baroko

Období vrcholného baroka můžeme zařadit jako nejvýraznější architektonický vstup do staveb zemědělských hospodářských dvorů. Čelní místo tohoto období právem patří opatům cisterciáckého kláštera v **Plasích** (okr. Plzeň-sever), zejména Ondřeji Trojerovi (1648 – 1699) a Eugenovi Tyttlovi (1666 – 1738). K nim se na Moravě řadí dále opat cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou Václav Vejmluva (1670 – 1738). Za jejich funkčního působení bylo založeno a postaveno několik významných a výrazných staveb barokní hospodářské architektury. Bylo to dáno tím, že se nebáli oslovit výrazné architektonické osobnosti té doby s vědomím, že i tyto ryze účelové stavby si zaslouží kvalitní urbanismus a architekturu. Prvním počinem tohoto období bylo Trojerovo zadání nové sýpky pro architekta J. B. Matheye pro klášterní areál v Plasích. Ten navrhl mohutnou třípatrovou budovu, do jejíhož středu začlenil raně gotickou kapli. Průčelí sýpky člení vysoké pilastry, vyrůstající nad přízemím odděleným masivní římsou. Nad středem vyrůstá vysoká věž s hodinami. Okenní otvory s kamenným ostěním uzavíraly okenice s iluzivní rytou a malovanou úpravou. Stavební provedení sýpky charakterizuje poměrně rozsáhlá kvalitní kamenická práce, se kterou se setkáváme na většině soudobých realizací.

Upevňování moci cisterciáků po 30 - ti leté válce a postupný hospodářský rozkvět vedlo k obnově původních grandiózních i k nové výstavbě velkých, do volné krajiny založených hospodářských dvorů. Na Plzeňsku tak postupně vyrůstají dvory: **Hubenov, Býkov, Kalec, Lednice (Kozojedy), Lomany, Rohy (Bohy), Sechutice a Třemošice**.

Barokní hospodářský dvůr **Hubenov** (okr. Plzeň – sever) leží severně od Kralovic. V roce 1337 se zde nacházela ves v majetku plaského kláštera, která se jmenovala Královská Hora. Tato ves však v době husitských válek zanikla a jako pustina se stala v polovině 16. století součástí gyspekovského panství Kaceřov.

Když v roce 1623 získal klášter tuto část svého předhusitského panství zpět do majetku, uvažovali opati o jejím využití a dali ves obnovit. Opat Ondřej Trojer v roce 1689 vzkřísil ves Hradecko a na počátku 18. století pak z rozhodnutí opata Eugena Tyttla byla obnovena i ves

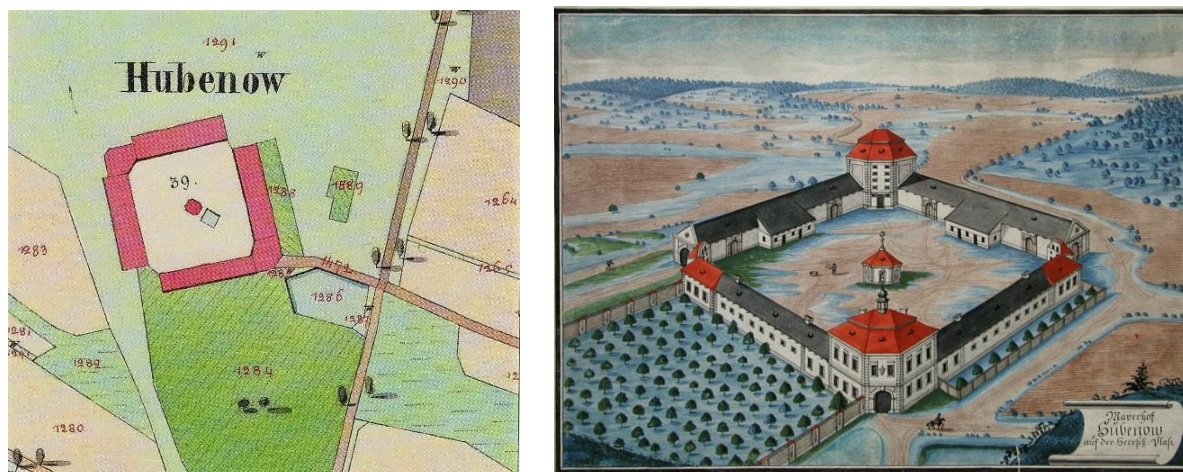
⁵ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 23 - 28.

Hubenov, již tvořilo 12 statků. Do své nové vsi usadil opat Trojer natrvalo poddané z různých vesnic klášterního panství. Zatímco Hradecko vydrželo a stalo se součástí výbavy probošství v Mariánské Týnici, Tyttlem založená ves Hubenov byla znovu zrušena a v roce 1726 začala na jejím místě výstavba velkého hospodářského dvora.

Úmysl založit zde místo vsi dvůr pojal opat Eugen Tyttl, který si nechal vypracovat plány od architekta Jana Blažeje Santiniho, zřejmě již ve druhém desetiletí 18. století, snad záhy po dokončení klášterního dvora Kalec. Santiniho autorství není doloženo ani plánem, ani písemně, avšak architektonický rozbor umožňuje jednoznačně dvůr Hubenov do jeho tvorby zařadit. Vlastní realizace stavby byla zahájena až po Santiniho smrti (+1723) na podzim roku 1726, kdy byl položen základní kámen. Pokračování výstavby dvora dokládají data na jeho jednotlivých budovách, podle nichž byl velký šestipatrový špýchar dokončen v roce 1730 a rezidence až roku 1734. Jako poslední z barokní výstavby dvora Hubenov byla dokončena mléčnice, jejíž portál již nese znak následujícího opata Celestýna Stoye, který určuje její vznik nejdříve k roku 1738.

Tak jako pro všechny barokní dvory je pro Hubenov charakteristické základní funkční dělení areálu na objekty určené pro bydlení správy dvora a dvorské čeledi (byť šafáře, ratejny atd.), pro umístění dobytka (stáje, chlévy) a uložení zemědělské produkce (sýpka). Pro architekturu plaských dvorů 18. století je příznačné, že obydlí pro zaměstnance a čeleď jsou umístěny v krajních částech dlouhých zemních křídel, jejíž větší střední část zabíraly stáje a chlévy. Architektonickou dominantou této části dvora je patrová stavba zámečku, sloužící pro občasný pobyt významného představitele kláštera, která má proto reprezentační charakter. Její součástí je též intimní sakrální prostor kaple, skrývající ve svém tvarosloví vynikající architektonické hodnoty evropské úrovně. Druhý, protějškově situovaný blok budov pak tvoří prostory pro uložení náradí, zpracování a sklady plodin, tedy kolny, stodoly, špýchar atd. Uprostřed dvora je samostatná drobná centrální stavba mléčnice, která bývala pravidelnou součástí výbavy všech plaských dvorů. Díky vodnímu zdroji, umístěnému původně uvnitř, sloužila jako chladírna uskladněných mléčných surovin a výrobků.

Areál dvora Hubenov, díky výraznému architektonickému řešení Jana Blažeje Santiniho, je dokonalou ukázkou toho, že ani běžná zemědělská činnost není překážkou pro mimořádný umělecký výkon. Charakteristické Santiniho rysy najdeme ve ztvárnění jednotlivých staveb areálu. Nejvíce jich je soustředěno v reprezentativně pojaté stavbě zámečku. Pro Santiniho je typické jednoduché tvarosloví fasád, ve kterém hrají hlavní roli lizénové rámy jednotlivých částí průčelí, profily korunní římsy a především kompozice hlavního portálu se středně konicovým klenákem pětibokého tvaru. Tentýž motiv se nachází i na portálech stodol. V řešení interiéru zámečku je pozoruhodné půlkruhové hlavní schodiště a především zcela mimořádný prostor kaple sv. Eugenie, založené na pětibokém půdorysu s obměnou půdorysného vzorce na kruh v patě klenby a vloženou baldachýnovou konstrukcí přípor, vynášející římsu. Jde o pozoruhodně jedinečné řešení, které nemá v ostatní české architektuře obdoby a jehož inspirativní zdroje je možno hledat v Borrominiho architektuře v Římě. Bez nadsázky lze tento drobný prostor přiřadit k nejskvělejším Santiniho výkonům.

Obr. 11a,b Historický půdorys a veduta z konce 18. století dvora Hubenov.
zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 30, 138

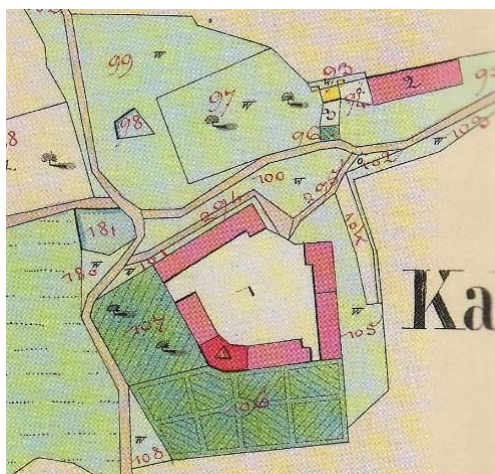
Obr. 12 Současná podoba dvora Hubenov. Zdroj: Internet

Nápis z roku 1760 datuje na průčelí dokončení více než pozoruhodného dvora **Kalce** (okr. Plzeň-sever) s osově symetrickým půdorysem ve tvaru deltoidu. Urbanistická dispozice je považována za jeden z největších unikátů tohoto souboru staveb. Její geometrická konstrukce a vzájemně korespondující rozměry jednotlivých částí vytvářejí řadu zajímavých vazeb. Půdorys staveb dvora tvoří protilehlá dvojice různě rozevřených „V“. V jihozápadním vrcholu prvního z věček stojí dominantní budova záměčku. Úzká a vysoká budova s polovalbovou střechou a původně cibulovou věžičkou má dvě obytná patra, navíc nese další tři patra sýpek. Záměček dotváří dvě krátká obytná dvoupatra pod valbovou střechou o třech okeních osách, na která navazují stodoly. V bočních rozích stály mléčnice a řezárna o poloviční šířce, do roku 1839 však byly zbourány. K nim se v druhých křídlech připojovaly stáje a kravíny s obytnou, rizalitově rozšířenou částí, kde bydlel šafář a ovčák. Severovýchodní vrchol druhého věčka tvoří ohradní zeď s branou, která původně měla půlkruhově sklenutý kamenný portál. Kaple sv. Markéty je dle tradice kladena do jednoho z obytných objektů u brány, kde je místnost s okrasným štukovým zrcadlem a polosloupky v rozích. Dispozice Kalce, který je připisován Janu Blažejí Santinimu, je nejoriginálnější ze všech barokních dvorů plaských cisterciáků.

Hospodářský dvůr Kalce leží na západním okraji Plaska, nedaleko středního toku řeky Střely. Vzhledem k plaskému klášteru, pod který tento dvůr spadal, bylo důležité, že již od středověku měli cisterciáci k této lokalitě vztah. Již roku 1346 se totiž uvádí v Kalci klášterní

dvůr vysazený opatem Jakubem Mikulášem z Mladotic, který si klášter udržel další staletí. Dvůr, který plaský klášter pronajímal, prošel zásadní stavební změnou až za opata Eugena Tyttla. Ten dal zrušit starší ves a pozemky osadníků připojil ke dvoru, k němuž tehdy patřilo 535 strychů polností. Dle dostupných pramenů byl barokní dvůr Kalec vybudován mezi léty 1710 – 1716. Vznikl podle invenčně náročného konceptu vysoké architektonické hodnoty. Jednotlivé části areálu tvoří zámeček, západní krátké křídlo, stodola a úsek ohradních zdí, severní dlouhé křídlo, obvodová zeď a hlavní brána, východní dlouhé křídlo a jižní krátké křídlo. Areál dvora tvořil v podstatě uzavřený a dobře zabezpečený objekt připomínající vesnické panské sídlo.

Staleté využití hospodářského dvora se nezměnilo ani za dalších vlastníků. Po zrušení kláštera Josefem II. roku 1785 přešel Kalec jako celé plaské panství do správy náboženského fondu, od kterého roku 1787 koupil dvůr Prokop Lažanský z Bukové a připojil ho k panství manětínskému. V letech 1805–28 byla ve dvoře továrna na sukno. Po dělení panství Lažanských v roce 1830 byl Kalec připojen k rabštejnské části. Po zrušení robotní povinnosti ves zřejmě zcela zanikla. Při 1. pozemkové reformě změnil dvůr majitele, jehož potomkům, rodině Brčkových, byl dvůr po roce 1989 v restituci navrácen. Nový majitel má zájem o obnovu i hospodaření. Dvůr je na seznamu nemovitých kulturních památek.

Obr. 13 a,b Historický půdorys a veduta z konce 18. století dvora Kalec.

zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 30, 138

Obr. 14 Současná podoba dvora Kalec – letecký snímek. Zdroj: Internet

Monumentalitou se pyšní další z plaských hospodářství - dvůr **Býkov** (okr. Plzeň-sever), v symetricky obdélné, téměř po celém obvodu obestavěné dispozice, postavené v letech 1702 -1705. V jeho čele stojí pro plaské klášterní dvory typický patrový zámek s dalším nízkým sýpkovým podlažím a průjezdem brány, na který na jedné straně navazují další obytné prostory s kaplí sv. Jana Nepomuckého a na druhé ratejna s příslušenstvím. Plynule připojená boční křídla dvora, obsahující chlévy, stáje a další hospodářské prostory, zakončují vozové kolny. Zadní část dvora uzavírá mohutný blok stodoly krátkými kolnými křídly sýpek s vysokými polovalbovými střechami. Architektonický důraz je položen na lizénami členěné průčelí zámku, které přes zjednodušenou formu připomíná průčelí plaské prelatury, navržené J. B. Matheyem.

Po zrušení řádu se stal vlastníkem dvora Václav Kliment, kníže von Metternich. V současnosti má objekt německého majitele, který koupil objekt ve zcela zchátralém stavu. Po 3 letech náročné rekonstrukce se však majiteli podařilo tuto stavbu zrenovovat a zanechat tak vzácnou historickou stavbu nejen pro budoucí naše ale i evropské generace.

Obr. 15a,b Dvůr Býkov –stav při zahájení rekonstrukce a výsledná podoba po dokončení. zdroj: Internet

Další a ještě mohutnější, již v roce 1707 dokončený dvůr **Sechutice** (okr. Plzeň-sever), a opět symetricky obdélníkovou dispozicí, měl původně v čele ještě gryspekovskou⁶ renesanční stavbu, kterou až po roce 1725 nahradila sýpka. Do konkávně probraných nároží ohradních zdí, spojujících sýpku s budovami na bocích dvora, jsou vloženy brány, z nichž jedna směřuje přímo k plaskému probošství v Mariánské Týnci. Fasády bočních budov rámuji rizality, ukrývající obytné prostory a kolny, zadní stranu dvora uzavírá dlouhá stodola s kamennými portály vjezdů.⁷

⁶ Viz Rytíři Gryspekové z Gryspachu - pocházeli původně z Bavorska, v 16. století se rozdělili na větev bavorskou, tyrolskou a českou. Zakladatelem české větve byl Florián Gryspek z Gryspachu († 1588).

⁷ viz ROŽMBERSKÝ, P.: *Dvory plaských cisterciáků*. nakl. MIKOTA, Plzeň, 2008, s. 23 - 33.

Obr. 16 Dvůr Sechutice – letecký snímek současného stavu. Zdroj: Internet

Kromě plaských dvorů, které se do barokního stavitelství hospodářských staveb zapsaly nejvíce, najdeme v Čechách další desítky až stovky historických hospodářských statků i solitérních budov, většinou sýpek, jejichž další výčet podrobně popisuje v roce 2016 vydaná rozsáhlá publikace autora Jana Žižky s názvem „*HOSPODÁŘSKÉ DVORY bývalých panství v Čechách*“, vydaná Národním památkovým ústavem.⁸

Cílem mé publikace není obsáhlé seznamování s historií, nýbrž na vhodných příkladech ukázat, jakým způsobem stavěli a přistupovali k architektuře zemědělských staveb naši předci. Jak i ryze účelovému stavitelství tohoto stavebního druhu lze vtisknout uměleckou formu.

Na závěr této kapitoly ovšem musím zmínit a připomenout ještě jednu významnou hospodářskou barokní stavbu Moravy, kterou je pravděpodobně dílo Jana Blažeje Santiniho, a to hospodářský statek **Lyra** (okr. Žďár nad Sázavou). Jeho bezesporu unikátní dispozici nejlépe vnímáme pohledem shora z poutního kostela na Zelené hoře, který je rovněž dílem Santiniho, zapsaným na seznam UNESCO.

V roce 1705 se stal opatem cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou Václav Vejmluva, jehož přičiněním v letech 1705-1738 dospěl klášter k vrcholu svého rozkvětu. Již na začátku svého působení, respektive roku 1706, díky sedleckému opatovi Jindřichovi Snopkovi, poznal architekta Jana Blažeje Santiniho-Aichela. Tímto setkáním začala jejich spolupráce, která trvala 17 let až do Santiniho smrti. Během této doby vznikla řada vynikajících staveb. Ve Žďáru započal úpravou konventního kostela, ale nakonec zasáhl do podoby celého areálu i přilehlého okolí. Jako autor dvou Lyra není Santini doložen, avšak o jeho autorství se nepochybuje, poněvadž novostavba opět vyplynula z jeho činnosti pro opata Vejmluvu a z celkové koncepce areálu dvora. Podobu hospodářského dvora lze studovat na vyobrazení žďárského kláštera od severozápadu. Pohled na klášter se nachází v souboru sbírky Dismase z Hoferů a datován je rokem 1722. Vidíme na něm velký dvůr za Brannským (Opatským) rybníkem již zcela dokončený. Dále nás o jeho podobě informuje Mansfeldova rytina z roku 1734. Santini se rozhodl impozantně rozlehlý hospodářský dvůr umístit na terénu mírně se svažujícím k břehu rybníka. Kompozici utilitární budovy pojal zcela symetricky. Aby tuto část propojil s celým komplexem budov, svázal pohledovou osu dvora s okny prelatury kláštera. Hospodářskou stavbu ztvárnil v duchu půdorysného symbolismu.

Areál tvoří šest, respektive sedm budov a čtyři brány. Západní křídlo, jež je poměrně dlouhé, má jednopatrový střed a tvoří ho sedm okenních os. Boční části tohoto křídla zůstaly přízemní, dále na ně navazují dvě protějškové brány. Na východní části bran navazují dlouhá, opět přízemní křídla stodol. Budovy stodol Santini v jejich půdorysu esovitě prohnul, čímž dosáhl charakteristického tvaru lyry, který dal takto název celému dvoru. Na východní straně

⁸ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016.

dvora se nachází ještě tři drobnější křídla, a to za další dvojicí protějškových bran. Poslední budovu areálu představuje vozová kolna umístěná v ose plochy dvora. Architektonický půdorys dvora zůstal původní, čili barokní, ale jednotlivé stavby a jejich části zasáhly v různém rozsahu nevhodné přestavby, proto dnes není jejich původní barokní ráz téměř patrný.^{9 10}

Obr. 17 Dvůr Lyra Žďár n. S. – letecký snímek.

Zdroj: Sedlák, J.: *Jan Santini – Život a dílo*, Krajské středisko památkové péče Brno, 1977.

2.3.3 Pozdně - barokní situace v českých zemích

První vojenské mapování z 60. let 18. století a po revizi z počátku 80. let 18. století zachytilo na všech panstvích mnoho dvorů. Na sklonku 18. a samém počátku 19. století se nadále stavěly nové dvory i jednotlivé hospodářské budovy. Na některých panstvích, především komorních, byl však v poslední čtvrtině 18. stol. stav zcela odlišný. Mnoho dvorů zde zaniklo v důsledku reformy, navržené v roce 1775 dvorním radou Františkem Antonínem Raabem (1722 – 1783). Raab navrhl, aby v zájmu zlepšení zemědělské výroby byla veškerá půda velkostatků rozdělena selskému obyvatelstvu do dědičného pachtu. Vycházel z předpokladu, že výtěžnost zemědělské půdy je přímo závislá na velikosti vložené píle při jejím obdělávání. A největší píli očekával od vlastníků půdy.

Císařovna Marie Terezie tento systém přijala a dvorním dekretem z 26. 7. 1776 pověřila Raaba vrchním ředitelem státních dominií v Čechách. Definitivní rozhodnutí o všeobecných podmínkách provádění systému pak přinesl patent z 1. 3. 1777. „Raabizace“ se týkala všech komorních panství, panství královských měst, panství jezuitských, nadačních a také dalších velkých klášterů, zrušených v 80. letech. Byla realizována na cca 110 panstvích. Vůči vrchnostem šlo pouze o doporučení a k realizaci reformy tak došlo na necelých čtyřech desítkách soukromých panství.

⁹ viz HORYNA, M.: *Santini: stavby J. B. Santiniho na Žďársku*. Žďár nad Sázavou: [S. N.], 1999.

¹⁰ viz BUKAČOVÁ, I.: *Architektura J. B. Santiniho – Aichla na severním Plzeňsku*. MH Beroun, 2012.

Dopad na hospodářské dvory byl následný. Budovy dvorů byly prodávány v dražbě především těm, kteří nově hospodařili na přidělené rozparcelované půdě. Někde došlo ke stavebním úpravám rozdělených velkých budov, většinou však na přidělených dílech vznikly nové usedlosti. Tento stav lze dobře sledovat na stabilním katastru obcí příslušejících k „raabizovaným“ panstvím. Urbanistické stopy „raabizovaných“ dvorů v půdorysné a hmotové skladbě vesnic jsou tedy ještě mnohde dobře patrné. Někde stojí jednotlivé, pouze částečně upravené hospodářské budovy, jinde se dochovaly konstrukce barokních staveb, výjimečně lze nalézt i dochované barokní architektonické detaily¹¹

2.4 HOSPODÁŘSKÉ DVORY 1. POLOVINY 19. STOLETÍ

Vývoj zemědělství ve druhé čtvrtině 19. století ovlivnila krize po napoleonských válkách. V důsledku cenových změn zemědělských komodit dochází k restrukturalizaci zemědělství. Zvětšují se plochy pícnin a okopanin, rostou chovy hovězího dobytka a především chovy ovcí, které mají za následek modernizaci starých hospodářských budov a hlavně výstavbu nových ovčínů. Na řadě panství tak vznikají v dosud nebyvalé stavební úpravě i dimenzích velké kapacity chovu hovězího dobytka a ovcí. Je zaznamenán vznik dalších nových dvorů. Pod pernamy (podlahami) nových stodol se budují rozsáhlé klenuté sklepy na brambory. V 20. letech 19. století je architektura odrazem podoby nově publikovaných zásad zemědělského stavitelství a vzorových projektů, např. dle J. P. Joendla.^{12 13} Navrhovány jsou změny ve způsobu ustájení dobytka, větrání a osvětlení a úpravy usnadňující manipulaci při krmení. Z prací J. P. Joendla stojí za zmínku citovat část úvodní kapitoly: „*Stavby tyto, ač se jen podřízenými a nepatrnými býti zdají, poskytují předce často příležitost k umělému provedení a ozdobnému, ano, i malebnému zařízení*“.

Lze tedy konstatovat, že výstavba hospodářských dvorů 20. – 30. let 19. stol. kontinuálně navazuje na barokní tradici jak svým uspořádáním, tak i výstavností. V této souvislosti zmíním trojici pozoruhodných dvorů – **Trnová, Vlčejn a Buzice**.

Hospodářský dvůr **Trnová** (okr. Příbram) na panství Dobříš je postaven na příčně obdélném symetrickém půdorysu rozměrů 90 x 60 m. Čelo dvora tvoří dlouhá budova s krátkými bočními křídly, jejíž střed zdůrazňuje dvoupatrová sýpka s průjezdnými branami. Pole nad otvorem vjezdové brány s knížecím znakem rámuji pilastry s čabrakovými hlavicemi, podložené slepým vysazeným arkádovým obloukem z omítkové rustiky. Horizontálně členěné fasády chlévů po bocích sýpky rytmizují hluboké segmentové niky okenních otvorů, které odpovídají tloušťce zdiva, zachycujícího tlak valených kleneb v interiérech.

---

¹¹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 76

¹² Johann Philipp Joendl (1782 – 1870) : stavební ředitel na Moravě v první polovině 19. století. Roku 1826 vydal obsáhlé dílo pod názvem „Venkovské stavitelství“, se vzorovými návrhy zemědělských hospodářských staveb včetně detailů.

¹³ viz KROUPA, Jiří. Johann Philipp Joendl: stavební ředitel na Moravě v první polovině 19. století. In Kroupa, Petr; Dvořáková Eva. *Generosum labor nutrit. Sborník k poctě Bohumila Samka*. Vyd. 1. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2010. s. 135-150, 16 s. ISBN 978-80-86752-70-9.

Obr. 18 Dvůr Trnová v podobě z počátku 19. stol. zdroj: ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 77

Dvůr v **Buzicích** (okr. Strakonice) byl vybudován kolem roku 1830 na ploše zrušeného rybníku v rámci rozsáhlých úprav panství Blatná. Dvůr trojkřídlé dispozice se k Blatné obrací čelem uzavřeným ohradní zdí, kdysi s branou. Proti ní stojí patrový dům, po bocích s drobnými chlévy pro vepře. Tzv. „čestný“ dvůr uzavírají chlévy s obytnou částí a stodola s kolnami. Fasády chlévů, původně s okny s masivními kamennými podokenními římsami, člení ve střední části půlkruhově sklenutá arkádová pole, po stranách vystřídaná poli obdélnými. Světlá výška interiéru, zaklenutého vzdušnými plackovitými klenbami, umožnila již uspořádání o třech obslužných chodbách. Dvůr se stal součástí zemědělského střediska Buzice a v současné době se nachází ve velmi zchátralém stavu.

Obr. 19a,b Fotografie dvora a současný orto-foto snímek zemědělského areálu s historickým dvorem Buzice. zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 78; Internet;

Na panství Hradiště u Blovic nahradil kolem roku 1820 starý ovčín dvůr **Vlčejn** (okr. Plzeň - jih), s půdorysným symetrickým uspořádáním „zámecké“ dispozice. Proti hradu Vlčejn na nedalekém návrší stojí sýpka se dvojicemi stodol o jednom mlatu po stranách. Boční strany dvora uzavírají chlévy a někdejší ovčín s obytnými prostory, uprostřed dvora stojí kolna s pseudodóskými sloupy. Okenní otvory na fasádách mají ostění odsazené v hlubokých, segmentově sklenutých nikách, prozrazující valenou klenbu v interiéru. Středů nádvořních fasád zdůrazňují široké převýšené rizality, členěné trojicí vysazených slepých arkádových oblouků. Oblouky vynášejí vysoký vlysový atikový pás, na kterém je nasazen trojúhelný štít.

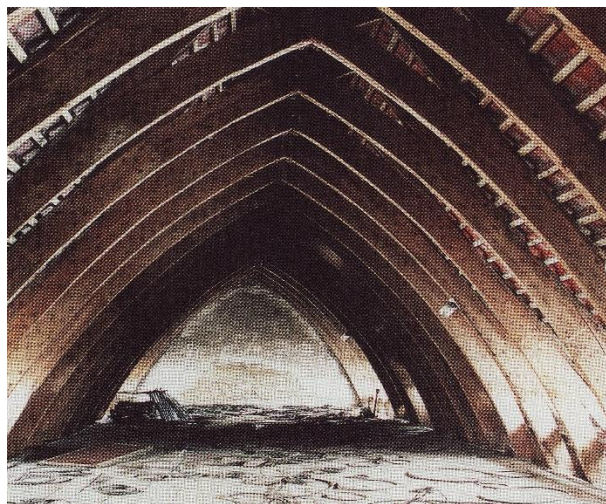

Obr. 20 a,b Fotografie objektu chlévů a současný orto-foto snímek dvoru Vlčejtn.
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 78; Internet;

Stavitel Jan Philip Joendl (1782 – 1870) zásadním způsobem ovlivnil venkovské stavitelství 20. – 50. let 19. století. Sám navrhl a realizoval řadu budov, ovšem stěžejní jeho prací bylo vydání obsáhlého díla „Landwirtschaftliche Baukunst, Erste Theil“ („Venkovské stavitelství - díl první“) z roku 1826 a navazující „Kupferplatten der Landwirtschaftliche Baukunst“ („Měděné plechy v zemědělské architektuře“) z roku 1829. Publikace obsahují vzorové návrhy zemědělských hospodářských staveb včetně detailů a byly hojně využívány tehdejšími stavebníky.

Joendl v zásadě navrhl dvě varianty řešení hospodářských budov konstrukčně propojených i s úpravou fasád. V první variantě má budova masivní plné obvodové zdivo, v interiéru často ještě zesílené polopilíři s výběhy klenebních pásů. Fasády v nárožích nebo v plochách rizalitů, které často reagují i na dispoziční uspořádání, zdobí rustika (bosáž). Druhý typ se blíží pilířové konstrukci, kdy polopilíře vystupují do exteriéru i interiéru staveb. Fasády jsou stejně jako v prvním případě ukončené výraznou římsou. Průčelí staveb obohatil o praktické stupňovité rizality zdobené rustikou (bosáží). Obě varianty zastřešují sedlové střechy s polovalbami a půlkruhově sklenuté otvory ve štítech. Větrací otvory pícničku v podstřeší ještě chybí. Pozornost je však věnována tvaru a skladbě větracích vikýřů a vikýřů s nakládacími otvory v podstřeší.

Joendl publikoval také vzorové návrhy skružových krovových konstrukcí. Tyto unikátní konstrukce však nenašly širšího uplatnění. Najdeme je především na stavbách císařských soukromých statků.

Obr. 21 Skružová konstrukce krovu v podstřeší sýpky dvoru Rymář-Tachlovice (Praha-západ)
zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 81

Vedle staveb Jondelem navržených se v první třetině 19. století objevuje architektonicky odlišný typ hospodářských staveb, ukazující na dílo a vliv jiného významného stavitele. Jednotná podoba staveb směřuje k architektu Františku Xaveru Pavíčkovi (1776 – 1861), který podobně jako Joendl nepochybně výrazně zasáhl do venkovského stavitelství 1. třetiny 19. století. Oproti Joendlu Pavíčkovo architektonické řešení fasád není přímo provázáno s řešením konstrukčním. Téměř na podlaze nasazené paty kleneb nebo pasů umožnily postavit obvodové stěny v relativně malé tloušťce a současně neměly vliv na rozčlenění fasád. Slepá arkádová pole jsou mělká a tam, kde bychom očekávali oporu paty kleneb, vložil Pavíček zrcadlo.

Příkladovou ukázkou Pavíčkova díla může být např. monumentální budova s kravínem v přízemí a sýpkou v patře postavená ve dvoře statku **Drasty** (okr. Praha - východ). Průčelí budovy s výraznou římsou, pod valbami ukončenou střechou, rámuje nárožní kvádrované lizény. Vyšší přízemí člení pole půlkruhové arkády, střídající se s úzkými obdélnými zrcadly.

Hospodářské stavby postavené do konce 18. století jsou charakteristické architektonickým tvaroslovím a obrazem toho kterého konkrétního tvůrce a neopakovatelným originálem. Vlivem Joendlových vydaných publikací vzorových hospodářských staveb se do objektů postupně prosazuje jistá unifikace dle navržené nové architektonické typologie.¹⁴

Obr. 22 Kravín se sýpkou v patře ve dvoře Drasty. Ukázka architektury dle F. X. Pavíčka.
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 83

2.5 DVORY Z 50. – 60. LET 19. STOLETÍ

Ve třetí čtvrtině 19. století se nadále navyšují chovy hovězího dobytka. Prosté výnosy sena z luk již nestačí pokrýt poptávku, do popředí zájmu zemědělců se tak dostávají osevy píce a dalších plodin k výrobě objemových krmiv. V návaznosti na chov roste i produkce mléka a sní i nový typologický druh zemědělských staveb druhovýroby - mlékárny a sýrárny. Kromě hovězího dobytka se hojně chovají i ovce.

V tomto období se i do hospodářského stavitelství prosazují projevy pozdního romantismu, respektive novogotiky. Ukázkovým příkladem je např. stavba ovčína z roku 1859 ve **Vlčkovcích** (okr. Benešov). Štít s cimbuřím zdobí věžičky, dvě částečně diagonálně natočené. Nakládací otvor s dveřmi, mezi sdruženými větracími otvory do podstřeší, má podobu portálu

¹⁴ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 77 - 96

s nadpražím ve tvaru oslího hřbetu. Rytý spárořez v omítce měl prohloubit iluzi kamenného provedení.

Obr. 23 Dvůr Vlčkovice s výrazným štítem ovčína z r. 1859.

Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 98

S navyšováním kapacit chlévů rostou požadavky na mohutnost staveb. Pro lepší manipulaci se zřizují ve vazných stájích 3 chodby pro zakládání krmiva a odstraňování hnoje. Tím se navyšuje potřebná šířka objektů a rovněž klenebná pole. Zvyšuje se tak zatížení přenášené šikmými tlaky do zdiva. Na fasádách objektů se tak objevuje „opěrný systém“ v podobě přisazených polopilířů. K odlehčení obvodového zdiva se pak nabízí využít vysokou slepou arkádu. Takto architektonicky zajímavě je řešen kravín v **Dymokurech** (okr. Nymburk), jehož boční stěny jsou členěny 25 poli vysoké půlkruhové slepé arkády s rustikovanými polopilíři a konzolovými římsovými hlavicemi, ze kterých vybíhají profilové archivoly.¹⁵

Obr. 24 Kravín ve dvoře Dymokury. Ukázka architektury kapacitních kravínů 60. let 19. stol.

Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 100

---

¹⁵ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 96 - 108

2.6 DVORY KONCE 19. STOLETÍ DO I. SVĚT. VÁLKY

V 70. letech 19. století se do hospodářského stavitelství materiálově prosazují železné a ocelové konstrukce – válcované konstrukce a litinové sloupy. Do zemědělského stavitelství tak naplno vstupuje průmyslová revoluce. Nosný klenbový systém si stále drží svoje pozice, objevují se ale různé kombinace konstrukcí. Často bývají stropy stáji řešeny valenými klenbami do ocelových nosníků, podepíranými litinovými sloupy. Z fasád objektů mizí omítky, obvyklá provedení bývají z kamene v kombinaci s režným lícovým zdivem.

Obr. 25 Interiér kravínu Karlín (okr. Kolín) z 80. let 19. stol. se zastropením klenbami do železných nosníků nesených dvěma řadami litinových sloupů podél střední chodby. Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 100

Typickým příkladem architektury konce 19. století je stavba kravských a volských chlévů ve Svobodných Horách (okr. Strakonice). Stavbu navrhl a realizoval v roce 1880 stavitel Jan Sedláček. Plochy kamenné fasády dlouhé budovy se sedlovou střechou, člení režné cihelné lizény, nosoucí obloučkový vlys a římsu, pícník oddělují mezi nimi probíhající úseky pásové římsy. Ze středu vnějšího průčelí vystupuje polygonální rizalit a při výrazných štítech další polygonální rizality, tentokrát stupňovité.¹⁶

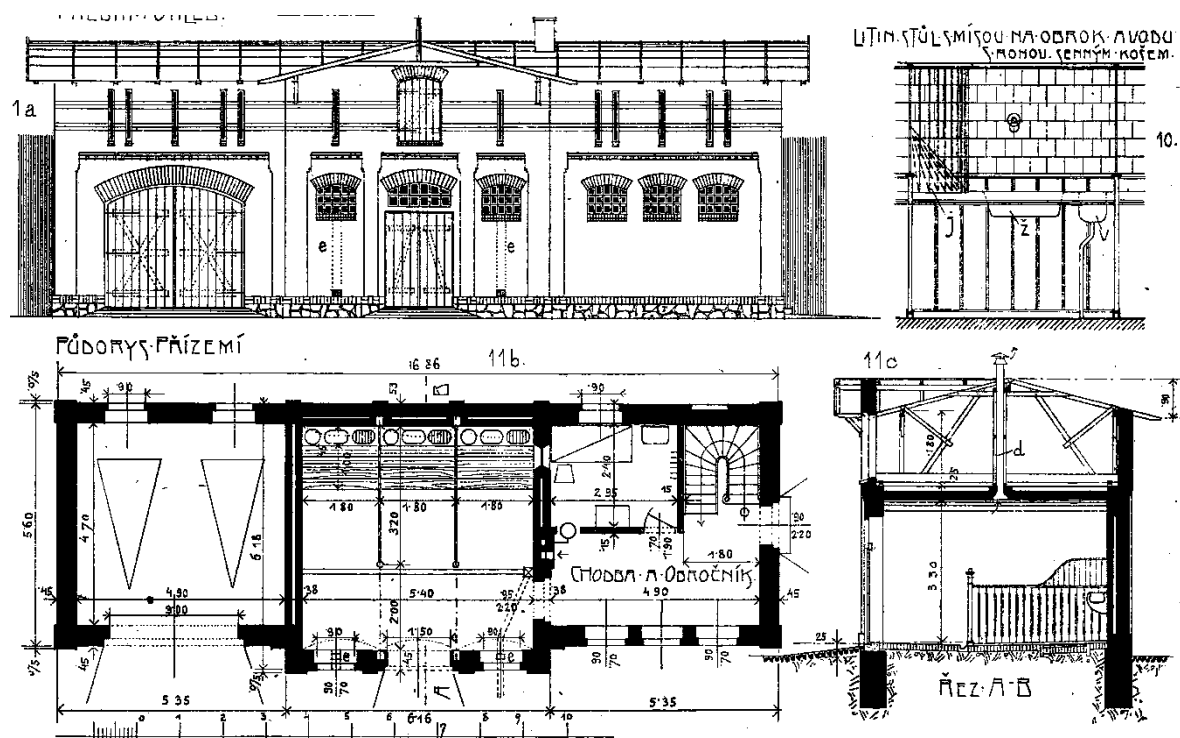

Obr. 26 Kravské a volské chlévy statku ve Svobodných Horách. Ukázka architektury konce 19. stol. Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 114

Roku 1914 vydává v Brně profesor architekt V. Vočadlo sbírku stavitelských přednášek „Stavby hospodářské“ s bohatou tabulkovou přílohou vzorových hospodářských staveb. Jedná

¹⁶ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 109 - 124

se o další významnou odbornou metodickou příručku obohacující hospodářské stavby o kvalitní architekturu. Tabulky podrobně dokumentují vzorové příklady hospodářských staveb včetně architektonických i konstrukčních detailů.¹⁷

Obr. 27 Ukázka architektonické tvorby ze sbírky stavitelských přednášek „Stavby hospodářské“
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 11

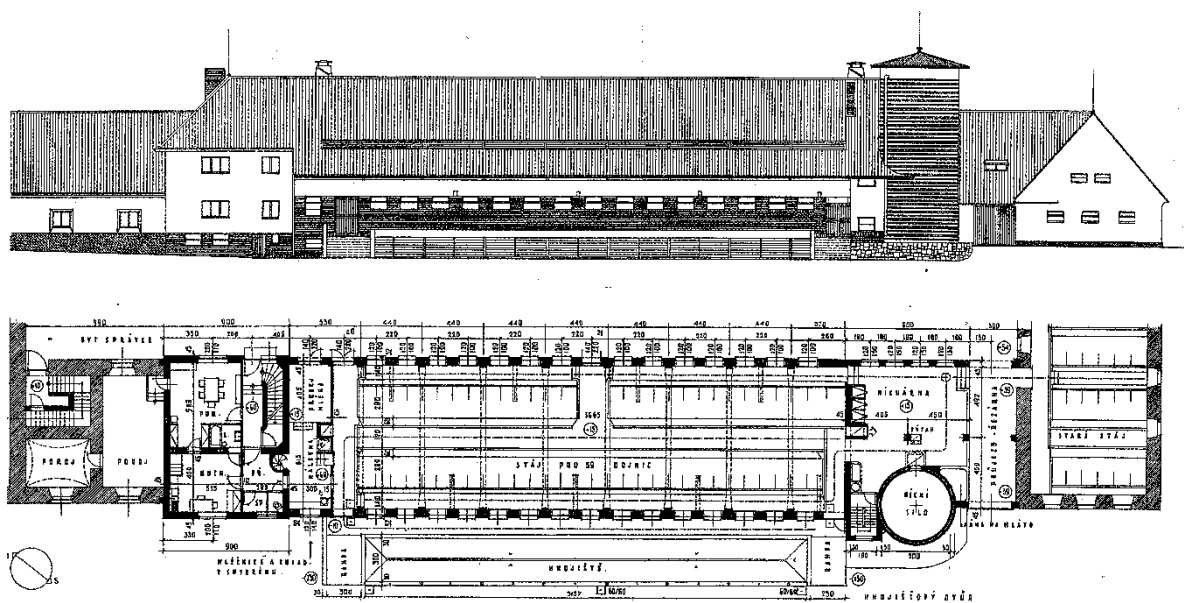
2.7 MEZIVÁLEČNÁ ARCHITEKTURA HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ

Majetkové poměry velkostatků celkově změnila ve 20. letech 20. století realizovaná I. pozemková reforma. V jejím důsledku došlo k dělení a stavebním úpravám dvorů. Kromě dělení velkých dvorů na menší celky jsou v rámci reformy vytvářeny tzv. „zbytkové statky“. Novým majitelům – velkostatkářům, kteří získali velký dvůr s pozemky, vesměs chyběl velký obytný dům, neboť bývalé obydlí šafáře nebo ratejna již zdaleka nevyhovovalo potřebám současného bydlení. Ve dvorech tak zásadními stavebními úpravami nebo v místě zbořených nevyhovujících objektů vznikají nové obytné domy. Ty mají často podobu soudobých městských vilových typů. Najdeme zde klasicizující charakter, secesní i historizující podobu, někde i náznak funkcionalismu. Leckde vznikají i pozoruhodná architektonická díla. Jedním z nich je např. kubistická Bauerova vila dvora v Libodřicích (okr. Kolín) od architekta Josefa Gočára.

Téměř současně se objevují i další významní architekti specializující se na moderní zemědělské stavitelství. Přibližně od roku 1910 se zemědělským stavitelstvím začal intenzivně zabývat architekt Theodor Petřík, od roku 1920 profesor na ČVUT v Praze. Přednášel metodologii zemědělských staveb, zabýval se provozem a hygienou chlévů při respektování principů zachování kvalitního architektonického konceptu. Na Petříkovo dílo plně navázal jeho asistent, později docent zemědělského stavitelství Karel Cavais, na jehož hospodářských stavbách

¹⁷ viz VOČADLO, V.: Stavby hospodářské. nakl. ODEHNAL, Brno, 1914, s. 3 - 46

je dokonalé funkční uspořádání úzce provázáno s kvalitním architektonickým řešením. K nejvýznamnějším patří architektonicky výrazná budova kravína v černínském dvoře v **Petrohradě** (okr. Louny), navržená v roce 1932. Dvě třetiny výšky fasády do úrovně nadpraží hustě řazených okenních otvorů pokrývá obklad z lícových cihel, ze sedlové střechy s pásovými vikýři vyčnívají výrazné výparníky. Stavbu obohacuje válcové pícní silo s pláštěm složeným z režných keramických prvků, které na opačné straně kravína hmotově vyvažuje patrový obytný dům.¹⁸

Obr. 28 Návrh architekta Cavaise na nový kravín s obytným domem černínského dvora v Petrohradě
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 127

V roce 1947 vydává Cavais svoje „Stavitelství“, kde zcela jasně formuluje zásadní myšlenku zemědělského stavitelství. Cítuji zkráceně: „Venkovská stavba buď doplňuje přírodu a tvoří s ní harmonický celek, nebo ji ničí. K zásadním směrnicím pro kompozici venkovské stavby patří nízký charakter stavby, menší rozměry oken, užívání místních materiálů a především střecha, která tvarem odpovídá narovnané kupě píce. Zemědělské stavby jsou tedy významným činitelem ve vytváření charakteru venkova, jsou jeho integrální součástí. Krásu nových konstrukcí je tedy třeba přizpůsobit danému prostředí v souladu s potřebami hospodářskými a sociální strukturou vytvořit novou, zdravou stavební kulturu venkova“.¹⁹

¹⁸ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 124 - 129

¹⁹ viz CAVAIS, K.: „*Stavitelství*“. Praha, 1947, s. 8

2.8 ZEMĚDĚLSKÉ STAVITELSTVÍ V LETECH 1945 – 1989

Druhá světová válka v letech 1939 – 1945 neponičila český a moravský venkov tak, jak tomu bylo např. v Polsku, Rusku či Německu. Vyjma snad pohraničního pásma – Sudet, poničené po odsunu Němců po válce nebo dokonce zcela opuštěné.

První poválečné představy o uspořádání venkovského prostoru vycházely z předválečného stavu, v němž dominovalo soukromé hospodaření statků na výměrách 2 – 15 ha. Územní plány té doby předpokládaly výstavbu nových moderních usedlostí po obvodu původní zástavby. Byly přijaty nové zákony umožňující vyvlastnit pozemky velkostatků a vysídlených Němců. Celkem tak bylo znovu rozděleno 1,7 mil. ha půdy mezi rolníky.

2.8.1 Počátky kolektivizace 1948 – 1950

Komunistický převrat v únoru 1948 přinesl zcela radikální proměnu tradičního soukromého a staletými udržovaného zemědělského hospodaření. Změna vlastnických vztahů soukromého hospodaření na společné družstevní nebo státní půdě vedla k postupné degradaci architektury zemědělských dvorů a usedlostí na čistě účelové výrobní zemědělské komplexy, systematicky devastující obce i krajinu. Přijetím nových zákonů dochází k umělé přeměně venkova a krajiny bez kontinuální návaznosti na historii. Původní sídlištní struktura 14 000 venkovských sídel s počtem obyvatel do 2 000, což znamenalo 38 % veškerého obyvatelstva, dosáhla radikálního snížení vlivem náborové politiky státu, který preferoval zaměstnanost v průmyslu. Kolektivizace zemědělství a koncentrace venkovského osídlení měla postupně vést k zániku malých vesnic. Zcela se změnilo obhospodařování krajiny. Po vzoru Sovětského svazu a jeho tzv. „kolchozů“ a „sovchozů“ (v překladu: „kolektivnoje chozjajstvo = kolektivní hospodářství; „sovetskoje chozjajstvo = státní hospodářství“) byla pod politickým tlakem zakládána jednotná zemědělská družstva (JZD) a zřizovány státní statky (ČSSS). Soukromé vlastnictví půdy, zvířat i strojů bylo zrušeno a nahrazeno družstevním či státním. Mezi léty 1949 - 1959 vzniklo 12 560 družstevních organizací, které nahradily původních 692 000 soukromě hospodařících subjektů. Takto nově vzniklá družstva hospodařila na výměru katastru jedné vesnice o rozloze cca 350 ha.²⁰

2.8.2 Formování socialistického zemědělství 1950 - 1960

Budování prvních hospodářských objektů pro ustájení zvířat bylo realizováno z 20 % formou novostaveb, z 80% pak adaptací původních větších statků s rozmístěním v různých částech vesnice. Tím docházelo k vyprázdňení většiny menších hospodářství (chlévů, kolen, stodol a sýpek), bez dalšího využití pak postupně chátrající. Jenom asi 1% soukromých zemědělců se podařilo nepodlehnout kolektivizaci. Nové plochy na okraji vesnic pro novou výstavbu byly vybírány zbrkle a spontánně, bez odpovídajícího územního vyhodnocení. Vznikl tak zárodek zemědělské výrobní zóny, která byla postupně rozšiřována a zastavována a vytvářela tak lokální hygienické, dopravní a postupně i estetické problémy. Polovina padesátých let přináší myšlenku tzv. „smíšené farmy“ tj. soustředění veškerého zemědělského provozu do jednoho střediska - zvířat, plodin i zemědělské techniky, která s postupující mechanizací nahrazuje zvířecí tažnou sílu. Zaznamenáváme zde počínající rozvoj zemědělské typizace. Příkladem z této doby je např. vazná stáj pro chov cca 100 dojnic označována jako typ „K 96“. Pro tyto „smíšené farmy“ byla vyžadována min. odstupová hygienická vzdálenost od obydlí 300 m, ovšem málokdy dodržena, neboť překotné urbanistické založení bylo jiné.

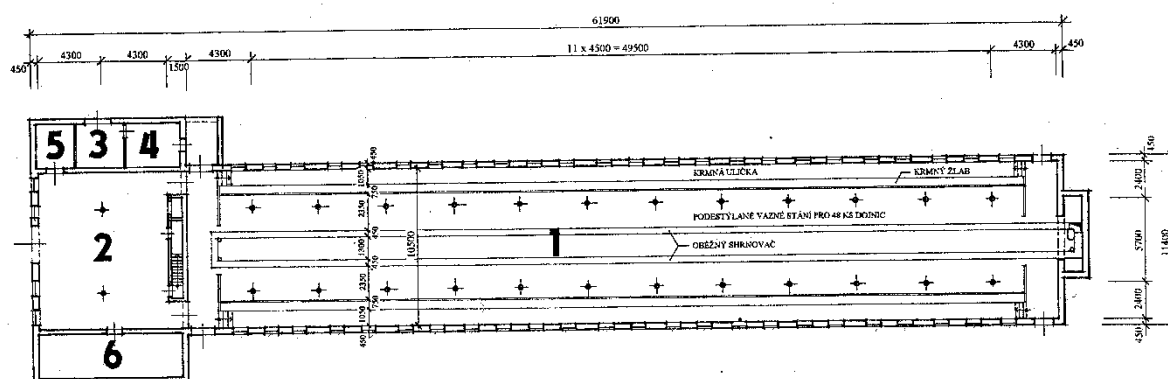
²⁰ viz SÝKORA, J.: „Územní plánování vesnic a krajiny. ČVUT Praha, 2002, s. 41 - 56

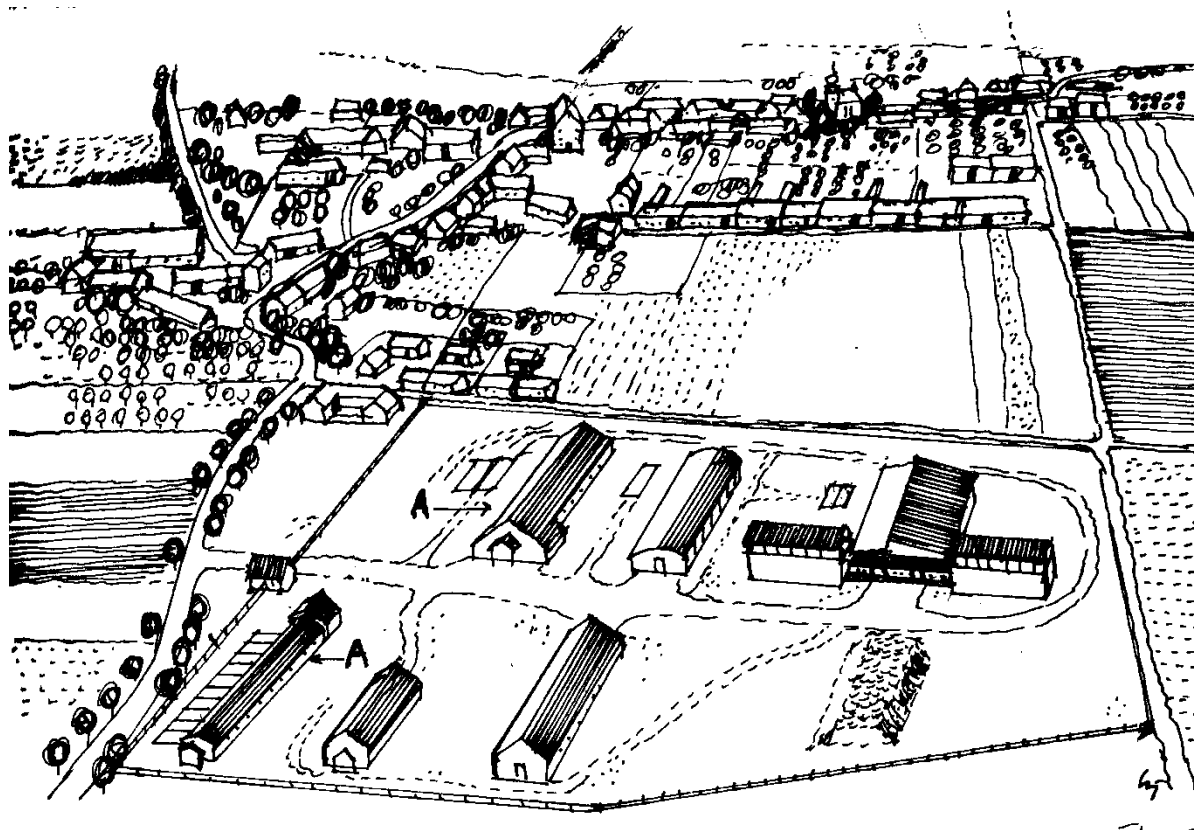
Stavby byly budovány z tradičních materiálů, typologie vycházela z předválečných velkokapacitních staveb. Urbanisticky se zcela ustoupilo od tradičních dvorových dispozic, prosazuje se volná zástavba postupně dostavovaných samostatných objektů. Nedostatek materiálu, požadavek rychlosti výstavby a absence „osobního vztahu“ k výsledku díla vede k utilitárnosti staveb bez estetického výrazu. Rozvoj nových technologií a požadavky na stále se zvyšující zemědělskou produkci tento vývoj na koci 60. let zastavil.

Obr. 29 Charakteristický objekt typového kravína K 96 s přípravnou krmiv v obci Doubravník (okr. Brno- venkov) v neuvěřitelné lokaci bývalé farské zahrady v těsné blízkosti kostela.
Zdroj: Dyr, P.; autorská fotografie

Obr. 30 Půdorysné uspořádání typového kravína K 96.
Legenda: 1 – stáj pro 96 dojníc; 2 – přípravná krmiva; 3 – mléčnice; 4 – umývárna dojících strojů;
5 – sociální zázemí; 6 – sklad;
Zdroj: Vegricht J., Pechač F.: Katalog modernizací stájí pro dojnice, VÚZT Praha 1999.

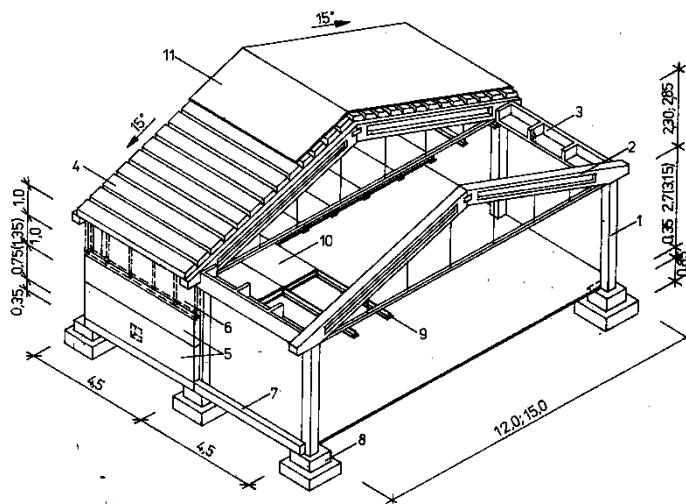

Obr. 31 „Smíšená farma“ 60. – 70. let 20. století
Zdroj: Sýkora, J.: Územní plánování vesnic a krajiny, str. 49

2.8.3 Koncentrace zemědělské produkce 1960 - 1970

Po roce 1960 pokračuje proces koncentrace zemědělství. Zemědělská družstva jednotlivých obcí se sdružují do vyšších celků, hospodařících průměrně na rozloze 600 -700 ha (3 obce), někde dokonce až na rozloze 2 000 ha, což představuje sdružení 6 – 7 vesnic. Ze zahraničí k nám pronikají nové technologie volného ustájení s vyšším podílem mechanizace a produktivity práce. Počet ustájených zvířat v jednom objektu roste na kapacity: 140 - 190 krav, 400 – 1200 prasat, 2000 – 5000 slepic. Začínají se budovat střediska zaměřená na chov pouze 1 – 2 kategorií zvířat. Rozmísťování nových středisek je prováděno na základě jednoduchých urbanistických konceptů na principu tzv. „technicko – ekonomických rozborů“. Koncepte nových „lehkých stájí“ se samokrmíci systémy se ale neosvědčila vzhledem k chovu málo odolných plemen a k vysokým spotřebám krmiva. Díky rozvíjející se železobetonové prefabrikaci přechází nová výstavba na volné ustájení v uzavřených zateplených stavbách s dávkovaným krmením. Koncem 70. let přicházejí do zemědělství unifikované konstrukční systémy objektů – hal na bázi železobetonu, oceli i dřeva. Tato unifikace v podstatě definitivně vyřadila architekturu z tohoto typologického druhu. Železobetonové konstrukce se prosazovaly pro svoji odolnost v agresivním stájovém prostředí. Nejvíce se prosadila se svými halami Prefa Olomouc, která vyvinula konstrukční systémy „JUZO“ (jednoduchý univerzální zemědělský objekt) a „VUZO“ (vícelodní univerzální zemědělský objekt). Hala měla rozpětí vazníků 12 nebo 15 m, podélný modul byl 4,5 m. Výška u okapu 2,7 – 3,15 m, sklon střechy 26,8 %. Obvodové stěny tvořily vícevrstvé panely z betonu a vloženého zateplení (polystyren), ukládané na základové ztužidlo. Střešní plášť měl dvě modifikace: buď krytina z vlnitého eternitu či pozinkovaného plechu (po pár letech bez údržby rezavého)

nebo ŽB žebříkové desky s asfaltovými pásy.²¹ Z označení i popisu konstrukce lze jednoznačně vytušit absenci jakéhokoliv architektonického záměru. A při tradičně následně zanedbávané údržbě brzy tyto stavby získaly zcela nevábnou podobu.

Obr. 32 Schéma konstrukční soustavy JUZO (VUZO)
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 262

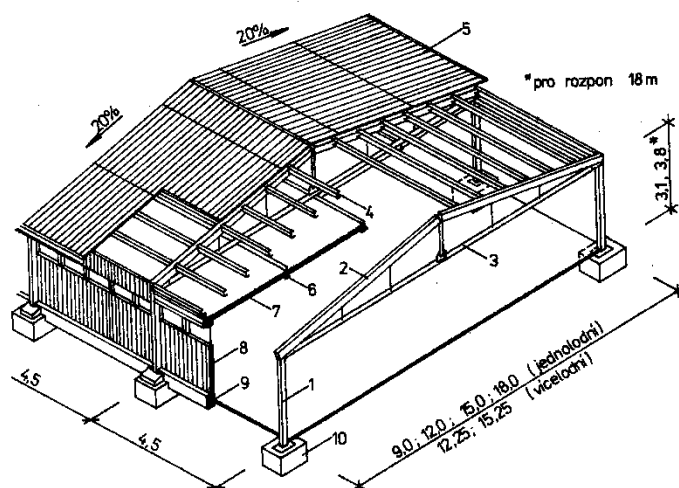
Prefa Olomouc nestačila výrobou na stále se zvyšující požadavky zemědělců, a tak další ŽB soustavy podobného systému vyvinula a vyráběla Konstruktiva Praha. K dalším univerzálním systémům patřila jednopodlažní betonová konstrukční soustava ozn. „ZJBS“, (výrobce ZSS Blansko) vycházející ze systému sloup – vazník – střešní deska.

Mezi další hojně používané unifikované systémy patřily haly na bázi ocele. Ocelové plnostěnné konstrukce mají menší hmotnost než betonové, umožňují snadnou montáž i demontáž a větší variabilitu v sestavách. Nevýhodou je nutnost časté údržby a dokonalé ochrany proti korozi. Opět při absenci obou potřeb - údržby a nátěrů - se velmi rychle tyto stavby staly nevzhlednými. Zde bylo vyvinuto značné množství různých typů ocelových hal, ve výsledku se však příliš od sebe nelišily. Příhradové a tenkostěnné konstrukce se totiž pro agresivitu stájového prostředí na tyto stavby nehodily. I přesto se pro ustájení využívaly. Některé sloužily pro skladování zemědělských produktů, opravy a garážování zemědělské techniky.

Tehdejším profilovým výrobcem ocelových hal byly Rudné doly Jeseník s ocelovou konstrukční soustavou řady A-ZOJ a M-RD. Řadu A-ZOJ tvořily nosné prvky svařené z tenkostěnných profilů. Rozpon hal byl 9, 12, 15 a 18 m. Podélný modul 4,5 m, výška haly 3,1 – 3,6 m. Sklon střechy 20 %. Stěnový plášť byl tvořen kompletizovanými vícevrstevnými panely s oboustranným hliníkovým profilovým plechem. Rovněž krytinu tvořil profilovaný hliníkový plech. Řada M-RD byla vícelodní o rozponu 21, 24, 27 a 30 m. Do výčtu konstrukčních soustav ještě uvádím soustavu S 36 Vítkovice (výrobce VŽKG Ostrava), soustavy AGP 12, VP 15 a AGP 18 (výrobce NHKG Hustopeče) a soustavu ZJOS (výrobce ZSS Blansko).²²

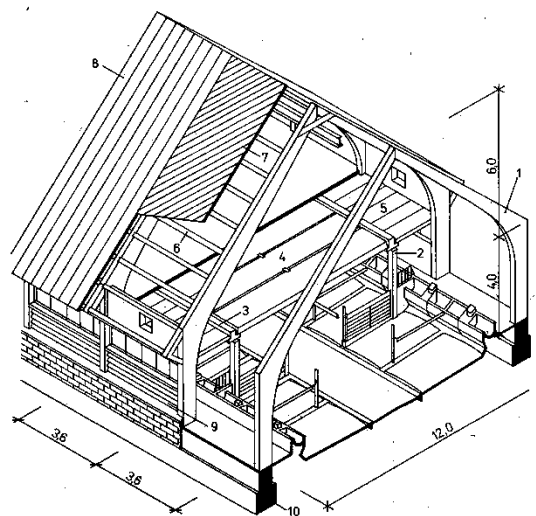
²¹ viz HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987, s. 263

²² viz HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987, s. 266 - 275

Obr. 33 Schéma konstrukční soustavy RD Jeseník
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 267

Dřevěné lepené popř. sbíjené plnostěnné konstrukce jsou při dobrém ošetření odolné vůči agresivnímu prostředí i proti ohni, poskytují velkou skladebnou variabilitu a snadno se montují. SDZ Praha, závod Sedlčany vyvinul pro stájové objekty konstrukční soustavu BIOS-GN. Hlavním znakem byly obvodové stěny z tepelně izolačních panelů, na které byly kladeny střešní příhradové vazníky. Pouze jednolodní haly měly rozpon od 10,5 do 18 m, délkový modul 1,2 m byl dán šířkou panelu. Výška haly se pohybovala podle výšky podezdívky od 2 do 3,2 m. Sklon střechy opět nízký 26,80 %. Mezi další dřevěné soustavy se pak zařadily typy ZJDS (výrobce ZSS Blansko) a TESKO (výrobce Armabeton Praha). U tohoto typu můžeme zaznamenat jistou dávku konstrukční i architektonické invence. Základním nosným prvkem byl lepený rám obdélníkového proměnného průřezu, kotvený do betonových patek. Mezi rámy jsou zapuštěny lepené vaznice. Haly o rozponech 12, 15 a 18 m a o různých výškách rámových stojek umožňují víceúčelové využití včetně možnosti vložení stropní konstrukce pro vytvoření půdního prostoru ke skladování. Šikmá střecha vyššího sklonu se přiblížila k historickým stavbám, krytina byla navržena z rovného plechu. Obvodový plášť tvořil na základu vyzdřený sokl z režného zdiva a dřevěný obklad stěny s podstřešním pásovým oknem, přerušeným vždy vystupujícími rámy.²³ Dnes je systém TESKO nosným programem stejnojmenné společnosti TESKO konstrukce s.r.o. a navazuje tak na zdařilou koncepci dřevostaveb založenou již v roce 1947.

Obr. 34 Využití rámové konstrukce TESKO pro stáj koní s půdním skladem.
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 279

²³ viz HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987, s. 266 - 275

Obr. 35 Dřevostavba ovčína v Dlouhé Stropnici s využitím rámové konstrukce TESKO.
Zdroj: Internet

Při umísťování poměrně velkých monobloků se již požadovaly a uplatňovaly určité hygienické zásady. Např. mezi obytnou zástavbou a zemědělským střediskem byl požadován odstup 50 – 120 m dle ustájených kapacit, proti přenosu nákazy mezi jednotlivými druhy zvířat pak byla ochranná pásma i uvnitř hospodářského střediska. Tradiční dvorcové uspořádání statku tyto kritéria nenaplnovalo, uplatňována tak byla volná pavilonová zástavba se všemi z toho plynoucími negativními důsledky (neúměrné urbanistické měřítko vůči tradiční vesnické zástavbě, velký zábor půdy, dlouhé obslužné dopravní trasy, klimaticky nechráněné objekty, atd.)

2.8.4 Období zemědělské nadprodukce 1970 – 1989

Tuto etapu poznamenal politicky stále vyšší tlak na zvyšování produkce potravin. Ani ne pro stále se zvyšující spotřeby našeho státu, ale především jako politika podpory chudších států tehdejšího socialistického bloku a rozvojových zemí v Africe a Asii, sympatizujících se socialismem. Při stále snižujících se počtech pracovníků v zemědělství to bylo možné jen za předpokladu nových forem hospodaření s efektivní dělbou práce. Mezi zemědělskými podniky vzniká kooperační činnost, ovlivňující velikost a umístění zemědělského střediska. Do zemědělského výrobního procesu se tak prosazují průmyslové prvky – mechanické linky na dopravu krmiv, mléka, vajec, obilí, brambor i hnoje. Experimentálně jsou zaváděny i plně automatizované systémy. Postupně vznikají jednodruhové velkovýrobní farmy pro chov 1500 dojnic, 4 000 mladého skotu, až 20 000 prasat nebo 200 000 slepic. Takto velké soubory již nebylo možné umísťovat v blízkosti sídel, a tak se ve volné krajině objevují rozsáhlé výrobní zemědělské velkokapacitní areály. Změnilo se stavební a dispoziční řešení. Vedle klasické pavilonové zástavby zemědělských středisek se objevují i vícepatrové monobloky. Tomu odpovídal i rozvoj konstrukčních systémů, v nichž převládaly stavebnice univerzálního využití na bázi ocele, subtilního železobetonu i lepeného dřeva.

V architektuře zemědělských staveb se postupně stále víc a víc objevuje neúměrné měřítko vůči původní drobné venkovské zástavbě, prosazují se nové tvary, tím narůstá rozpor s hodnotami tradiční historické zástavby vesnic, posílený často úpadkem kvality architektonického detailu.

Odrazujícím příkladem zprůmyslnění zemědělské výroby tehdejší doby je až neuvěřitelný komplex příznačně nazvaný „GIGANT“ – doslova obří velkovýkrmná vepřů zatížila krajinu nadprodukcí kejdy a způsobila plošnou eutrofizaci půdy a povrchových vod. Při kapacitě 1 000 ks chovných prasnic a 10 000 ks vepřů ve výkrmu se nelze divit ani tomu, že závod k dopravě využíval vlastní železniční vlečku a nedaleká čistírna odpadních vod by obsloužila nemalé okresní město. I dnešní pohled je více než tristní. Zůstal polorozpadlý zemědělský brownfield s vysokými kontaminacemi původních staveb a okolní půdy, který jen těžko bude hledat další smysluplné využití.

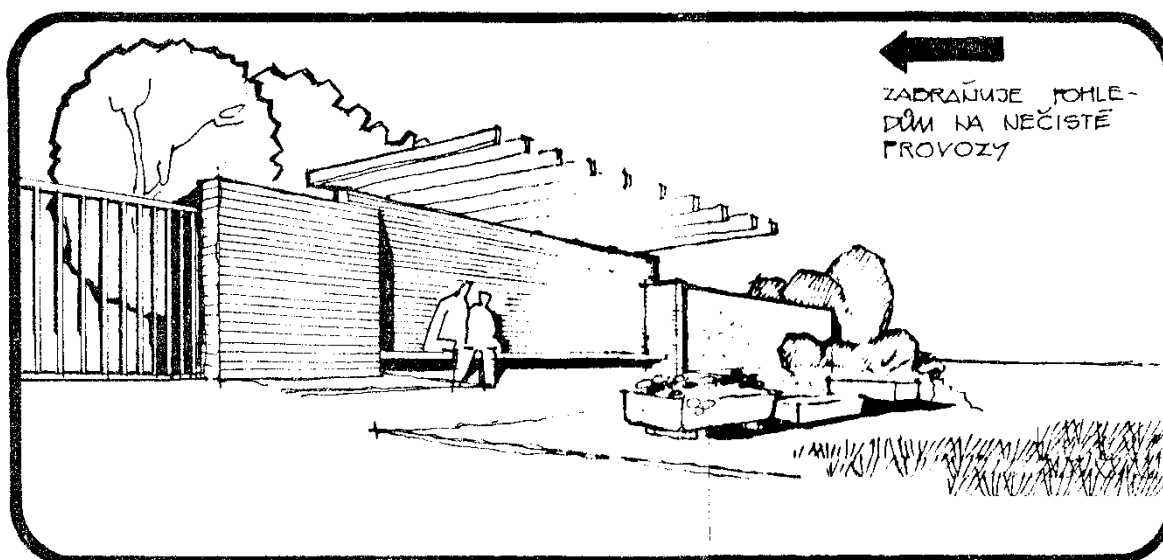
*Obr. 36 Velkokapacitní závod chovu a výkrmu vepřů v Třeboní, místní část GIGANT.
Zdroj: Internet*

Socialistická éra postupně zavedla ve společnosti mechanismy plánovaného řízení a hospodaření. Rovněž i mechanismus oborového plánovitého projektování a navrhování staveb. Zemědělskou oblast měl na starosti již od 50. let státní podnik AGROPROJEKT, s centrem v Praze a pobočkami ve všech krajích. Kromě plánovitého usazování typových zemědělských objektů se zde rekrutovali skupiny architektů, kteří měli snahu do účelových zemědělských staveb této doby architekturu navrátit. Z brněnské pobočky bych chtěl vyzdvihnout snahy pánů architektů prof. Miroslava Martinka, prof. Jiřího Myslína, Viktora Dohnala, Jaroslava a Aleše Písaříků, Petra Hurníka a dalších, kteří neúnavně do všech svých návrhů kvalitní architekturu prosazovali. Často však zůstala jen na rýsovacích prknech, jen málo se podařilo dokonce prosadit a zrealizovat.

Profesor Ing. arch. Jiří Myslín, CSc. se např. ve své disertační práci z roku 1980 zabýval „Řešením pracovního prostředí v zemědělských závodech, racionalizací procesu jejich výstavby a provozu“. Jako modelovou stavbu si vybral velkokapacitní kravín v Drnholci – Na Výsluní (okr. Břeclav). Návrh ve svém souhrnu řeší v etapě „zprůmyslnění zemědělství“ racionalizací výrobního procesu s úsilím vytvořit vysokou kvalitu a komplexnost pracovního prostředí. Zpracovaná metodika řeší vzorově realizační podmínky s cílem aplikovatelnosti pro ostatní velkovýrobní provozy. Zajímavým výsledkem práce bylo např. zjištění, že dosavadní výstavba velkokapacitních farem generuje mnoho volných ploch, většinou nijak nevyužitých a neupravených. Tyto plochy zaujímaly ve výsledku v celé republice cca 15 000 ha!! Racionalizací by tato „rezerva“ měla sloužit k zlepšení pracovního prostředí vhodným ozeleněním popř. pro dostavbu pomocných zemědělských provozů zlepšujících pracovní prostředí (sociální zázemí, odpočinkové prostory a plochy apod.)²⁴

---

²⁴ viz MYSLÍN, J.: „Řešení pracovního prostředí v zemědělských závodech, racionalizací procesu jejich výstavby a provozu“ - díl III. Brno, 1980, s. 5

Obr. 37 Detail řešení prostoru před administrativní budovou VKK Drnholec - Výsluní
 Zdroj: MYSLÍN, J.: „Řešení pracovního prostředí v zemědělských závodech, racionalizací procesu jejich výstavby a provozu“, tab. 22b

Celkově můžeme zhodnotit léta 1948 – 1989 takto (částečně i dle prof. J. Sýkory):

Počet zemědělských staveb za období 1948 – 1989 vlivem nadprodukce narostl. Kromě novostaveb zůstalo v užívání i nemalé množství původních historických statků, na kterých se ale podepsaly nevhodné stavební úpravy a absence jakékoliv údržby. Mnohá střediska jsou hygienicky nevyhovující.

Přeměna způsobu hospodaření se odrazila velmi výrazně v uspořádání krajiny. Malá pole se změnila na lány, rozorány byly meze i polní cesty s alejemi. Meliorace k zvýšení orných ploch zlikvidovaly původní mokřady a spolu se zrušenými rybníky, zejména v horních tocích povodí, byla narušena vodní rovnováha krajiny.

Odhalená krajina přinesla vyšší rizika půdní eroze. Uvádí se, že ročně odnáší Labe na 500 000 tun humusové zeminy. Nedostatek živin tak musel být při vysoké nadprodukcí uměle doplňován průmyslovými hnojivými, což mělo za následek kontaminaci podzemních i povrchových vod.

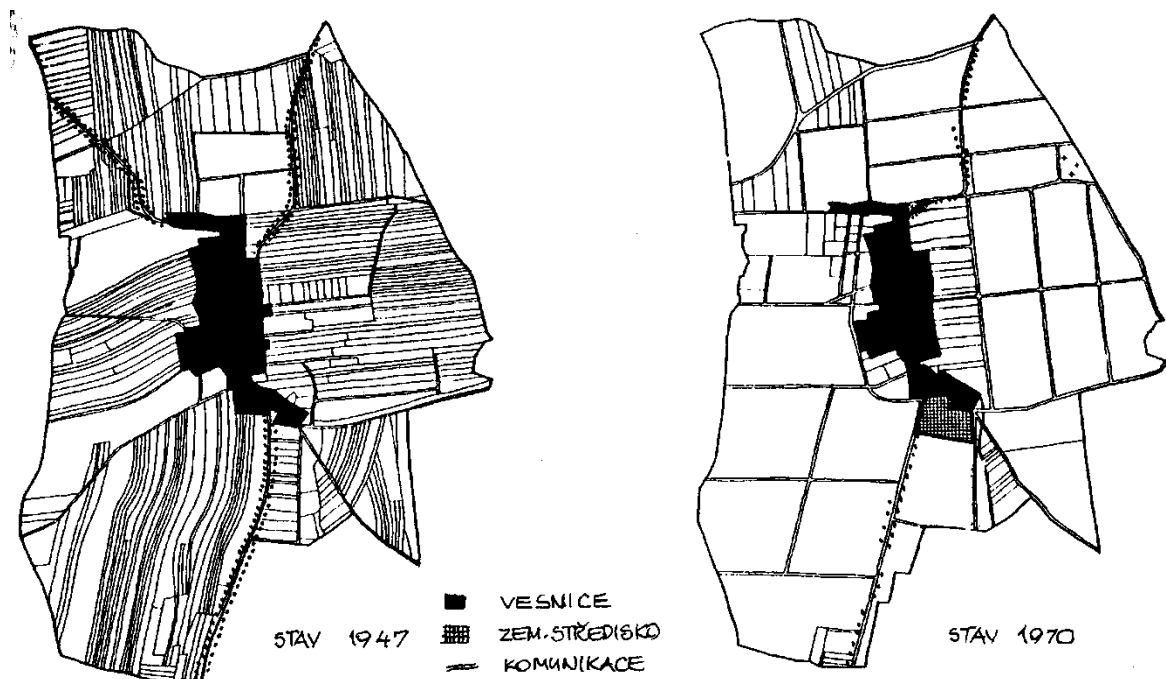
S velikostí obdělávání polních ploch rostla i potřeba zemědělské mechanizace, a to i v důsledku úbytku lidské pracovní síly. Absence polních účelových cest znamenala sníženou propustnost krajiny a zvýšenou dopravu po místních a okresních komunikacích, s dopadem na vyšší hlučnost, prašnost i bezpečnost a plynulost provozu. Navíc tyto komunikace nebyly konstrukčně stavěny na zatížení těžkou zemědělskou technikou, což se projevilo jejich následné destrukci. Stav našich komunikací je jeden z nejhorších v Evropě.

Na základě kategorizací sídel se přednostně veškerá výstavba směřovala do střediskových obcí nad 400 obyvatel. Na základě socialistického hesla: „Odstraňme rozdíly mezi městem a venkovem“ se „poměšťování“ velmi výrazně podepsalo na devastaci vesnice. Na návších vyrostly velké nevzhledné kulturní domy, vedle nich multifunkční nákupní střediska. Pro udržení mladých lidí v zemědělství se pro ně stavěly moderní čtyřpodlažní panelové domy bez jakéhokoliv hospodářského zázemí, tolik typického pro venkov. Příkladnou devastaci venkovské návsi najdeme např. v obci Práče na Znojemsku. JZD Mír Práče, po Slušovicích druhé nejvíce prosperující v ČSSR, zde dokonale zlikvidovalo tradiční venkovskou návěs panelovou zástavbou.

I když docházelo k velkému „rozvoji“ venkova, naprosto stagnovalo inženýrské vybavení vesnic. Chyběl obecní vodovod i kanalizace s čistírnou odpadních vod. Objekty byly stále odkázány na lokální zdroje vody – studny a na žumpy či septiky. K vytápění se využívaly

lokální topidla na pevná paliva s negativními důsledky vypouštění emisí do ovzduší. Jiná situace byla v nově budovaných zemědělských střediscích, kde tato inženýrská zařízení byla k provozu nezbytná a také vybudována.

Památky na venkově, i přes existenci zákona o ochraně památkových objektů, spíše chátraly, než aby byly udržovány a obnovovány. Malá část historických objektů byla zachráněna díky vzniku skanzenů lidové architektury. Velké stavby např. barokních hospodářských dvorů převzala do „péče“ a provozu JZD. A ta naprosto neudržovala stavby nové, tím méně historické.

Obr. 38 Proměna krajiny v letech 1950 - 1989.

Zdroj: Sýkora, J.: Územní plánování vesnic a krajiny, str. 53

Obr. 39 Návesní prostor obce Prácheň na Znojemsku.

Zdroj: Dýr, P., autorské foto.

Počátkem 80. let 20. století neúnosná situace venkova kulminovala. V roce 1984 byly vydány „Zásady a pravidla územního plánování“, jejímiž zpracovateli byly VÚVA Brno + UR-BION Bratislava, které stanovily způsob zkoumání a řešení problémů venkovského prostoru. Prosazovaly nutnost řešit nejprve větší územní celky a z nich odvozovat uspořádání jednotlivých obcí a okolní zemědělské krajiny. V krajině se mají navrhovat pozemkové úpravy zemědělské půdy, cestní síť, ozelenění, systémy ekologické stability, chránit a zlepšovat vodohospodářské poměry, obnovovat kulturní památky a cenné přírodní útvary.²⁵ Velkou celoživotní propagátorkou ochrany krajiny byla v Brně na Vysokém učení technickém Ing. Eva Dýrová, která ve svém díle „Ochrana a organizace povodí“ i v dalších publikacích a projektech neúnavně bojovala za revitalizaci krajiny.²⁶

2.9 POREVOLUČNÍ ČAS DO SOUČASNOSTI (1989 – 2017)

Změny ve společnosti po roce 1989 se pochopitelně dotkly i zemědělství. A to poměrně citelně, neboť výrazně poklesla státem podporovaná nadprodukce. Velké zemědělské kooperative se záhy rozpadly a hospodaření se vrátilo do podoby menších celků, hospodařících na katastrech 1 – 2 vesnic. Restituce zemědělských polností a majetku předpokládala, že se původní vlastníci navrátí k rodinnému hospodaření. Tento předpoklad však nevyšel. Původní sedláci buď už zemřeli, nebo dosáhli velmi vysokého věku a na podnikání v zemědělství již neměli sílu. Jejich synové a vnuci během totality ztratili přirozenou kontinuitu předávání hospodářství z otce na syna, většinou změnil profese a mnohdy se z venkova odstěhovali do měst. A tak většina restituovaného majetku se odprodala (pronajala) nyní již transformovaným zemědělským družstvům, která část vyhovujících objektů (cca 40 – 50%) provozuje pro další zemědělskou činnost, zbytek zůstává ladem bez využití a chátrá. Jen málokde se daří tyto objekty nabídnout k pronájmu a jinému využití. I u polností se snížením produkce hrozilo riziko, že zůstanou ladem bez obdělávání a brzy zarostou plevely. Tento předpoklad se ale nenaplnil, neboť se zvýšil výsev „energetických“ plodin, zejména řepky olejné a kukuřice, jejíž silážní podoba spolu s prasečí kejdou je hlavním vstupním produktem pro stále více se budující energetické zdroje – bioplynové stanice.

Nová zemědělská výstavba se po roce 1989 na cca 15 – 20 let zcela zastavila. Důvodem bylo velké množství vybudovaných objektů pro socialistické nadprodukční zemědělství. Slabá dotační politika státu stačila pouze na udržitelnost zemědělského podnikání, nikoliv na rozvoj. Výrobě českých potravin navíc velmi konkuroval levný zahraniční dovoz, místně podporovaný vysokými subvencemi. Před vstupem České republiky do Evropské unie je snaha Unie eliminovat tyto negativní dopady pomocí podpůrných programů PHARE²⁷ a SAPARD²⁸

---

²⁵ viz SÝKORA, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*. ČVUT Praha, 2002, s. 41 - 56

²⁶ viz DÝROVÁ, E.: *Ochrana a organizace povodí*. SNTL Brno, 1974, 300 s.

²⁷ viz fond PHARE: (*Poland and Hungary Aid for Restructuring of the Economy*) byl vytvořen v roce 1989 původně pro pomoc Polsku a Maďarsku transformovat jejich ekonomiky z centrálně plánovaných na tržní. Krátce po svém vzniku byla jeho působnost rozšířena na dalších 11 zemí vč. ČR. Zahrnoval celkem 17 aktivit s desítkami projektů, patřila mezi ně například podpora vzdělávání, dopravy, veřejných institucí, energetiky, **zemědělství**, sociální a hospodářské soudržnosti, harmonizace s evropským právem atp.

²⁸ viz fond SAPARD: (*Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development*) mohly využívat kandidátské země do data vstupu do Evropské unie (na rozdíl od fondu PHARE)

Teprve vstupem České republiky do svazku Evropské unie se situace začíná zlepšovat. Přes strukturální fondy²⁹ EU zemědělci získávají dotace na nové investice – nové moderní technologie a objekty. Většina hospodařících subjektů své nové aktivity soustřeďuje do jediného provozu, často v těsném sousedství vesnice. Ostatní areály se prozatím nedaří odprodat, maximálně se pronajímají jiným podnikajícím subjektům. Ve většině případů zůstávají ladem a stávají se z nich venkovská brownfields. O této problematice bude pojednáno v samostatné kapitole dále.

Naděje, že s pomocí fondů a investic do nových zemědělských staveb se navrátí i architektura, se ale rozplývají. Současný trend plné mechanizace a automatizace výrobních procesů přináší do areálů objekty spíše průmyslového charakteru, opět neúměrného měřítka s minimem architektonických detailů. O možnostech, jak tento trend zvrátit bude pojednáno v samostatné kapitole.

Náš venkov na počátku 21. století dokumentuje dlouhodobý historický vývoj sídel a krajiny stále s velkým množstvím dochovaných hodnot a dokladů práce našich předků. Současně je i zrcadlem nevyřešených problémů, spjatých s nedávnou minulostí. Víme, jak a proč se vše událo. Otázkou je, jak dále? Jaké úkoly a zásady z toho plynou především pro současná obecní zastupitelstva, potažmo pro architekty a urbanisty, kteří se chtějí venkovskému prostoru věnovat, ať již územně plánovací činností obcí či architektuře všech typů venkovských staveb.

Obr. 40 Ukázka ne příliš příznivého rozvoje zemědělského družstva v těsné blízkosti obce Čáslavice (okr. Třebíč). Zdroj: P. Dýr, autorské foto.

---

²⁹ viz. fond EAFRD - Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: (*European Agricultural Fund for Rural development*). Programové období je vždy sedmileté, nyní 2014 -2020. Mezi hlavní cíle patří: zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství, potravinářství a lesnictví, podpora environmentálních projektů, zlepšování životního prostředí, podpora rozvoje venkova, stavu krajiny i kvality života na venkově, podpora diverzifikace venkovského hospodářství, rozvoj nepotravinářského využití zemědělské produkce

3 SOCIÁLNÍ ASPEKTY PROBLEMATIKY

Máme-li provést komplexní analýzu problematiky, je třeba vycházet i ze sociálních a společenských aspektů venkovského způsobu života. Zamyslet se nad vývojem života venkovského lidu, jeho myšlením a vztahem k hodnotám. Pomůže nám to pochopit a zdůvodnit vztah člověka k venkovské kultuře a architektuře v různých dobách jejího vývoje.

3.1 SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ PROMĚNY VESNICE

Vesnice a její kultura vždy náležely mezi stěžejní témata etnologického (národopisného) bádání. Primární orientace na studium přežívajících kulturních projevů předindustriální rurální society doznala zásadních změn v důsledku modernizace života a zejména v souvislosti s likvidací malovýrobního soukromého zemědělského hospodaření po r. 1948. Proto se česká poválečná etnografie začala orientovat na novou „družstevní“ vesnici a snažila se postihnout a analyzovat změny, k nimž v důsledku kolektivizace postupně docházelo ve všech sférách života venkova. Svou roli sehrála nejen aktuálnost tématu, ale také jeho společenská angažovanost. Změny, dobově signifikantně nazývané jako revoluční, znamenaly první diskontinuitu v dějinách venkova 20. století.

Výzkum vesnice je veden z mnoha pohledových úhlů. Jedním z nich je i sociologická analýza, jedna z důležitých forem náhledu na komplexní řešení problematiky. Příkladem může být přístup vědců na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, Ústavu evropské etnologie, který v letech 2003-2005 řešil grantový úkol „*Sociokulturní proměny současné vesnice*“. Jeho záměrem bylo postihnout a analyzovat proměny venkova a tradiční kultury v souvislosti se společenským vývojem po r. 1989. Jak výzkum ukázal, transformační vesnice se liší od vesnice družstevní i od vesnice předindustriální, jejíž kulturu či jen techniky přežití zkoumal klasicky národopis v první polovině 20. století. Změna sociální struktury a profesní skladby vedla k přebírání urbánních forem života, ale jistá specifika venkovského života zůstala. Při hledání identity se venkov obrací do minulosti, a tak dochází k revitalizaci společenských a kulturních forem, které jsou svými kořeny spojeny s předsocialistickou vesnicí a s rituály výročního a hospodářského cyklu.³⁰

3.1.1 Venkovská krajina a sídlo

V návaznosti na přírodní podmínky a v důsledku divergentního historického vývoje nacházíme v českých zemích neobyčejně pestrý konglomerát různě stratifikovaných vesnických sídel s odlišnou dispozicí jejich základních jednotek, tj. bývalých rolnických usedlostí. Obdobná diferenciaci se projevovala v členění obdělávané půdy, tj. plužiny, nicméně normovým typům sídel odpovídaly normové typy plužiny. Volná krajina, základní složka venkovského prostoru, se pozvolna měnila činností člověka, který po staletí využíval přírodní zdroje bez negativních vlivů na životní prostředí. Vznikla tak harmonická rurální krajina s vyváženými biotopy, jejíž určující složkou byla orná půda, plužina, původně rovnoměrně rozdělená mezi starousedlické grunty. V plužině, vznikající v interakci s krajinou, se odráží vývoj zemědělského hospodaření, proto je podle V. Štěpánka „duší vesnického prostoru“.³¹

³⁰ viz VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011, s. 5.

³¹ viz ŠTĚPÁNEK, V.: *Obnova venkova a krajiny*. Národopisná revue, 2004, s. 90.

Odlišně od rolnické plužiny byla utvářena pozemková držba panských dvorů. Rozměrné dvorcové úseky umožňovaly velkokapacitní obdělávání půdy, realizované formou robotních povinností poddaných a po r. 1848 i s využíváním strojové techniky. Majitelé velkostatků a jejich úředníci sídlili ve stylově projektovaných architekturách, jejichž dekorativní prvky se mnohdy stávaly v novověku inspiračním zdrojem i pro vesnického stavebníka. Analogickou roli při transmisi kulturních jevů sehrávaly hospodářské vory, jejichž početní nárůst zaznamenáváme zejména po třicetileté válce, kdy vznikaly z polností pustých selských statků. Následná parcelace panských dvorů, prováděná v době vlády Marie Terezie a Josefa II. a označená podle tvůrce reformy jako „raabizace“, vedla ke vzniku tzv. famílií, drobných zemědělských podniků. I přes stavební úpravy jednotlivými vlastníky jsou raabizované panské dvory, ve struktuře vesnice patrné, a jejich odlišný charakter od okolní zástavby je vyjádřen i vlastním pojmenováním (Famílie, Na Famíliích).

Z hlediska urbanistického představují nejcitelnější zásah do vyvážených poměrů vesnického sídla nově po r. 1948 budované velkokapacitní hospodářské stavby jednotných zemědělských družstev a státních statků. Propagované moderní formy chovu dobytka si vyžadovaly ustájení velkého množství zvířat, která byla zpočátku umístěna v několika selských statcích násilně vystěhovaných kulaků, jejichž zkonfiskovaný majetek právě přebírala nově vznikající jednotná zemědělská družstva. Cílem bylo vybudování velkokapacitních chovů, zpočátku zejména kravínů, což si vyžádalo i budování dalších doprovodných staveb jako skladů objemového krmiva, siláží, hnojišť, kůlen na stroje a dílen pro opravu stále se zvyšujících stavů techniky. Plánovitě tak narůstala živočišná výroba i strojové vybavení. Velmi brzy se zjistilo, že původní kapacity selských statků zdaleka nestačí a při projektování nových areálů se zohledňovaly především technické parametry. Družstevní komplexy záhy přechází na prefabrikaci, přibližující se továrním halám, které do tradiční architektonické skladby vesnice nezapadají pro svoji univerzálnost a hmotu, narušující staletou hegemonii drobné a regionálně diferencované historické zástavby. Často se tyto areály dostávají do dominantních poloh, kde narušují nejen urbanistickou strukturu sídla, ale i celkový krajinný reliéf. V neposlední řadě jim chybí vzrostlá zeleň, typický přírodní prvek propojující sídla s okolní krajinou³²

3.1.2 Proměny agrární výroby

Zemědělská výroba patří neoddělitelně k venkovu. I když její počátky lze hledat v pravěkých a starověkých civilizacích, na vývoj tradičního zemědělství ve střední Evropě a českých zemích měla zásadní vliv doba velké středověké kolonizace, která konstituovala sídelní a etnický obraz země a zavedla technologii zemědělských prací přežívající až do industriálního 19. století. Kontinuální vývoj tradičního zemědělství, založený na rukodělných technikách a mezigenerační transmisi technologických poznatků, se uzavřel v první polovině minulého století. Vyspělé české zemědělství prodělalo v posledním půlstoletí dvě vývojové diskontinuity, aby se po politických změnách, na jejichž počátku stála tzv. sametová revoluce (1989), vrátilo zpět k soukromovlastnické bázi a produkci realizované pluralitními formami. Zásadně se proměnila jak technická a technologická složka zemědělské výroby, tak také organizace práce a lidský potenciál. S rozvojem mechanizace docházelo v uplynulém půlstoletí k trvalému úbytku osob zaměstnaných v zemědělství. Z tohoto hlediska ztratilo zemědělství své bývalé sociálně-ekonomické pozice, které mělo až do 19. století, kdy agrární civilizaci nahradila civilizace industriální. Protože zemědělská výroba hraje nezastupitelnou roli také v souvislosti

---

³² viz VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011, s. 57.

se zachováním kulturní krajiny, kde se zemědělec stává producentem tzv. veřejného zboží, zůstává zemědělská politika stále citlivou oblastí ekonomiky nejen v České republice.³³

3.1.2.1 Tradiční rolnická malovýroba

Základní hospodářskou jednotkou vesnice byla do 20. století rolnická usedlost. Počet selských gruntů, stanovený při založení sídla, byl víceméně stabilní a jejich výměra dána násobkem nebo dílem lánu, základní plošné jednotky svým rozsahem ovšem nejednotné.³⁴ ³⁵Rozsah výměry lánů se liší dle konfigurace terénu v rozmezí 16 až 25 ha. Méně úrodné a tíž obdělávatelné horské a podhorské oblasti mají výměry lánů menší, rovinnaté úrodné plučiny mají rozlohu větší. První celozemské sumáře, podchycující obhospodařovanou půdu poddaných, Berní rula pro Čechy a Lánové rejstříky pro Moravu³⁵, vznikly po třicetileté válce a přinášejí statistické údaje, z nichž lze rekonstruovat situaci ještě v pozdním středověku.

Do šedesátých a sedmdesátých let 19. století spadá počátek zemědělského družstevnictví. Pojem nezahrnuje pozdější termín kolektivního hospodaření, ale přirozené sdružování soukromě hospodařících rolníků v seskupení, efektivněji využívající hospodářskou činnost. Některá družstva řešila nedostatek finančních prostředků úvěry (tzv. kampilčky), jiná družstva měla různé specifické poslání a podle svého zaměření se nazývala skladištní, nákupní a prodejní, zpracovatelská (mlékárenská, strojní aj.). Družstva pokračovala ve své činnosti i po první světové válce.

V meziválečné době, za první Československé republiky, prošlo české zemědělství dynamickým rozvojem s výsledky srovnatelnými s vyspělým zahraničím. Jeho charakter ovlivnila pozemková reforma, svépomocné družstevnictví, rozvoj zemědělského školství, vědy a osvěty, ale také hospodářská krize ve 30. letech 20. století.

3.1.2.2 Kolektivizované zemědělství

Kolektivizace zemědělství v padesátých letech 20. století byla důsledkem poválečného uspořádání Evropy. Pod vlivem politiky Sovětského svazu, usilujícího o socializaci zemědělství v zemích střední a jihovýchodní Evropy, dochází postupně k zániku tradičního zemědělství, založeného na různých formách vlastnictví půdy (soukromé, družstevní, státní) a na stáletých, evolučně prověřených a přirozeně se vyvíjejících výrobních postupech zemědělského hospodaření.

V Československu byl zákon o jednotných zemědělských družstvech přijat 23. února 1949. Došlo k sloučení nebo přetvoření různých zemědělských družstev v standardizovanou jednotku s označením jednotné zemědělské družstvo (zkr. JZD), pro kterou byly vydány závazné „vzorové stanovy“, unifikuující celkovou činnost a zejména hospodaření, bez respektování např. specifík oblastí. I když se tvůrci zákona domnívali, že přijetí zákona bude masově akceptováno, hned zpočátku přinesl komplikace. Ani drobně hospodařící zemědělci neměli zájem dobrovolného vstupu, natož prosperující sedláci. Politickým tlakem, ústícím až v třídní nepřátelství, byl postupně odpor rolníků zlomen. Velcí sedláci byli většinou zatčeni, označeni

³³ viz VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011, s. 73.

³⁴ viz ČERNÝ, M.: *Zaniklé středověké osady a jejich plučiny*. Praha, 1979, uvádí výměru selského lánu 18,51 ha.

³⁵ viz MATĚJEK, F.: *Moravské lánové rejstříky*. In: Sborník archivních prací 29,1979, s. 117-159

za kulaky, nepřátele socialismu, jejich majetek zabaven a násilně včleněn do JZD. Kolektivizace probíhala ve dvou vlnách a byla ukončena v roce 1966, kdy socialistický sektor hospodařil na 90% veškeré půdy.³⁶

3.1.2.3 Zemědělská velkovýroba období normalizace

Nová etapa kolektivizovaného zemědělství nastává v sedmdesátých letech 20. století, kdy je cesta ke zvyšování zemědělské výroby spařována v další koncentraci a intenzifikaci. Podle tvůrců velkovýrobní koncepce měla vést k efektivnímu využívání moderní technologie a vytvářet specializované vnitropodnikové jednotky. Dochází k oblastnímu slučování družstev a vytváření „průmyslových“ zemědělských komplexů obhospodařujících tisícihektarové plochy. Jak již bylo zmíněno, do volné krajiny, mimo zastavěné části obcí, jsou projektovány velkokapacitní ustájovací areály, čítající až 2 000 ks dojníc, 10 000 ks prasat či 40 000 ks drůbeže. Vše je obhajováno argumentací soběstačnosti v produkci potravin a srovnáním s vyspělým zemědělstvím západním.

Pohlédneme-li ovšem na západoevropské zemědělství, dochází zde k úbytku středních selských usedlostí s výměrou méně než deset hektarů. Tady šlo ovšem o přirozený vývoj, který souvisel se strojovou modernizací a koncentrací zemědělské výroby.

3.1.2.4 Zemědělství po roce 1989

Zatím poslední přelomový okamžik pro agrární výrobu představuje vydání zákona č. 229 Sb. z 27. 5. 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku a tzv. transformační zákon.³⁷ První zákon z r. 1991 umožňoval navrácení půdy původním majitelům nebo jejich potomkům, stejně jako obytných a hospodářských budov pro dobytek a strojové zařízení. Soukromé zemědělské hospodaření ale obnovila jen marginální část původních rolníků, takže převážná část vlastníků půdu ponechala k obhospodařování transformovaným zemědělským družstvům či různým agropodnikatelům. Začít s vlastní zemědělskou produkcí se ukázalo pro vesničany nemožné, neboť původní sedláci byli mimo produktivní věk, jejich děti a vnuci neměli strojové vybavení ani praktické zkušenosti a znalosti s hospodařením. Vesnice definovaná jako venkovská pospolitost, ve které se rodiny zabývají zemědělstvím a chovem dobytka v malém měřítku, se stala věcí minulosti. Důvodem byla ztráta klasického vztahu k půdě předků, který zničila socializace - půda přestala mít pro vesnického člověka cenu, protože se změnil žebříček jeho hodnotových orientací.

Předvídat vývoj v oblasti zemědělství je velmi obtížné. Evropská unie hledá novou tržní komoditu zemědělství, kterou lze nazvat „veřejným zbožím“. Touto komoditou je krajina, venkov. Její tržní hodnota je závislá na spotřebitelích, na jejich ochotě za ni platit, na druhé straně na výrobcích, kteří musí projevit zájem ji produkovat. Protože Česká republika není zemí, jejíž ekonomika je postavena na produkci potravin a jejich exportu, měly by být preferovány dva základní principy: a) výroba domácích potravin; b) zemědělství šetrné k životnímu prostředí tzv. ekologické zemědělství. V budoucnosti lze předvídat několik scénářů domácího vývoje v oblasti zemědělské výroby od pomalé přeměny její koncentrace do modelu velkoplošného zemědělství, zaměřeného na maximální exploataci zdrojů, až po radikální změnu, kterou představují rodinné farmy západoevropského typu.

---

³⁶ viz XIII. sjezd KSČ 31. 5. - 5. 6. 1966: *Sjezdové dokumenty*. Bratislava, 1966,

³⁷ Byl schválen v prosinci 1992 a vztahoval se na všechna družstva. Stanovoval pravidla pro restrukturalizaci družstev a pro uzavírání smluv s bývalými majiteli.

Podle zemědělských odborníků je pro další rozvoj českého venkova a zemědělství nezbytné:

- a) vyjasnění vlastnických vztahů a obnovení trhu s půdou;**
- b) rozvoj lidských zdrojů potřebných z pohledu zemědělství a venkova;**
- c) rozvoj podnikatelských aktivit mimo oblast zemědělství.**

Tolik pohled z hlediska makroekonomického. ³⁸

3.1.2.5 Agroturistika – stimulační nástroj pro venkov 21. století

Venkovskou přírodu, živá zvířata i rolnickou práci lze využít v rámci jedné z forem šetrného turistického ruchu, pro který se vžilo označení agroturistika. Vychází ze skutečnosti, že venkov není jen místem zemědělské výroby a domovem určité skupiny lidí, ale také ideálním prostorem k rekreaci a trávení volného času. Do agroturistiky byly po roce 1989 vkládány velké naděje s tím, že přispěje k revitalizaci venkova zejména horských a podhorských oblastí a poskytováním služeb pomůže řešit problémy v oblasti zaměstnanosti a životního prostředí. Čtvrt století od politických změn však přichází zjištění, že agroturistika nepřispěla k žádoucí mobilizaci českého venkova a zemědělství, zdaleka nesplnila očekávání v ní zpočátku vložená a stále zůstává jen doplňkovou aktivitou potřebného rozvoje českého venkova. ³⁹

3.1.3 Sociální struktura vesnice

Pro předindustriální vesnici byla charakteristická stabilní sociální struktura a způsob obživy, založený na obdělávání půdy a chovu dobytka. Vědomí práce na zděděné půdě patřilo mezi základní atributy selských rodů a základní smysl života. Proto vztah k půdě lze označit za jeden z archetypů, který ovlivňoval jednání vesnického člověka. Kolektivizace zemědělství v 50. letech 20. stol. zlikvidovala sociální skupinu soukromě hospodařících rolníků a udělala ze samostatných hospodářů osoby v zaměstnaneckém poměru, u nichž se postupně identifikace s půdou ztrácí. Zvyšováním mechanizace a automatizace dochází navíc k permanentnímu snižování pracovníků v zemědělství. Rapidně se tak snižuje podíl potenciálně produktivních lidí venkova, bydlících a současně ekonomicky činných v zemědělství. Venkov má potenciál se vyliďňovat. Určitou nadějí je možnost restrukturalizace. Variantou je zaměstnávání v jiných, nezemědělských profesích, což ovšem znamená v současnosti nutnost dojíždění do blízkých či vzdálenějších měst a dopravní, časovou i ekonomickou zátěž. V důsledku nových technologií je ale stále více oborů schopno zaměstnávat své pracovníky formou tzv. „home - office“ – práce z domu. Atraktivita bydlení na venkově tak získává možnost nových dimenzí. Čím dál více lidí hledá bydlení mimo města. Nestěhují se však na vesnici, ale k vesnici. Vinu na tom nesou obce sami, které místo toho, aby pro nové usedlíky nabízely volná (přestavbová) místa uvnitř obce, nabízí stavební parcely pro nové obyvatele do sídelních „satelitů“ na okrajích vesnice. Vzniká tak sociální izolace. Tím nedochází k potřebnému sociálnímu propojení, které bylo vždy pro život na vesnici charakteristické a vytvářelo tak soudržnou komunitní

³⁸ viz POSPÍŠIL, M.: *Vize zemědělství 2002*. In: Venkov jako sociální prostor, Lomnice n. P., 2002, s. 17, 21 – 23,

³⁹ viz VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011, s. 91 – 92

pospolitost. Jinak řečeno, jedná se o tzv. vesnický způsob života, velmi rozdílný s tím městským. Pokud se totiž nově přistěhovaná rodina usadí v stávající zástavbě, nutně dříve nebo později naváže úzký kontakt se sousedy-starousedlíky a následně i s ostatními obyvateli.⁴⁰

3.1.4 Specifika společenského života vesnice

Životní rytmus a řád dávaly předindustriální vesnici zemědělské práce a křesťanský liturgický kalendář. S hospodářským rokem a snahou zajistit úrodu byla spojena řada iracionálních představ a výročních rituálů, mizící nyní s obecným civilizačním vývojem a s modernizací života do pozadí. Dominují ekonomické, integrační a zábavní funkce, vážící se k činnosti dosud přežívajících spolků - zejména hasičů, myslivců, svazu žen nebo různých sportovních klubů, kterým dominují fotbalisté.

Současný společenský život vesnice představuje různorodý konglomerát ritualizovaného chování, vyrůstajícího ze starých agrárních a církevních tradic. Jmenujme ty hlavní: masopustní období, Velikonoce, hodové a dožínkové slavnosti, posvícení, advent, svátky Vánoční a oslava příchodu nového roku. Křesťanské svátky, dávající životu pevný řád, se zdají být i do budoucna pevnou součástí života na venkově. Jak to bude ale s rituály, spojenými s obděláváním půdy?

Již od roku 1991 je Vládou ČR formulován a ze státního rozpočtu financován „Program obnovy vesnice“.⁴¹ Jeho cílem je navracet venkovu ztrácející se prosperitu, obnovovat kulturní identitu a paralyzovat negativní důsledky zemědělské velkovýroby. Program realizuje „Spolek pro obnovu venkova“, nevládní organizace, která se spontánně utvořila v roce 1993. Nejvíce se profiluje aktivitou s názvem „Vesnice roku“, organizací soutěže mezi venkovskými sídly, která se snaží naplnit kritéria všestranného rozvoje obce a ve výběru pak dosáhnout prestižního titulu s významnou další finanční podporou rozvoje.⁴²

Obnova vesnice není jen tuzemskou záležitostí, ale s řešením obdobných problémů se setkáváme i v zahraničí. Snaha zachovat kulturní identitu venkova přispěla k zformování mezinárodního projektu *Cultural Village of Europe*, do kterého se zapojilo jedenáct evropských států včetně České republiky.⁴³ Projekt si klade za ideový cíl zachovat hodnoty vesnické kultury a zviditelnit význam vesnice v současné společnosti zformováním *Charty vesnice (1999)*.⁴⁴

K oživení, zejména hospodářského významu venkova, lze vnímat snahy revitalizace lokálních a regionálních tradic. Kromě těch společenských je třeba vyzdvihnout snahu o renesanci řemeslné výroby a podporu místních malozemědělců s produkcí regionálních potravin. Mnoho občanů totiž stále více preferuje výrobky z lokálních „farmářských trhů“ místních producentů jako protipól globalizovanému zásobování. Tento trend by mohl významně pomoci v ekonomice venkova.

---

⁴⁰ viz VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011, s. 95 - 114

⁴¹ viz PERLÍN, R.: *Sociologie venkova a zemědělství*. 1991, s. 115 - 120

⁴² viz www.vesniceroku.cz/05_2017 organizován již 23. ročník soutěže/

⁴³ Účastníci projektu: Česko, Dánsko, Estonsko, Francie, Holandsko, Itálie, Maďarsko, Německo, Řecko, Španělsko a Velká Británie.

⁴⁴ viz „Charta vesnice“, dokument, který podepsali představitelé jedenácti vesnic z celé Evropy 10. prosince 1999 v holandském Wijk aan Zee. Hlavní myšlenkou Charty je snaha poukázat na skutečnost, že Evropu netvoří pouze města, stejně tak je tvořena vesnicemi.

4 ZEMĚDĚLSKÉ HOSPODAŘENÍ V KRAJINĚ

Zemědělská činnost spolu s lesnictvím od nepaměti utvářela kulturní krajinu. Původní le-sostepní výraz na našem území postupně získával jasná funkční vymezení obdělávaných (ne-obdělávaných resp. neobdělávatelných ploch) a lesních ploch. Za vlády Karla IV. bylo dosíd-leno české pohraničí a tím završena urbanizace české kotliny. Od té doby byla krajina přetvá-řena změnami společenského vývoje, zejména pozemkovými reformami. Obdělávání země-dělské půdy bylo základním životním prostředkem obyvatelstva, které na jejích výnosech bylo existenčně závislé. K chovu zvířat, uskladnění plodin a náradí, později techniky stavěli země-dělci hospodářská zařízení. Ta se s vývojem zemědělství postupně oddělovala od obydlí, ná-sledně i od vesnic do volné krajiny, jako samostatné hospodářské dvory. Vrcholné období řadíme do období baroka, 18. – 19. století. V této době hrály hospodářské dvory výraznou roli ve vytváření obrazu kulturní krajiny. Jejich budovy svými rozměry i výškou převyšovaly drobné selské usedlosti a nápadně vystupovaly ze zástavby vesnic i z volné krajiny. Charak-teristická drobná políčka zemědělských usedlostí doplňují kolem dvorů rozlehlejší, avšak růz-norodě oseté plochy. Spolu se sady, zahradami, cestami s alejemi, dělicími mezemi a vodními plochami rybníků se tak nabízí pestrá různorodost krajinné kompozice.

Hospodářské komplexy tedy byly v podstatě největšími a nejvýraznějšími stavbami v ze-mědělsky obdělávané krajině. Tento „příznivý“ stav setrval až do poloviny 20. století a mnohde je patrný dodnes. Nedá se říci, že druhá polovina 20. století by kontinuálně v hospo-dářském stavitelství nepokračovala, rozhodně však v diametrálně odlišné podobě. Nyní si srovnáme obě tyto formy, klady i zápory.

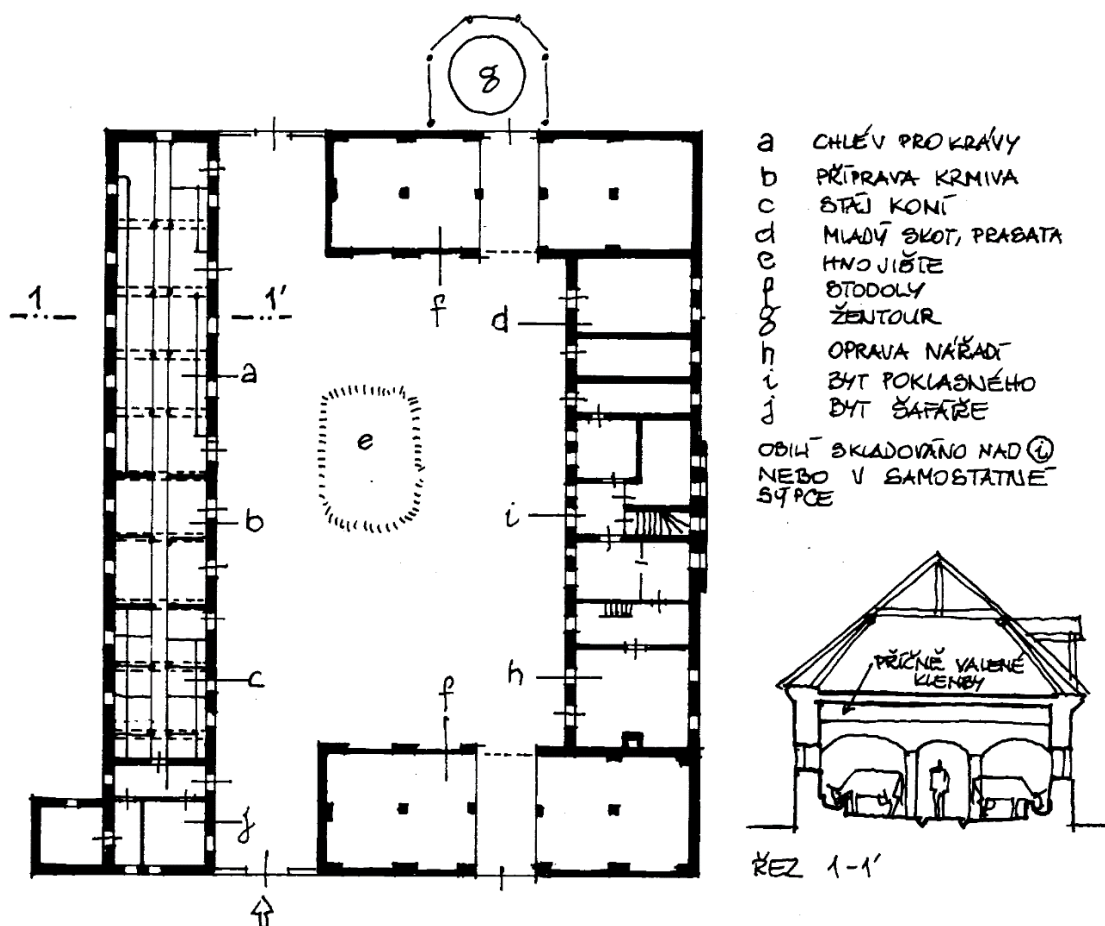
4.1 URBANISMUS HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ DO II. SV. VÁLKY

Hospodářský dvůr je sestaven z několika hospodářských budov, především sýpek, stodol, chlévů, stájí, případně ovčína a obytných prostor s příslušenstvím, uspořádaných do uzavře-ného celku. Velikost dvorů vycházela logicky z rozlohy příslušných pozemků. Půdorysné uspořádání, funkční vazby a stavebně architektonické návrhy stavitele ovlivňovaly i představy a přání stavebníka. Právě uzavřenost celku přináší nesporné výhody:

- **bezpečnost** – vychází z historického vývoje, kdy ochrana majetku byla převážně na vlastníku samém a uzavřené dispozice tomu velmi napomáhaly
- **přehlednost** – v uzavřené dispozici měl hospodář (šafář) okamžitý přehled, co kde se v daném okamžiku na hospodářství děje. Efektivně tak mohl organizovat práci.
- **ochrana chovu** zvířat a drůbeže – ustájená zvířata a volně se pohybující drůbež ve dvoře byla pod stálou ochranou tehdy hojně volně žijící dravé zvěře (vlk, medvěd, rys, liška apod.) Rovněž proti zlodějům.
- **ochrana proti povětrnostním vlivům** – volně stojící stavba v krajině vždy byla více ohrožena nepřízní počasí, zejména větrem, deštěm, sněžením – vánicí. Uzavřený dvůr vytvářel přirozenou bariéru. Chovaná zvířata ve stájích byla chráněna proti nežádou-cím průvanům.
- **doprava** (dnes logistika) – v uzavřeném dvoře byly krátké přepravní a manipulační vzdálenosti, což bezesporu usnadňovalo tehdy převážně ruční práci a zvyšovalo tak ekonomii provozu i z pozice budování zpevněných komunikací a ploch
- originální **urbanistická kompozice** – snaha stavebníka jedinečného nezaměnitelného řešení, k odlišení od ostatních staveb tohoto druhu

O podobě urbanistického uspořádání středověkých dvorů víme jen převážně z archeologických nálezů. Dvory měly nepravidelná uspořádání, vždy však s obvodovou zástavbou doplněnou ohradními zdmi, které vymezovaly volnou vnitřní plochu. Obytná tvrz pak byla v jejím středu nebo jako součást budov na obvodu.

Teprve na sklonku 16. století se situace zásadně mění: hospodářský dvůr se vyčleňuje z ucelené zástavby do volné krajiny a získává obdélné pravoúhlé uspořádání. Toto přetrvává až do období baroka, kdy se v dispozicích objevuje značná různorodost. Dle barokních principů však vždy založená na osové symetrii. Půdorys dvora, vepsaný do obdélníku nebo čtverce, je vždy úzce provázán s hmotovou a funkční skladbou budov, která spoluvytváří celkový výraz dvora. Iluze symetrie je přitom nadřazena drobným či dílčím anomáliím. Obytná část měla v barokním období vždy bezprostřední vazbu na kravský chlév a současně i na bránu do dvora. Různorodost uspořádání staveb ve dvoře je daná zvyklostmi hospodaření toho či onoho panství, odráží rukopis stavebníka či stejného architekta. Současně je ale zřejmé, že významnou roli hrála orientace té či oné hospodářské budovy vůči světovým stranám. Důležité bylo oslunění a převládající směry větrů.⁴⁵

Obr. 41 Příklad uspořádání panského dvora v krajině 18. století
 Zdroj: Sýkora, J.: Územní plánování vesnic a krajiny, str. 19

⁴⁵ viz také ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 137 - 145

Obr. 42 Příklady dispozic barokních dvorů na výsecích z císařských otisků map stabilního katastru. Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 138

4.2 URBANISMUS ZEMĚDĚLSKÝCH STŘEDISEK 1948 - 2017

Návrh zákona o JZD se začal projednávat na ministerstvu zemědělství v prosinci 1948. Po několika menších úpravách poslanci, schválilo zákon o Jednotných zemědělských družstvech 23. února 1949 Národní shromáždění.

Podle zákona č. 69/1949 Sb., Jednotné zemědělské družstvo nahradilo všechny dosavadní typy družstev s výjimkou družstva spotřebního, řemeslnického, živnostenského a bytového. V každé obci tak vzniklo jediné univerzální družstvo. JZD přebírala majetek, závazky a členskou základnu dosavadních družstev. Členem Jednotného zemědělského družstva se mohl stát „dobrovolně každý pracující zemědělec“ nebo osoba, která „by svou účastí nějak mohla přispět k chodu budoucího družstva“. Podle vzorových stanov JZD se členy mohli stát i velcí rolníci – tzv. kulaci – za předpokladu, že nebudou ve vedení JZD.⁴⁶

Nově zakládaná malá zemědělská střediska, zejména živočišné výroby, vznikala většinou spontánně na okraji vesnice a jejich součástí byla stáj pro skot, typový kravín K96, další objekty pro chov prasat a drůbeže, kolny na píci a stelivo, jednoduché silážní stavby, hnojiště a jímky v různé kombinaci a různém provedení. Střediska pro rostlinnou výrobu měla jednoduché stavby pro sklady plodin a jednoduché posklizňové úpravní. V prvních fázích se rovněž využívaly kapacity bývalých velkostatků. Urbanistické uspořádání bylo velmi různorodé, dané postupnou dostavbou a smíšením dílčích provozů. Objekty byly většinou řazeny kolmo na hlavní obslužnou komunikaci, v podstatě volně na pozemku v pavilonovém uspořádání, bez centrálního prostoru (dvora). Dle popisu v kapitole 2.8.2. se jedná o tzv. „smíšené farmy“.

LEGENDA:

- smíšená farma do r. 1960
- dostavba 1960 – 1970
- specializované velkokapacitní středisko živočišné výroby ve volné krajině po r. 1970

Obr. 43 Příklad uspořádání zemědělské výroby dle vývojových etap.

Zdroj: Dýr, P.: *Studijní opory*, VUT FAST Brno, 2014

Mezi léty 1960 – 1970 se smíšená zemědělská střediska v období sdružování JZD specializují již jen na 1 – 2 výrobní komodity a urbanisticky se rozšiřují směrem do volné krajiny. Zejména navyšující se počty zvířat v chovech přináší hygienické problémy v souvislosti s blízkou obytnou zástavbou. Pokračuje zástavba volných staveb pavilonového typu. Absencí polních cest je veškerá zemědělská doprava vedena komunikacemi vedoucími přes obec. Vzniká tím značné dopravní zatížení, zejména vysokou hlučností a prašností.

⁴⁶ viz PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, 2. díl, období 1945 - 1992*. Doplněk, Brno, 2016,

Stále vyšší a vyšší požadavky zemědělské produkce si po roce 1970 žádaly výstavbu speciálních velkokapacitních farem, především z hygienických důvodů a snadné dostupnosti krmivové základny situované do volné krajiny. Tyto areály mají podobu průmyslových podniků, stavěny jsou na „zelených loukách“ opět volným pavilonovým systémem, u některých chovů i vícepodlažním, s množstvím okolních obslužných komunikací. Součástí areálu je centrální vstupní vjezd s vrátnicí a mostní vahou, v blízkosti je postavena nezbytná administrativní budova. Základní rastr stájových objektů je doplněn o věžové sklady krmných směsí, silážní žlaby (u chovu hovězího dobytka) a velké kalové hospodářství, neboť se zcela opouští systémy stelivového ustájení a přechází se na roštové a poloroštové. Doplněním hlavních staveb jsou pak např. dezinfekční vjezd, kafilerní box, pavilon oprav a údržby, přístřešky na zemědělskou a manipulační techniku. Areál disponuje vlastní trafostanicí a většinou i vlastní studnou (vodovodem). O kalovém hospodářství někdy i doplněném o čistírnu odpadních vod jsme se již zmínili.

Nyní se pokusím charakterizovat urbanistické uspořádání zemědělských středisek podle kritérií, kterými jsem popsal historické hospodářské dvory:

- **bezpečnost** – ochrana majetku již není na vlastníku samém, ale vzhledem k charakteru provozu a zabránění přístupu nepovolaných osob musí být areál zcela oplocen, neboť přirozená bariéra tvořená po obvodu budovami zde chybí.
- **přehlednost** – v otevřené dispozici nemá zootechnik, rostlinář, veterinář apod. okamžitý přehled, co kde se v daném okamžiku ve středisku děje. Problémem je pak organizace práce. Často je nucen tento odpovědný pracovník používal kolo nebo motorku, aby si zkrátil vzdálenost mezi jednotlivými provozy.
- **ochrana chovu** zvířat a drůbeže – zde již není chápána jako ochrana proti dravé zvěři. Jednak jí rapidně ubylo, některé druhy zcela vymizely (vlk, medvěd). Při vysokokapacitním ustájení se ochrana chovu soustřeďuje na chov jako takový, proti nakažám a nemocem. U vjezdu do takových provozů je běžně instalován desinfekční vjezd a pracovníci přicházející do styku se zvířaty mají speciální hygienická zázemí s tzv. „černo - bílým“ provozem.
- **ochrana proti povětrnostním vlivům** – volně stojící stavba v krajině vždy byla více ohrožena nepřízní počasí, zejména větrem, deštěm, sněžením – vánicí. A otevřené pavilonové dispozice neposkytují přirozenou bariéru. Chovaná zvířata ve stájích tak nejsou chráněna proti nežádoucím průvanům a musí být prováděna stavební opatření, aby se tak nedělo. V projektech tak bývá často řešena vnější ochranná bariérová zeleň, ovšem v realizacích málokdy založená a hlavně udržovaná.
- **doprava** (dnes logistika) – ve volných dispozicích jsou značné přepravní a manipulační vzdálenosti, což bezesporu komplikuje mechanizovanou i ruční práci a navyšuje tak ekonomii provozu. Budování zpevněných komunikací a ploch je ekonomicky náročné. V mnohých střediscích pak i nedokončené a nezpevněné cesty jsou prašné nebo blátivé.
- **urbanistická kompozice** – se zcela vytrácí. Unifikovaná řešení přináší ryze účelová řešení. Absence osobního vztahu, politická neodborná rozhodnutí, často nesystémová a nekonceptní práce vedou v I. a II. fázi staveb zemědělských družstev k živelnosti a nahodilé skladbě, vyvolané okamžitou potřebou řešení. Velkokapacitní areál v krajině již urbanistickou koncepcí vyžadoval, ovšem ta byla rovněž unifikovaná s více méně se stejnými výše uvedenými problémy.

Jedním z dokladů, že urbanismus jednotných zemědělských družstev (státních statků) vykazoval značné nedostatky, jsou různé metodiky, vydávané v 80. letech 20. století odborníky z vysokoškolských pracovišť. Jednou takovou jsou doporučení prof. Ing. arch. Miroslava Mar-

tinka, CSc., dlouholetého ředitele Agroprojektu Brno a posléze vedoucího katedry Průmyslových a zemědělských staveb Fakulty architektury VUT Brno. Ten spolu se svým kolektivem, v souvislosti s navrhováním zemědělských areálů, publikuje značný výčet různých kritérií k potencionálnímu odstranění dispozičních, funkčních, konstrukčních i provozních problémů zakládaných zemědělských areálů. Ty nejpodstatnější zde uvádím:

- **pozemek vhodný:** nezamokřený, chráněný proti prudkým větrům, osluněný, únosné základové půdy, nízká hladina podzemní vody, ve směru převládajících větrů od obytné zástavby, ve směru vodních toků od obytné zástavby.
- **pozemek nevhodný:** břehy vodotečí a rybníků, návětrná temena kopců, mrazové kotliny a terénní úžlabiny, místa geopatogenních zón, úrodná půda.
- **velikost pozemku:** ovlivňuje systém zástavby (pavilonové řešení, monoblok, vícepodlažní objekt atd.), stavební program a provozně-technologické řešení. Vybraná plocha musí poskytovat i rezervu pro případ dalšího stavebního rozvoje. Každé stavebníště by mělo umožnit předpoklad rozšíření výstavby alespoň ze dvou hlavních stran.
- **tvár pozemku:** má být jednoduchý a pravidelný, nepřiliš členitý. Nepravidelný obvod ztěžuje uspořádání a urbanistické řešení zástavby, vazby jednotlivých provozních okruhů. K nepříznivým tvarům patří zejména trojúhelníky, příliš protáhlé obdélníky a členité nepravidelné plochy.
- **dopravní napojení:** situovat v centru obhospodařovaných polností (délky tras 2,5 - 3,5 km pro obhospodařované území 100 ha, 0,4 - 1,5 km pro obhospodařované území 20 - 100 ha), prioritně využívat účelové zemědělské komunikace tj. polní cesty, maximálně silnice III. třídy. Vyloučit komunikační přepravu po silnicích I. a II. třídy.
- **odstupové vzdálenosti – ochranná pásma:** (určuje individuálně hygienik podle charakteru zemědělské výroby, dle druhu a počtu ustájených zvířat apod.), dále je třeba respektovat ochranná pásma inženýrských sítí, taxativně daná normami např. elektrická vedení podle napětí mají ochranné pásmo 10 - 25 m od krajního vodiče, silnice III. tř. 20 m od osy komunikace, plynovody dle tlaku v potrubí 1 - 4 m od osy vedení. Vždy je třeba posoudit situaci v dané lokalitě.
- **napojení na inženýrské sítě:** vodovod (vlastní, veřejný), vlastní kanalizace s kalovým hospodářstvím event. čistírnou odpadních vod, elektrická energie, trafostanice 22 kV/400 V. Plynofikace nebyla u zemědělských středisek vyžadována.⁴⁷

Jiná odborná publikace „Zemědělské stavby“, autora prof. Ing. arch. Miroslava Hučka, CSc. a kolektivu, velmi podrobně rozebírá vliv zemědělské výstavby na krajinu a rovněž určuje hlavní zásahy začleňování zemědělské výstavby do krajiny.⁴⁸ Urbanisté si velmi uvědomovali, že rozsáhlé zemědělské výrobní komplexy výrazně ovlivňují tvář krajiny a nevhodným umístěním, velikostí a zejména dominancí výškových objektů (vícepodlažních staveb, vertikálních obilných a krmných zásobníků – sil, velkokapacitních seníků apod.) tradiční drobnou krajinářskou strukturu a kompozici devastují. Bohužel zůstávalo jen u návrhů a doporučení, výsledná realita byla většinou jiná.

---

⁴⁷ viz MARTINEK, M. a kol.: *Zemědělské výrobní stavby – textové a grafické podklady*. Skriptum. VUT FA, Brno, 1988, s. 2 - 3

⁴⁸ viz HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987, s. 459 - 466

Typický příklad současného situování zemědělského střediska v krajině – hmotová nadřazenost nad drobnou venkovskou zástavbou i krajinou, absence doprovodné zeleně.

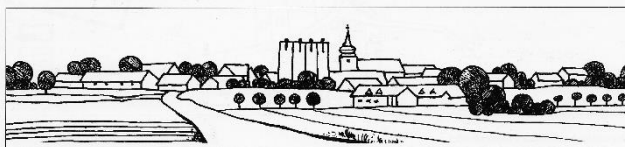
Zemědělská střediska bez zeleně nepříznivě zasahují do obrazu obce a narušují krajinný ráz.

Výsadbou stromů lze snížit jejich nepříznivý dopad na obraz krajiny, pohledově rozčlenit objekty a zmírnit dopad jejich nepřiměřených proporcí.

Výškové zemědělské objekty závažně poškozují siluetu sídel a nepříznivě „konkurují“ původním historickým dominantám.

Obr. 44 Vnímání zemědělského areálu v obrazu obce a krajiny

Zdroj: Knopp, A. a kol.: *Stavby a krajina mají svůj řád*, ÚUR Brno, 1994, str. 122

Obr. 45 Výrazné narušení panoramatu obce Čáslavice (okr. Třebíč) rozlehlým zemědělským střediskem, se stále se rozšiřující výrobou.

Zdroj: Dyr, P.: *autorské foto*

5 ARCHITEKTURA A TYPOLOGIE HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB

Architektura hospodářských staveb vyplývala vždy z jejich funkce, která jim dávala řád a logiku. Vývojově se profilovala svou jednoduchostí forem, tvarovou čistotou, robustností detailů. K uměleckému vyjádření často používala jen vlastní konstrukce a funkční prvky staveb (vrata, dveře, okna, průvětrníky, vikýře, hřebenové štěrbiny) bez další přidané hodnoty zdobného dekoru. Tam, kde snad hrozila fádnost nečleněné plochy, přibyl jednoduchý rizalit, rustika či bosáž nebo prostá římsa. Pouze u hlavních vstupů pozorujeme zvýšenou dekorativnost v podobě např. volutových prvků, znaků nebo erbů majitelů, v podstatě označující, komu hospodářství patří. To vše dokonale harmonizovalo s přírodou i okolní zástavbou.

Zemědělská výstavba po roce 1948 se v počátcích snažila navázat na tradiční architektonické formy, byť postupně narůstalo zejména měřítko staveb. Avšak v důsledku prosazování jednostranně ekonomických pohledů na výstavbu, byly čím dál více potlačovány potřeby estetického utváření vzhledu hospodářských objektů i ohledy na urbanistické a krajinné podmínky místa. Souběžně došlo k chátrání původních historických hospodářských staveb, se stále větším narušováním pracovního a obytného prostředí.

Budoucnost a nápravu lze spatřovat zejména:

- v záchraně starých historických dvorů v podobě nalezení nového funkčního využití, odstranění nežádoucích pozdějších dostaveb a rekonstrukcí a citlivou obnovou dosáhnout architektonického výrazu své doby.
- v revitalizaci poválečných zemědělských středisek, které postupně přestavět na moderní zemědělskou výrobu, popř. tam kde pro velký rozsah již nejsou zemědělství zapotřebí, transformovat je na jiné hospodářské (výrobní, skladovací, logistické apod.) využití nebo i sanovat pro potřeby bydlení event. občanské vybavenosti obcí. Některá střediska by měla být zcela asanována (odstraněna), což je velká výzva pro územní plány jednotlivých obcí. Zde by jistě pomohly dotační programy zaměřené na nápravu životního prostředí.

Hlavními zásadami přeměn zemědělských středisek by měly být:

- u novostaveb (ze soudobých konstrukčních systémů) vytvářet tvarově přizpůsobivé formy respektující tradiční drobnou venkovskou zástavbu a zejména krajinný ráz, tím že:
  - budou vytvořeny čisté tvary objektů vyplývající z jejich funkce
  - měřítko stavby se přizpůsobí danému okolí, větší objekty členit např. kombinací materiálů, vhodným umístěním otvorů, přiznáním konstrukcí, uplatněním technologických prvků atd.
  - průčelí staveb ztratí jednotvárnost vsazením manipulačních otvorů, přiznáním konstrukcí, kombinací a strukturou materiálů atd.
  - budou dodrženy tradiční proporce stěnové a střešní části objektů uplatněním sedlových střech vyšších sklonů (35° - 45°)
  - využít vnější doplňková zařízení technologického provozu (oplocení, hrazení výběhů, zásobníky, překladiště, venkovní sklady krmiva apod.) jako výtvarné prvky
- funkční ozelenění i úprava vnitřního parteru a zejména okolí zemědělských areálů
- při modernizaci a rekonstrukci starších hospodářských staveb pak zejména:
  - odstranit z objektů nevhodné přístavby

- odstranit všechny dožilé a provozně nevhodné stavby
- vytvořit jasné funkční rozdělení pozemku na zastavěné plochy, komunikace a manipulační plochy a zeleň⁴⁹

Nyní bych krátce charakterizoval hlavní typologické druhy hospodářských budov, porovnal historii s nedávnou minulostí a nastínil možnosti dalšího vývoje do budoucnosti. Pochopitelně při respektování platných zákonných předpisů a norem, kterými jsou zejména:

- Zákon č. 183/2006 Sb. „Stavební zákon“ + prováděcí vyhlášky
- Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů
- Vyhláška č.268/2009 Sb. „O technických požadavcích na stavby“
- ČSN 734501 „Stavby pro hospodářská zvířata – základní požadavky“.

5.1 SKOT

Chov hovězího dobytka patřil vedle rostlinné výroby k hlavním historickým zemědělským komoditám. Kravské mléko a produkty z něj patřily k základním potravinám, volská tažná síla po tisíciletí pomáhala lidem v tahu povozů, při orbě a ulehčovala tak lidem těžké polní práce. Způsob ustájení zvířat, měnící se v čase, vyžadoval určité parametry chléva a byl tak provázán se stavebním řešením. Termín „chlév“ vnímáme jako stavebně vymezený prostor pro ustájení jednoho či více druhů zvířat. Název „kravín“ je specifický pro stavby ovlivněné až vzorovými projekty od 20. let 19. století. Volárnou rozumíme část chléva k ustájení volů určených k tahu.

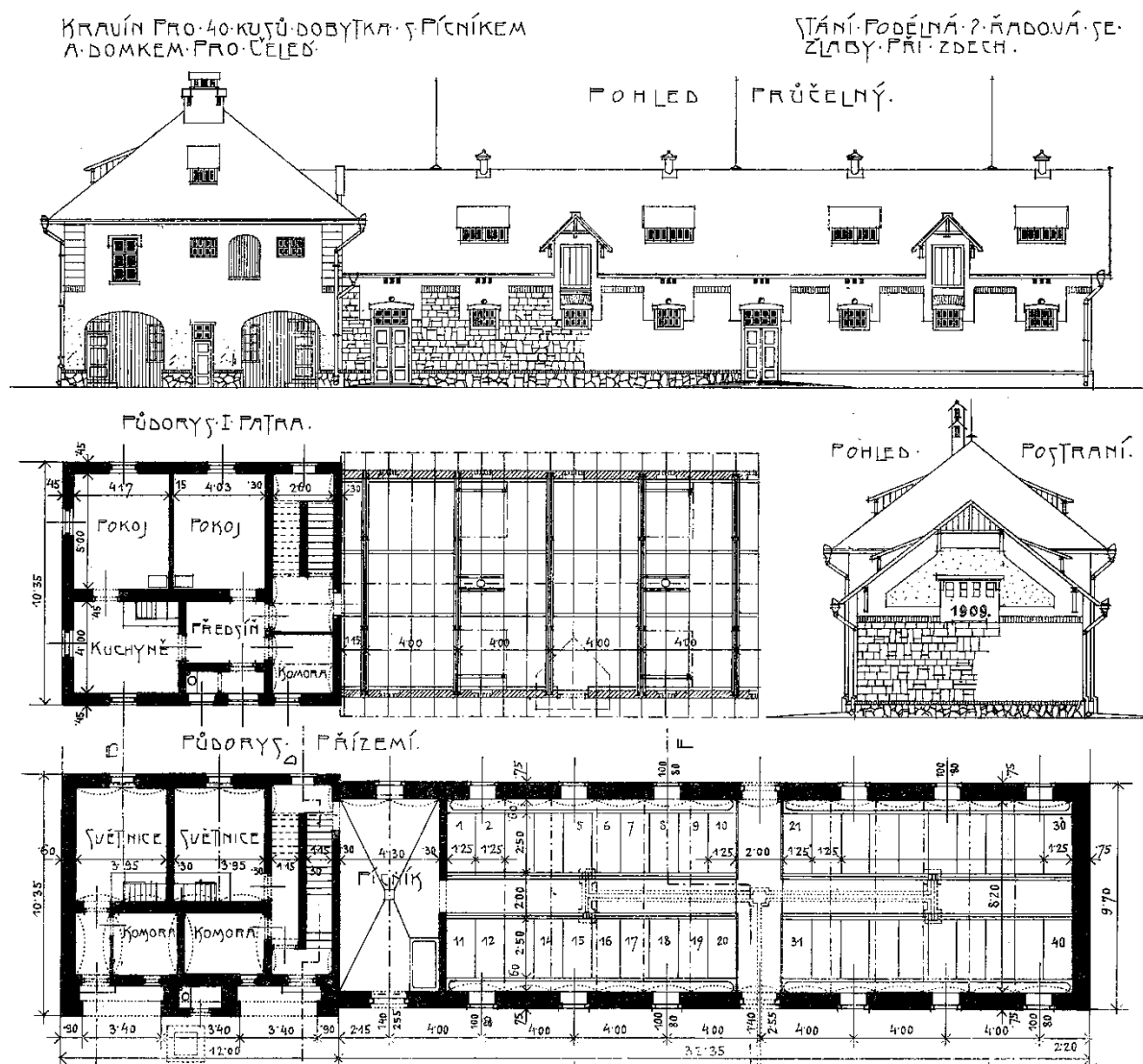
5.1.1 Chlévy, kravíny, volárny do r. 1945

Chlévy mají podobu dlouhých přízemních zděných budov s vysokými střechami, v určitém období dále vybavené ještě nižším podstřešním patrem tzv. pícíkem, určeným k uskladnění píce, většinou sena. Fasády jsou rytmizovány okenními otvory, jejichž umístění zpravidla určuje konstrukce zastropení a vstupy, jejichž umístění určuje provoz. Interiér sestává z vlastních vazných stání pro dobytek, krmných žlabů a obslužných chodeb. Chodby kopírovaly podélnou osu chléva a byly rozděleny na krmné a hnojně. Skot je zvíře přežvýkavé, tzn., že po nakrmení zalehává k trávení potravy. K tomu potřebuje teplé lože, které bylo v chlévech i kravínech stlané vymláčenou obilnou slámou. Po určitém čase byla sláma, kontaminovaná výkaly zvířat, vyměňována a ukládána v podobě slamnatého hnoje na hnojištích. Následně při orbě vpravována do půdy jako tzv. statkové hnojivo. Historicky většina chlévů měla stání ve dvou řadách, středem procházela jediná chodba, sloužící k zakládání krmiva i k stlaní a odstraňování hnoje. Krmné žlaby byly umístěny podél obvodových stěn. S vyššími počty zvířat v chovech se od počátku 19. století již chodby dělí na samostatné krmné a hnojně. Od uspořádání stání se odvíjela šířka budovy a od ní zase způsob zastropení i provětrávání chléva. Délka stání pro dospělé skot byla 2,5 m, šířka 1,25 m. Šířka střední chodby činila 2 m a případné boční chodby měly rozměr 0,9 – 1,25 m. Dvouřadá stáj tak měla celkovou šířku 8 – 10 m. V období baroka se množství hovězího dobytka pohybovalo mezi 25 – 30 kusy na 100 ha, počátkem 20. století to bylo až 100 kusů na 100 ha. Nedílnou součástí chléva byla vždy přípravná krmiva neboli řezárna, později nazývaná obročník, ve 20. stol. míchárna krmiv. Z praktických důvodů byl chlév propojen spojovací chodbou s obytnými prostory – světnicí s kuchyní, komorami a vstupní síní.

⁴⁹ viz SÝKORA, J., KOŠATKA, B., DANĚŠ, K.: *Hospodářské stavby*. ARCH Praha, 1992, s. 31 - 37

Obvodové zdivo bylo vesměs kamenné lomové nebo smíšené se zaklenutými stropy. Hojně se využívalo plackových kleneb, později i pruských. Při vícelodních dispozicích byly klenby svedeny do středových zděných pilířů, od 70. let 19. století se pak výhradně používají litinové sloupy. Střechy nesly nejčastěji hambálkové krovy s ležatými stolicemi. Toto řešení nejvíce uvolňovalo podstřešní prostor k manipulaci a skladování píce.

Na mikroklima chléva, prostoru s vysokou vzdušnou vlhkostí z chovu, měl vliv systém odvětrání stavby. Až do doby baroka se stále odvětrávaly pouze okny v bočních stěnách, na počátku 19. století se objevují větrací výparníky, vyvedené nad střechu. Postupně se s vyššími kapacitami ustájení přidávají další odvětrávací prvky, např. průvětrníky ve stěnách nad okny, někdy i s jednoduchými regulačními klapkami. Tyto větrací systémy často slouží i jako dekorativní prvek na fasádách staveb.⁵⁰

Obr. 46 Ukázka architektury kravína z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 18

⁵⁰ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 169 - 209

5.1.2 Stáje pro dojnice a pro výkrm skotu 1948 – 1989

Prvotní snahou družstevní kolektivizace bylo společné ustájení hovězího dobytka. K tomu byl vyprojektován typový kravín pro 100 ks krav ozn. K 96. Tato stáj svoji typologií ještě vycházela z původních dispozic dvouřadých stájí se střední hnojnou chodbou a dvěma krmnými, podél obvodových stěn. Jednalo se o vaznou stáj se slamnatou podestýlkou. Stropy stáje byly zpočátku klenuté nízkými klenbami, vsazenými do ocelových nosníků, podepírané liti- novými subtilními sloupky. Později již byly klenby nahrazeny železobetonovými deskami. Rovněž byl zachován prostor pícniku ve vysokém podstřešním prostoru. Konec objektu byl šířkově zvětšen o přístavbu míchárný krmiv. Další přidružené obytné prostory již budovány nebyly. Tento objekt vyrostl takřka přes noc v některé z okrajových částí vesnice a stal se později základem pro vybudování smíšené zemědělské farmy. Právě požadavek rychlé výstavby se nejvíce podepsal na vzhledu celé stavby, která tak ztratila svoji dekorativnost. Modifikací této stavby byl v úrodných oblastech čtyřřadý kravín s dvojnásobnou kapacitou ozn. K 174.

Při zavádění prefabrikace do zemědělské výroby v letech 1960 – 1970 se čtyřřadá vazná stáj pro 240 ks dojnic nebo výkrm mladých býků stala základní stavební jednotkou ustájení skotu, která se dle potřeby násobila, ve výsledku až do staveb z 80. let 20. století, tedy specializovaných velkokapacitních farem (VKK) pro 1 500 – 2000 ks. Jednalo se o již zmiňované typizované soustavy - JUZO, VUZO, HARD, BIOS, ZJBS či TESKO. Další zefektivnění chovu vedlo k postupnému přechodu ze stelivového ustájení na bezstelivové – roštové i bez roštové, kde odklíz výkalů byl prováděn v hnojně chodbě mechanickým vyhrnováním radlicí popř. poloautomatickou „šípovou“ lopatou na řetězu. Upouští se také od vazných stání a přechází se na volné ustájení v boxech nebo kotcích, dělených podle pohlaví a stáří zvířat.

K původnímu stájovému prostoru s míchárnou krmiv se s rostoucí mechanizací a snižováním podílu lidské práce přiřazují další specializované provozy. Např.: u mléčného skotu se dojení na stání přesunuje do samostatné dojírny, která se podle způsobu manipulace se zvířaty ustálila na třech základních typech: rybinová, tandemová a kruhová. K ní je přiřazena nezbytná mléčnice, sloužící k rychlému zchlazení nadojeného mléka a ke skladování před svozem do mlékárenských podniků. Pro narozená telata se zřizují oddělené prostory mléčné výživy tzv. profylaktoria. Minimální pohyb zvířat mají zlepšit přiřazené výběhy podél stájí, ty se však záhy stávají nevábným bahništěm, stěží nahrazujícím pastevní louky.

Problémem velkokapacitních staveb se stává stájové prostředí. Nízká světlá výška stájí a malý sklon střechy generuje nedostatečnou vnitřní potřebu vzduchu pro jednotlivá zvířata. Při potřebě zajištění bezprůvanového ustájení je pak odvětrání a výměna stájového vzduchu velkým problémem. V objektech živočišné výroby jsou hlavním zdrojem tepla, vodních par a stájových plynů hospodářská zvířata. U nich probíhá nepřetržitý proces látkové přeměny, kdy ze základních životních zdrojů (kyslík a krmivo) jsou produkovány vedlejší složky jako je teplo, CO₂, H₂O a další. Vysoká vzdušná vlhkost zde dosahuje 90 – 100% a pro optimální stájové prostředí je třeba ji snížit na 75%, max. 80%. Nadměrná vlhkost vede k nižší užitkovosti a hlavně má velmi nepříznivý vliv na konstrukci stavby. Kromě oken se do staveb vsazují střešní větrací truhlíky. Tento přirozený způsob větrání často nestačí, a tak jsou do staveb montovány podtlakové (přetlakové) elektrické ventilace, které ve vlhkém stájovém prostředí dlouho nevydrží, jsou poruchové a nákladné na provoz i údržbu.

Co je však podstatné, že ani základní stavební prvky, ani doplňkové konstrukce nevytváří žádný architektonický výraz. Takto jsou pouhým účelovým plněním požadavků výroby. Častá nefunkčnost již při výstavbě vede k dodatečným úpravám objektů, k nástavbám, přístavbám

či technologickým doplňkům (např. trubních vedení, kabelů apod.), vedených po fasádách objektů. A bez následné údržby vede k totální degradaci staveb.^{51 52}

*Obr. 47 Ukázka architektury čtyřřadého kravína z 50. let 20. století. Řetová, okr. Ústí n. O.
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto*

*Obr. 48 Velkokapacitní farma chovu dojníc v Počenicích (okr. Kroměříž) z 80. let 20. století
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto*

---

⁵¹ viz SÝKORA, J., KOŠATKA, B., DANĚŠ, K.: *Hospodářské stavby*. ARCH Praha, 1992, s. 38 - 44

⁵² viz HUČKO, M. a kol.: *Zemědělské stavby*. SNTL Praha, 1987, s. 132 - 186

5.1.3 Současnost a perspektiva chovu skotu

Chov skotu po roce 1989 prochází procesem inovace v přístupu k chovu a s tím spojenou modernizací technických a technologických procesů. Souhrnně hovoříme o tzv. „welfare“ chovu neboli „komfortnímu ustájení“ zvířat.^{53 54} Znamená to především přechod na volné ustájení bez stelivové, boxové, plošné a prostorové navýšení kubatur stájí, vysoké procento denního přirozeného osvětlení a dobrá výměna vzduchu ve stájích. Nové ekonomické podmínky vyvolaly od roku 1989 silný tlak na zvýšení užitkovosti a snížení potřeby lidské práce. V chovech se prosazují nová plemena skotu s vyšší mléčnou užitkovostí, speciální masná plemena (např. Limousine, Aberdeen angus, Masný simentál apod.)⁵⁵, zejména však plemena dobře snášející nízké teploty i pod bodem mrazu do -10°C . Naopak teploty nad 25°C jim přinášejí stres a výrazně snižují užitkovost. Těmto zásadním fyziologickým změnám je třeba přizpůsobit stájové prostory.⁵⁶

V letech 1948 – 1989 bylo vybudováno velké množství zemědělských objektů, z nichž některé si uchovaly poměrně dobrý stavebně technický stav a byly úspěšně modernizovány. Jedná se zejména o dvouřadé (K 96) a čtyřřadé (K 174) kraviny. Typových objektů K 96 bylo v ČR postaveno kolem 6 000, K 174 kolem 2 000. Po roce 1970 pak bylo postaveno další velké množství typových objektů. Z 90% se ale jednalo o vazný způsob ustájení. Konstruktivní řešení modernizovaných stájí do značné míry omezuje nové stavebně dispoziční řešení půdorysu – umístění boxů, přeháněcích a hnojných chodeb, krmiště apod. Vzhledem k radikálnímu snížení zemědělské produkce až na polovinu z původního stavu před r. 1989, nebylo nutné budovat nové objekty, ale upravovat pouze ty původní.

Až teprve rok 2000 přináší nové moderní stáje především pro dojnice, které již velmi dobře vyhovují současným požadavkům. Nejčastěji se jedná o šestiřadé volné boxové stáje. Z hlediska urbanistického jsou většinou situovány do stávajících zemědělských středisek, a to buď do míst zrušených původních staveb, nebo na volné plochy. Konstruktivně se jedná většinou o lehké, již nezatepované ocelové haly s polootevřenými bočními stěnami, bez oken jen s ochrannými sítěmi a roletami. Půdorysný rozměr se odvíjí od kapacit: stáj pro 120 ks má šířku 18 m a délku 62 m, pro 240 ks je šířka 32 m a délka 72 m. Sedlová střecha nižšího sklonu (22°) je opatřena průběžnou vrcholovou odvětrávací štěrbinou, do střešní plochy orientované k severu jsou vsazována střešní okna k dosažení maximálního přirozeného osvětlení stájového

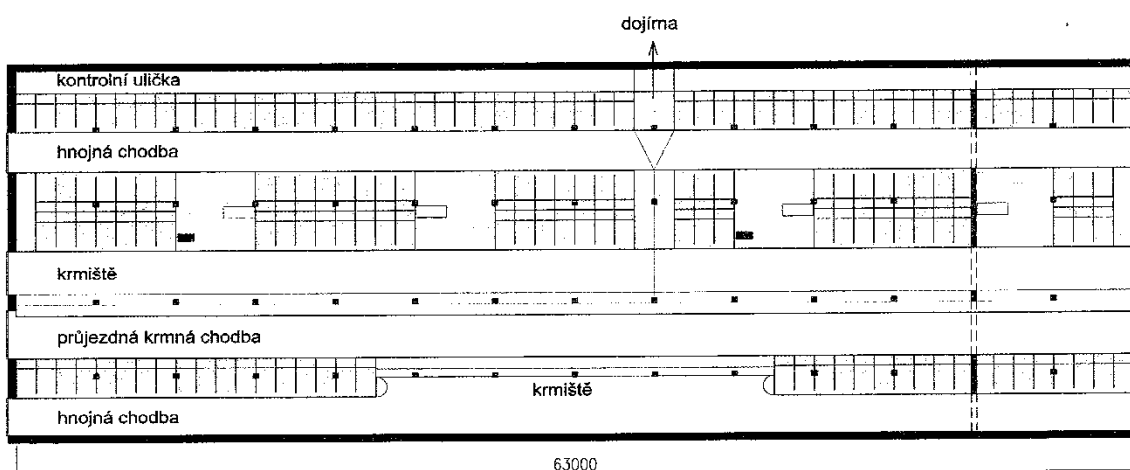
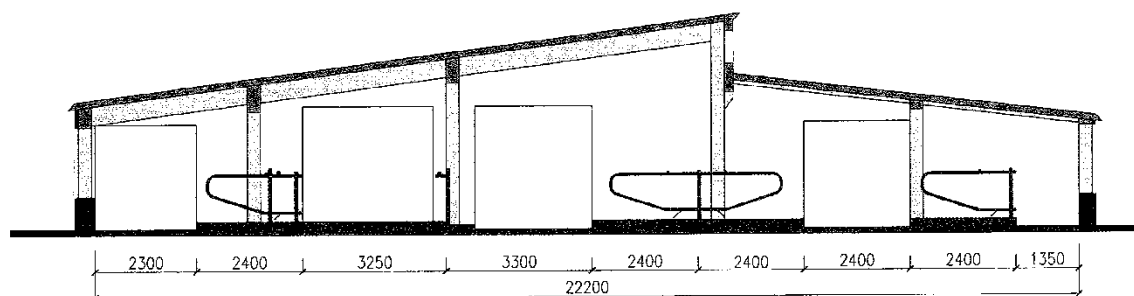
⁵³ viz **WELFARE**, nebo-li „pohoda zvířat“ v obecné rovině představuje stav dokonalého fyzického a psychického zdraví, kdy zvíře žije v souladu se svým prostředím. Pohoda zvířete je určena jeho schopností vyhnout se strádání a zachovat si fyzickou a psychickou zdatnost. Welfare zvířat zahrnuje celý komplex podmínek, které zajišťují jejich spokojenou existenci, zejména pak jejich zdraví a životní pohodu. Z tohoto důvodu je nutné přistupovat ke zvířatům ohleduplně, upravit techniku a technologii jejich chovu takovým způsobem, aby byly naplněny požadavky na přirozený průběh životních projevů chovaných zvířat. Je nutné vytvořit podmínky, které odpovídají nejen jejich fyziologickým a etologickým potřebám, ale také humánním a etickým zásadám.

⁵⁴ viz DOLEŽAL, O. a kol.: *Komfortní ustájení vysokoprodukčních dojnic*, Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2002, 129 s. ISBN 80-86454-23-1

⁵⁵ viz ŠEDA, J.: *Chov masného skotu v ČR*, Mendelova univerzita Brno, 2014, 34 s.

⁵⁶ viz DOLEŽAL, O., BÍLEK, M., DOLEJŠ, J. *Zásady welfare a nové standardy EU v chovu skotu*. Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 70 s. ISBN 80-86454-51-7

prostoru. Alternativou k ocelové konstrukci jsou dřevěné systémy s využitím lepených nosníků i vazníků.^{57 58}

Obr. 49 Modernizace stáje K-174 na volnou stáj pro 162 dojnic.

Zdroj: Vegricht, J. a kol.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojnic*, Praha, 2008, str. 92

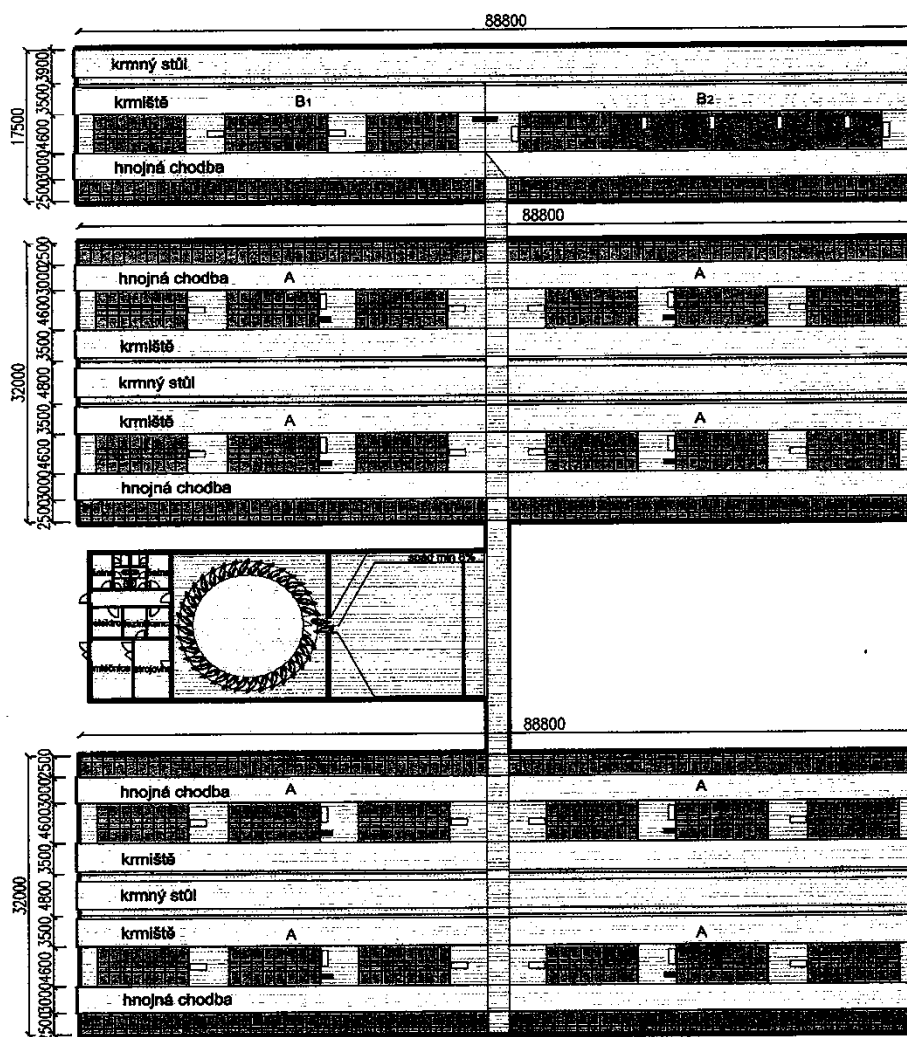
Modelová řešení předpokládají kapacity od 120 ks do 800 ks dojnic popř. výkrm býků na jedno zemědělské středisko. Od těchto kapacit se odvíjí i počet a velikost stájí, které jsou a zřejmě i budou koncipovány jako volná pavilonová sestava objektů. Zde je třeba se zamyslet nad možnostmi vhodného urbanistického uspořádání a architektonického výrazu.

Dle konzultací autora se samotnými uživateli v oblasti Orlicka, v rámci odborné stáže „Soudobé technologie chovu mléčného i masného skotu“ v létě 2014, se provozně nejlepší jeví řešení sestavy pavilonů řazených vedle sebe dle podélné osy, příčně propojené přeháněním

⁵⁷ viz VEGRICHT, J. a kol.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojnic*, v.v.i., Praha: Výzkumný ústav zemědělské techniky, 2008, 112 s. 978-80-86884-34-9

⁵⁸ viz DOLEŽAL, O., ČERNÁ, D. *Welfare stáje pro skot - vzorová řešení komfortních stájí* Praha Uhřetíněves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 186 s. ISBN 80-86454-43-6

chodbou. Uprostřed sestavy je při mléčné produkci vhodné situovat dojírnu s mléčnicí. Pokud již stáje mají robotické dojení, pak jen mléčnici. Při vstupech ze štítů jedné strany situovat krmné hospodářství tj. silážní žlaby, senážní plochy, zásobníky krmných směsí a doplňků včetně objektu mícháreny, pokud není zaveden již systém krmných vozů s automatickým mícháním krmiva někdy i zakládáním. Na opačné straně pak hnojné hospodářství tj. při již běžném bezstelivovém provozu zásobníky na kejdu. (viz. obr. 5)

□ napájecí žlab
■ drbadlo

A	84	PRODUKČNÍ KRÁVY - 3 skupiny
B ₁	86	KRÁVY NS I. - 60 - 20 dní před porodem
B ₂	52	KRÁVY NS II. - 20 - 0 dní před porodem
C	8	INDIVIDUÁLNÍ PORODNÍ KOTCE

Obr. 50 Modelové řešení zemědělského střediska chovu mléčného skotu s kapacitou 800 dojníc
Zdroj: Vegricht, J. a kol.: Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc, Praha, 2008, str. 81

Výše popsané technologie přináší do architektury stájových objektů hmotovou strukturu jednoduchých lehkých hal se sedlovou střechou, výrazných plných štítů s jasnými vstupními

prvky - vraty, uzavírající obslužné komunikace. Boční stěny jsou naopak ze 2/3 zcela otevřené, pouze v dolní 1/3 hrazené jako bariéra proti proudění vzduchu – průvanům při podlaze, které jsou pro chov nepřijatelné. Velké střešní roviny sedlové střechy přerušuje v hřebeni výrazný prvek střešní odvětrávací štěrbin. V ploše střechy jsou dále vsazena střešní okna, k dobrému prosvětlení a proti přehřívání stavby vícečetná na severní straně. Ta mohou při vhodné skladbě zajímavě rozčlenit fádnost střechy a zmírnit tak monotónost střešní roviny. U mnohých staveb, zejména na bázi ocelových konstrukcí, dochází opláštěním k zakrytí těchto konstrukcí, které by jinak mohly velkou hmotu rozčlenit, zrytmizovat. Větší šanci na zajímavé architektonické pojetí dávají dřevěné konstrukční systémy, zejména při použití lepených vazníků. Několik zdařilých realizací je toho důkazem. Ovšem i zde by architektuře prospělo, kdyby se více vlastních konstrukčních prvků „prokreslilo“ do tektoniky.

*Obr. 51 Ukázka moderní ocelové haly chovu mléčného skotu. Šířka objektu 36 m, délka 60 m.
Zdroj: BORGA s. r. o., Popůvky u Brna - výrobce a dodavatel ocelových hal*

*Obr. 52 Ukázka interiéru moderní ocelové haly chovu mléčného skotu.
Zdroj: BORGA s. r. o., Popůvky u Brna - výrobce a dodavatel ocelových hal*

*Obr. 53 Ukázka moderní ocelo - dřevěné haly výkrmu skotu. Šířka objektu 32 m, délka 74 m.
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o. - výrobce a dodavatel ocelo - dřevěných hal*

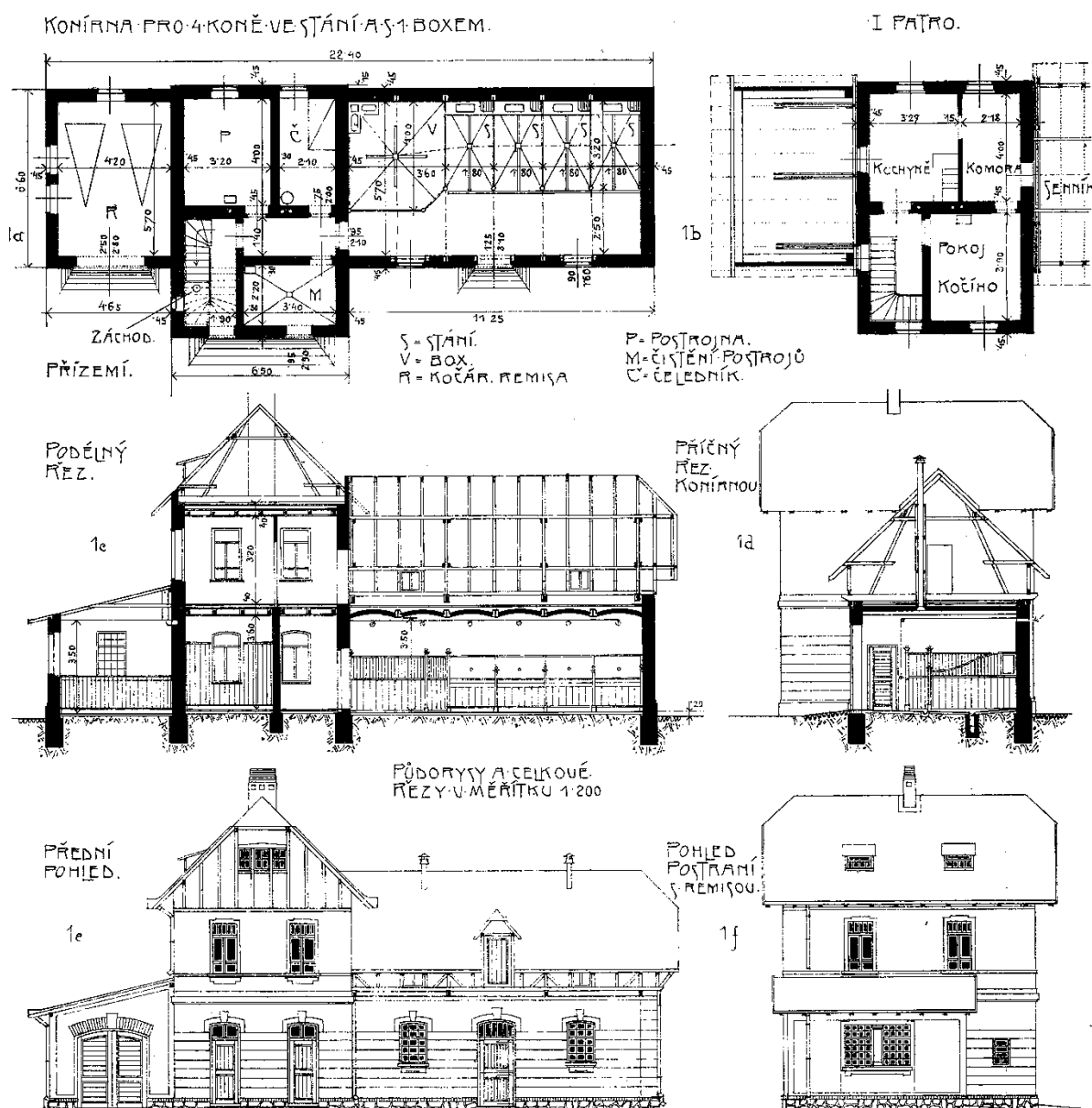
*Obr. 54 Ukázka moderní ocelo-dřevěné haly výkrmu skotu. Šířka objektu 32 m, délka 74 m.
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o. - výrobce a dodavatel ocelo-dřevěných hal*

5.2 KONĚ

V běžných hospodářských dvorech někdejších panství se obvykle mnoho koní nechovalo. Výjimku tvořily dvory záměrně budované jako hřebčiny pro chov panských kočárových koní. Koňské potahy byly až do 18. století výjimečné, pomocnou zvířecí sílu obstarávali tažní volí a potahy poddaných, v rámci robotních povinností. Byl-li tedy ve dvoře pár či dva páry tažných koní, byli ustájeni v oddělené části s hovězím dobytkem. Samostatnou stáj zde nacházíme velmi výjimečně.

5.2.1 Konírny do r. 1945

K samostatné výstavbě koníren dochází až v druhé čtvrtině 19. stol. po zrušení roboty. Typologii koníren vytvořili jak J. P. Joendl, tak i V. Vočadlo.

Obr. 55 Ukázka architektury konírny z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 1

Panská konírna neboli hřebčín byla řešena jako budova s dvouřadým stáním, vybaveným typickými konchovitými nikami s kamennými mísami na oves, nad nimiž byly umístěny kované koše na seno. Na konci stáji byla umístěna řezárna, komora s truhlami na oves, postrojová komora a místnost pro kočího. Běžné bylo spojení konírny s vozovou kolnou. Jednotlivá stání pro tažné koně o délce 2,8 - 3,0 m a šířce 1,4 - 1,7 m měla podlahy z dřevěných fošen popř. ostře pálených cihel a byla vždy navzájem oddělena pevnými nebo závěsnými přepážkami. Pro zamezení poškození zraku koní ostrým světlem byly okenní otvory umístěny dosti vysoko. Od pol. 19. stol. se konírny vybavují podstřešními polopatry nebo patry k uskladnění sena. Konírny měly často dřevěné trámové stropy, později valené klenby plackového charakteru. Rozsáhlejší chovy pak byly řešeny podobně jako kravské chlévy s využitím vnitřních podpor litinových sloupů. Podlahy byly většinou dřevěné - z fošen nebo dřevem dlážděné ze špalíků, jinde se používala ostře pálená cihelná podlaha kladená na koso. Větrací systémy doplňují ve druhé polovině 19. století vzdušníky a parníky.

Fasády koníren odpovídaly fasádám soudobých hospodářských budov, u Joendlových návrhů pochopitelně s bosáží nebo rustikou. Stavby na sklonku 19. stol. bývaly zdobeny kombinací režných a omítaných ploch. Na jejich průčelí najdeme umístěny plastické ozdoby v podobě koňských hlav, jako připomínku původní funkce budovy.^{59 60}

5.2.2 Stáje pro koně 1948 – 1989

Po roce 1948 v souvislosti s politikou socializace zemědělství dochází během padesátých a šedesátých let 20. století k nahrazení zvířecí síly pomalu, ale jistě motorovými zemědělskými prostředky. Z předválečného stavu cca 1 mil. koní v ČR se koncem 60. let jejich počet ustálil na cca 40 000 ks a to jen díky šlechtitelským chovům sportovních a kočárových koní, např. plemeno starokladrubske. Historické stavby hřebčínů v Kladrubech nad Labem nebo Slatiňanech u Chrudimi jsou ovšem stavbami konce 19. století. Mezi léty 1948 -1989 neznamenáváme tedy žádnou výraznou architekturu vztahující se k chovu koní.

5.2.3 Současnost a perspektiva chovu koní

Po roce 1989 je připravována nová koncepce chovu koní v ČR Úsekem zemědělských komodit, výzkumu a poradenství Ministerstva zemědělství ČR ve spolupráci s členy pracovní skupiny, jednotlivými uznanými chovatelskými sdruženími, Zemskými hřebčinci Písek a Tlumačov, s. p. a Národním hřebčínem Kladruby nad Labem, s. p. o. Tento materiál na základě analýzy stavu jednotlivých sektorů chovu koní v ČR do roku 2013 stanovil hlavní záměry a rozvojové cíle v této oblasti. Zároveň jsou v dokumentu stanoveny zodpovědnosti jednotlivých subjektů působících v oblasti chovu koní.

Kromě státní politiky chovu koní dochází se společenskými změnami k velkému zájmu veřejnosti o provozování soukromých chovů, zejména sportovních koní pro volnočasové využití. Koncem devadesátých let tak vznikají adaptací, dostavbou i novostavbou zařízení pro ustájení, chov a výcvik sportovních koní – tzv. jezdecká střediska. K ustájení se využívají původní stájové prostory, adaptované dle nových požadavků welfare chovu, k nim se budují nové objekty jízdáren, jezdeckých hal, bazény k plavení koní, výběhy, pastviny a další. Do

⁵⁹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 209 - 214

⁶⁰ viz MISAR, D.: *Vývoj chovu koní v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Nakl. Brázda Praha, 2011, 296 s.

krajiny se vrací, alespoň částečně, původní živočišný druh, jehož chovy mohou přispět k využití a nové funkční náplni nevyužívaných částí nebo zcela opuštěných zemědělských středisek.

*Obr. 56 Ukázka revitalizace bývalého zemědělského družstva na farmu chovu koní v Sobiňově – Markvaticích, okr. Havlíčkův Brod
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto*

V dnešním přetechizovaném světě už v zemědělství není pro koně téměř místo. Společnost však zapomíná, že využití tažných zvířat je velmi ekologické. Původně zemědělská plemena jsou však i nadále chována coby vazba na starou tradici lidského činitele. Ovšem posledních dvacet třicet let se v západní Evropě a Severní Americe vracejí koně na malé farmy jako plnohodnotná „pohonná jednotka“. I v České republice se objevují první nadšenci. Bohužel narážejí na problém nedostatku původních mechanizačních prostředků k obhospodařování polností. A i když se jim je podaří zajistit, jsou pro svoji technickou zastaralost pro reálnou praxi tam, kde je koňský potah považován za plnohodnotnou náhradu (malo) traktoru a práce má mít nějaký užitek, téměř nepoužitelné.

A tak se více méně ekonomicky drží pouze areály koní, soustředující se na chovy pro reprezentativní, sportovní a volnočasové využití. Příkladná novostavba velkého areálu plemenného chovu sportovních koní byla vybudována v obci Zhoř, okr. Jihlava. Areál je založen v místě bývalého zemědělského statku. Sympatické je, že z hlediska urbanistického je areál koncipován do tradiční obdélné dispozice uzavřeného hospodářského dvora. Při příjezdu od západu nás uvítá reprezentativní vstupní budova s funkcí hospodářsko-správní, školící a ubytovací. Severní křídlo tvoří objekt stájových boxů pro koně, který je dále kapacitně rozšířen kolmou přístavbou, dělící vnitřní dvůr na dvě nestejně plochy. Uprostřed jedné je zařízení, tzv. „kolotoč“, pro nucený pohyb koní. Východní část dvora uzavírá stodola pro uskladnění krmiva, steliva a hospodářských strojů. Jižní část areálu uzavírá objekt jízdárny, dále vstupní brána a nakládací rampa pro snadnou manipulaci se zvířaty. Stavební objekty ještě doplňuje jižně umístěný speciální vodní kanál, určený k plavení koní a východně situovaný rozsáhlý pastevní areál, který obkružuje travnatá vejčitá dostihová dráha.

Konstrukčně jsou objekty řešené tradičními technologiemi. Vyzdívané stěny kryje sedlová střecha s pálenou taškovou krytinou. Členění fasád zajišťuje střídavá obměna režného zdiva s okrovou omítkou. Interiér často vyplňují dřevěné konstrukce. Poměrně rozsáhlý komplex budov a zařízení je velmi harmonicky spojen s blízkou obcí.

*Obr. 57 Rozsáhlý areál chovu koní ve Zhoří, okr. Jihlava
Zdroj: TopGis*

*Obr. 58 Architektura areálu chovu koní ve Zhoří, okr. Jihlava
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto*

*Obr. 59a,b Jízdárna a interiér stáji areálu chovu koní ve Zhoří.
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto*

5.3 VEPRĚNY, SVINCE – STÁJE PRO PRASATA

Historicky chov prasat zaujímal svým významem třetí místo za chovem skotu a ovcí. Stále vzrůstající obliba vepřového masa, útlum chovů skotu a v současnosti prakticky minimum chovů ovcí, zařadila produkci vepřového na první místo celkové spotřeby masa na obyvatele. Drobný chov prasat byl vývojově součástí i malých zemědělských usedlostí, neboť tento všežravý tvor spolehlivě likvidoval organické zbytky z domácností i ze zemědělské výroby a byl významnou potravinovou složkou energeticky bohaté živočišné bílkoviny. V současnosti, vzhledem k tržním cenám vepřového a nedostatku “levného” krmiva, jsou tyto molochovy na venkově na ústupu. Velkovýroba organizačně chovy člení na šlechtitelské, rozmnožovací a užitkové.

rok	1936	1950	1970	1990	2000	2011
spotřeba celkem (kg)	38,1	48,6	77,3	90,3	79,4	78,6
hovězí	15,2	15	26,2	28	12,3	9,1
telecí	3,1	3	2,1	0,4	0,2	0,1
vepřové	14,6	25,1	36,5	50	40,9	42,1
skopové, kozí a koňské	0,7	0,7	0,5	0,6	0,3	0,4
drůbež	2,2	2,4	7,7	13,6	22,3	24,5
zvěřina	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,7
králíci	-	-	3,8	3,4	3	1,8
ryby	2,1	3,5	6	5,4	5,4	5,4

Obr. 60 Vývoj celkové spotřeby masa v ČR na jednoho obyvatele za rok

Zdroj: http://eagri.cz/public/web/file/285671/Veprove_maso_2013_SVZ.pdf

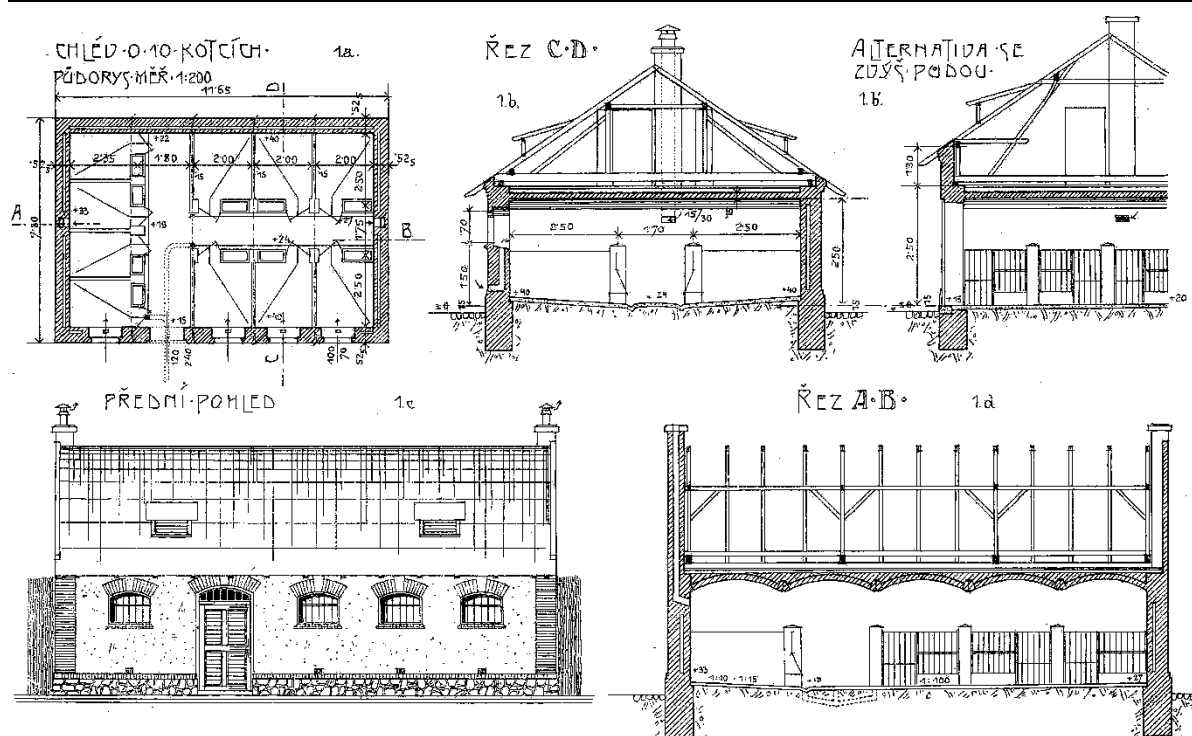
5.3.1 Stavby vepřinů a svinců do r. 1945

Chlévy pro vepře (svince) tvořily nedílnou součást prakticky každého dvora či drobné zemědělské usedlosti. Až do 19. století se však jednalo většinou o dřevěné drobné stavby popř. vyčleněné oddělené prostory v rámci chlévů nebo stájí. Dochované budovy chlévů zaznamenáváme až z druhé poloviny 19. století. Vzhledem k velikosti zvířat a množství v chovech jsou objekty menší a nižší, kotce pro jednotlivé vepře bývají často segmentově zaklenuty, vstupy lemují kamenná nebo dřevěná ostění. Nad kotci se hojně umísťovaly kurníky pro drůbež. Větrací otvory byly relativně malé, stejně tak i vstup a dvířka do výběhů. Architektonické řešení zděných staveb bývalo obdobné jako jiné hospodářské stavby té doby.⁶¹

5.3.2 Stáje pro prasata 1948 – 1989

Po roce 1948 se stejně jako u hovězího dobytka postupně i prasata začala soustřeďovat do společných chovů. V rámci smíšené zemědělské farmy byl postaven samostatný pavilon chovu s výkrmem vepřů. Obdélná stavba byla menší, nižší, opět velmi jednoduchého výrazu, bez architektonické invence. Ustájení bylo v kotcích podle věkových skupin, zpočátku steli-vové, později se přechází na bezsteli-vový provoz. Vnitřní přípravnu krmiv doplňoval

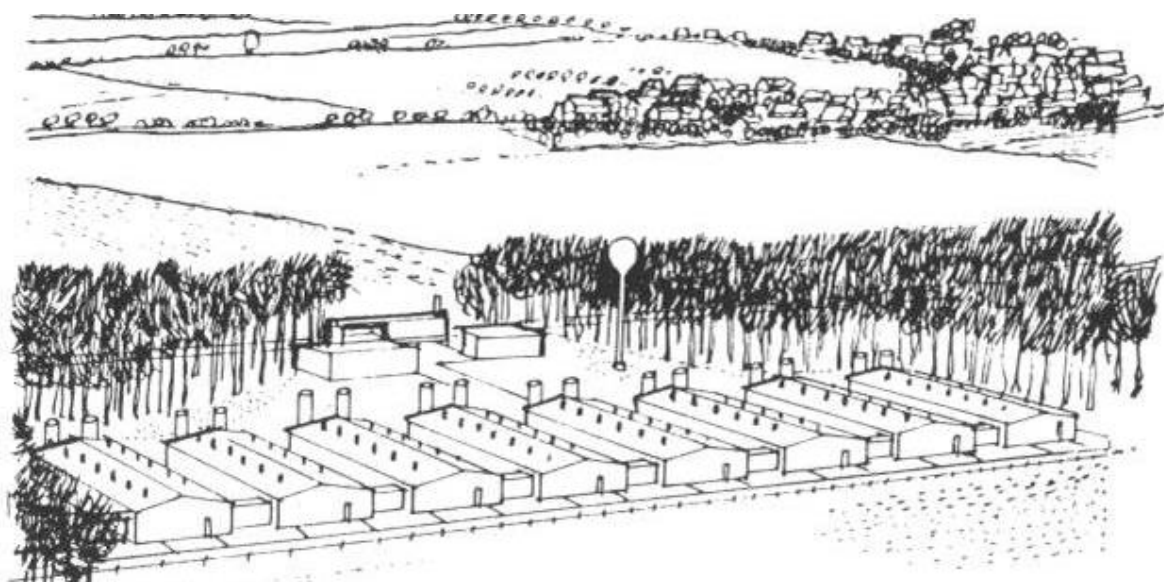
⁶¹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 215 - 220

Obr. 61 Ukázka architektury svince z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 20

vnější válcový ocelový zásobník na jadrnou směs. Tato „kompozice“ byla neměnná snad v celé ČR.

S růstem intenzifikace chovů se od 70. let 20. století začínají stavět specializované farmy chovu prasat zaměřené na šlechtitelství, rozmnožování nebo výkrm. Tyto velkochovy byly z hygienických důvodů situovány mimo zástavbu do volné krajiny a dosahovaly až gigantických kapacit 10 000 i 20 000 ks chovaných zvířat. (viz kap. 2.8.4. Období zemědělské nadprodukce 1970 -1989)⁶²

Obr. 62 Ukázka krajinné kompozice velkovýrobní farmy chovu vepřů socialistického zemědělství
Zdroj: Sýkora, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*, Praha 2002, str. 51

⁶² viz HUČKO, M.: „Zemědělské stavby“. Praha, 1987, s. 186 - 222

5.3.3 Současnost a perspektiva chovu prasat

Moderní stáje pro prasata vychází ze zásad welfare chovu. Užité chovy prasat se dělí na chovy prasníc s produkci selat a na výkrmny prasat. Ty mohou existovat odděleně jako specializovaná střediska. Až na výjimky se používá bezsteličového ustájení v tzv. turnusových skupinách dle věkových kategorií. Boxy a kotce jsou řazeny podle linek dopravy krmiva a odstraňování tekutého hnoje (kejdy) se děje podrošťovými přerovnými kanály do zásobníků mimo stáj. Následná nejúčinnější a nejekologičtější likvidace kejdy je v bioplynové stanici. Stájové haly jsou zateplené, nuceně odvětrávané, široké 12 -15 m, s přirozeným osvětlením. Okna se umísťují co nejvýš ke stropu a zaujímají 1/20 půdorysné plochy stájí. Prasata bývají většinou krmena suchými krmnými směsmi, dopravovaných do koryt z vnějších zásobníků šnekovými nebo řetězovými dopravníky.^{63 64 65}

Architektura stájových objektů je podobná moderním kravinům s tím rozdílem, že zateplená stáj není volně otevřená stěnovými plachtami a sítěmi, ale obvodové stěny rytmezují vsazená okna. Další členění poměrně velké hmoty mohou zajistit výdechy umělého větrání ve střeše, struktura a barevnost použitého materiálu opláštění. Spolu s vhodně umístěnými a ne příliš vysokými válcovými zásobníky na jádro a okolní výsadbou zeleně lze vytvořit přijatelnou architektonickou kompozici. Poměrně mohutnou doprovodnou stavbou stájí pro prasata jsou zásobníky na tekuté výkaly – kejdu o objemu od 100 m³ do 12 000 m³. Zejména velké objemy betonových válcových nádrží vytváří značnou kompoziční bariéru, je vhodné je tedy umísťovat mimo hlavní kompoziční osy a pokud možno částečně popř. zcela zapustit pod terén.

Obr. 63a,b Ukázka moderní ocelo-dřevěné haly výkrmu prasat. Otevřená ŽB válcová jímka na kejdu.

Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.
výrobce a dodavatel ocelo-dřevěných hal

⁶³ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada Praha 2014, s. 40 - 41

⁶⁴ viz KVAPILÍK, J. *Chov prasat a výroba vepřového masa ve světě, v EU a v ČR*. In *Farmářský den*, Velká Chyška. Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2016, s. 11-15.

⁶⁵ viz BĚLKOVÁ, J. *Moderní chov prasat podle tradic*. *Zemědělec*, 2015, roč. 23, č. 14, s. 15-16

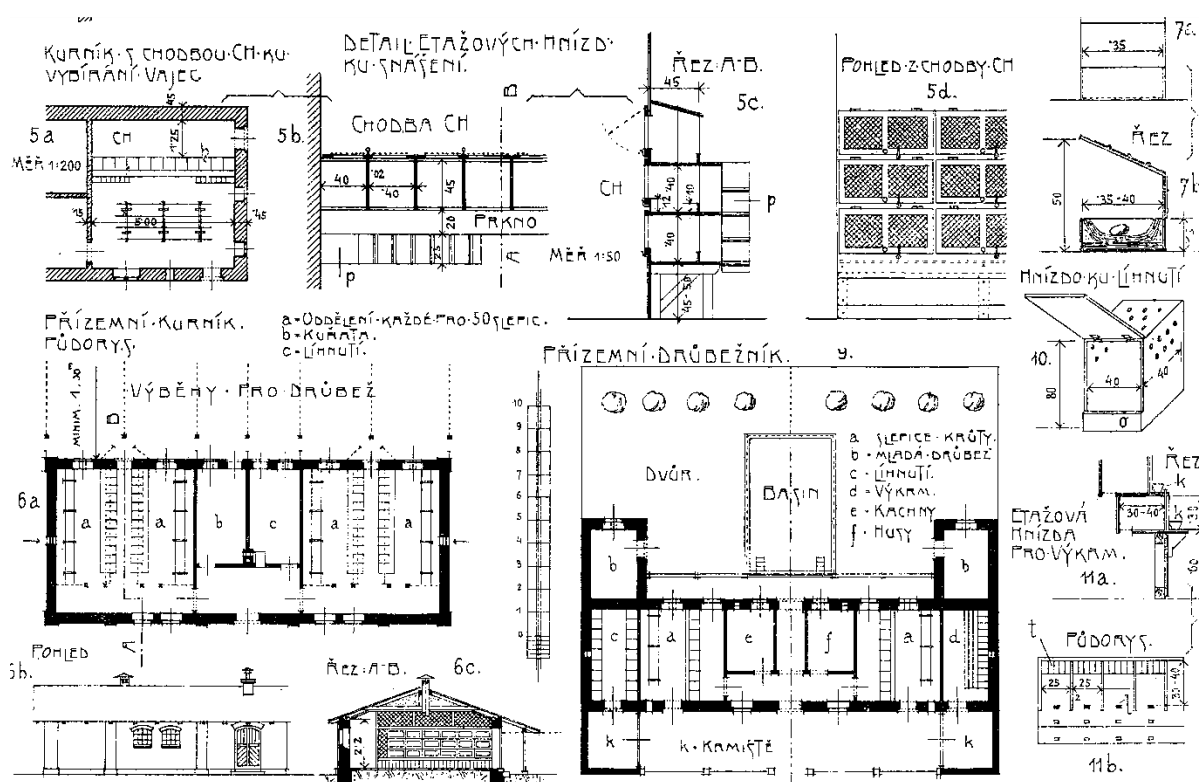
5.4 KURNÍKY DRŮBEŽE – DRŮBEŽÁRNY

Chov drůbeže se člení podle druhů na chov slepic, výkrm kuřat, chov krůt, perliček, husí a kachen. Podle zaměření se člení na:

- šlechtitelské chovy
- rozmnožovací a líhňářské chovy
- užitkové chovy
  - produkce jatečné drůbeže
  - produkce konzumních vajec⁶⁶

5.4.1 Kurníky drůbeže do r. 1945

Drůbež se v různém množství chovala prakticky na každém hospodářském dvoře. Nejvíce slepice, krůty, kachny a husy. Prostory pro chov byly vyčleňovány v rámci chlévů, později se využíval půdní prostor nad chlévy pro vepře. Samostatné kurníky zaznamenáváme teprve na sklonku 19. století. Častou doprovodnou stavbou pernaté drůbeže býval ve dvoře ještě volně stojící holubník, jinde se holubi chovali v upraveném vikýři střechy.⁶⁷

Obr. 64 Ukázka typologie drůbežníků a kurníků z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 24

⁶⁶ viz SÝKORA, J., KOŠATKA, B., DANĚŠ, K.: *Hospodářské stavby*. ARCH Praha, 1992, s. 55

⁶⁷ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 216

5.4.2 Drůbežárny 1948 – 1989

Požadavek intenzivního socialistického zemědělství přivedl chov drůbeže, zejména slepic pro snůšku vajec, až do podoby průmyslového závodu s vysokým podílem automatizace. U nosnic se pro ustájení počítalo výhradně s bez výběhovým klecovým způsobem v klecích z drátěného pletiva. Na podlahové ploše klece 0,2-0,28 m²!!, s výškou pouhých 0,3m!!, bylo chováno 4 – 5 slepic. Několik klecí nad sebou umožnilo využitelnost plochy stáje tak, že na 1m² bylo chováno 22 – 24 ks nosnic. Dno klece bylo šikmé, aby se vejce mohla sama vykulovat mimo klec pro snadný sběr. Jednotlivé klece byly sestavovány do klecových baterií, jejichž součástí byly technologické linky krmení, napájení, odstraňování trusu a sběru vajec. Počet slepic tak v jednom stájovém prostoru, který byl uměle osvětlen i větrán, činil 20 000 – 30 000 kusů. Hala pak měla tyto stavební parametry: rozpon 12 – 18 m, světlá výška 2,7 – 3 m, délka 60 – 90 m. Celková kapacita takového závodu pak byla 100 000 – 300 000 kusů drůbeže.⁶⁸

V poslední etapě socialistického budování byly dokonce trendy výstavby patrových objektů pro intenzivní výkrm kuřat – brojlerů velmi vysokých kapacit. Z hlediska hygieny a ekologické zátěže byla zařízení pro drůbež (obdobně jako pro vepře) situována ve volné krajině, v dostatečné vzdálenosti od obydlí, s požadavkem ochranného a hygienického pásma zeleně.

Architektonický výraz těchto hal byl obdobný jako již zmiňované stájové objekty pro chov skotu a vepřů. Pro jejich značnou kontaminaci agresivním slepičím trusem je jejich potenciál dalšího využití nulový a měly by být v případě uchování chovu nahrazeny stavbami novými, moderními.

*Obr. 65 Příklad stavby objektu socialistické drůbežárny včetně typického stavu okolního parteru.
Zdroj: Dýr, P., autorské foto*

---

⁶⁸ viz HUČKO, M.: „Zemědělské stavby“. Praha, 1987, s. 222 - 239

5.4.3 Současnost a perspektiva chovu drůbeže

S požadavkem welfare chovu i v této kategorii dochází k razantním změnám stájového prostředí. Užitkový chov slepic s produkcí vajec je možný třemi způsoby:

- v klecích
- ve voliérách
- na podestýlané podlaze

Klecové chovy jsou výrazně humanizovány. V kleci jsou max. 3 – 4 ks nosnic, každá má k dispozici plochu 0,75 m², výška klece je 45 – 55 cm. Krmení, odebírání vajec i trusu je plně mechanizováno. Voliérový chov tvoří přechod mezi klecovým a podlahovým uspořádáním. Obsahuje zpravidla hřadové rošty v několika etážích, snášková hnízda a podestlanou podlahu (hrabiště), mezi nimiž má slepice možnost volného pohybu. Hala podlahového chovu nosnic je rozdělena na stlané hrabaniště a zarošťovanou plochu s hřady a snáškovými hnízdy. Na 1m² hrabaniště připadá cca 7 slepic.

Výkrm kuřecích brojlerů se provádí v halách na podestlané podlaze. Jednodenní kuřata jsou nejprve držena v malých ohradách s tepelnými zářiči, kde se krmí z malých misek a napáječek. Po 14 dnech se již kuřata pohybují po celé hale s kapacitou až 15 000 ks. Na 1m² se počítá s 15 kusy drůbeže.

Chovy krůt probíhají obdobně v podlahových halách, vodní pernatá drůbež (kachny, husy) rovněž v podlahových stájích a s nutností vazby na dostatek vodní plochy.

Haly pro drůbež jsou stavebně izolované objekty s nuceným větráním o rozponech 10 – 15 m. Bývají řešeny jako bezokenní, s umělým světelným režimem.^{69 70}

Obr. 66 Příklad soudobého architektonického výrazu haly chovu drůbeže.

Zdroj: BORGA s.r.o. – výrobce hal pro zemědělství

⁶⁹ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada Praha 2014, s. 52 - 53

⁷⁰ viz KOŠAŘ, K., NÁVAROVÁ, H. & PROCHÁZKA, D. *Zásady welfare a nové standardy EU v chovech drůbeže* Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 54 s. ISBN 80-86454-46-0

5.5 OVČINY – STÁJE PRO CHOV OVCÍ, SALAŠE

Chov ovcí je zaměřen na produkci vlny, masa a mléka, zejména pak k výrobě sýrů. Jeho výhodou je využívání méně hodnotných pastvin a ploch těžko přístupných pro mechanizaci. Ovce se chovají od jednotlivých kusů až po stáda čítající až 1 000 zvířat. Chovy dělíme na: chovy bahnic (bahnice = dospělá matka) s produkcí jehňat, mléka, vlny, dále odchovné chovy nebo výkrm jatečních jehňat.

5.5.1 Ovčiny do r. 1945

Chovy ovcí byly v Čechách v minulosti velmi rozšířené a ovčiny tak patřily neodmyslitelně k obrazu obdělávané kulturní krajiny a současně k nejdůležitějším hospodářským stavbám. Z toho plyne, že i po stavební stránce se jim věnovala značná pozornost. Ovčiny byly jednak součástí hospodářských dvorů, jednak volně stojícími stavbami ve volné krajině v blízkosti pastvin. V rámci dvora se vždy jednalo o samostatný objekt - křídlo, bez spojitosti s jinými hospodářskými funkcemi. Jeho orientace byla žádoucí podélnou stranou k jihu. Nikoliv v ovčíně, ale v jeho těsné blízkosti se vždy nacházel byt ovčáka.

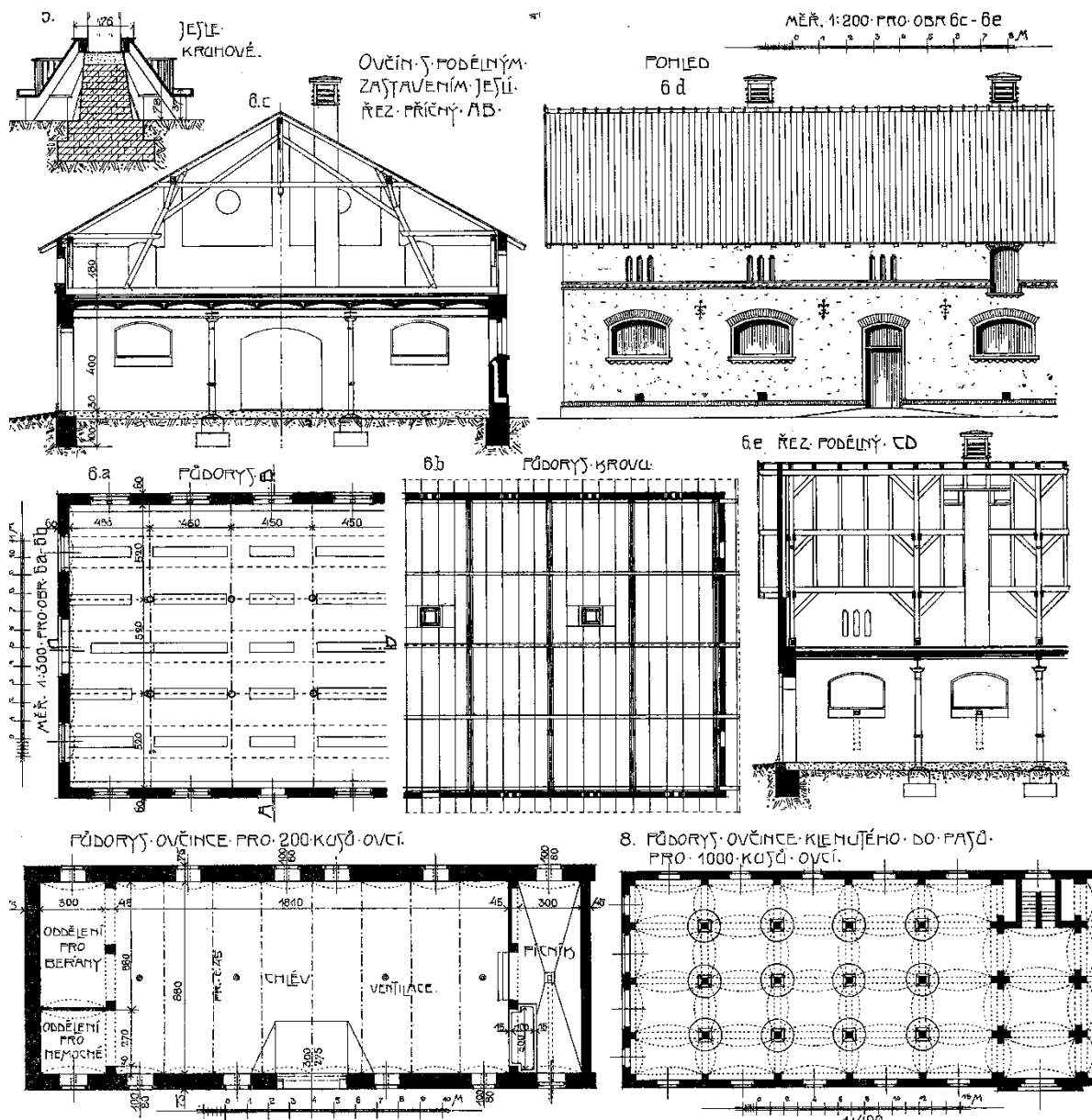
Ovčín měl nejčastěji podobu jednopodlažní protáhlé obdélné budovy podobný chlévům, ovšem s typickým odlišným znakem, kterým jsou ven otevíravá vrata ve štítech objektu popř. při větších objektech doplněná o další vrata v bočních stěnách. Vrata sloužila k snadnému vyhánění ovci a vyklizení hluboké podestýlky vždy z jara každého roku. Ovčín byl vždy dostatečně prostorný vzhledem k roztrídění věkových skupin, dostatečně osvětlený a s velkou kapacitou volného vzdušného prostoru. Provoz ovčínů a mikroklima interiérů umožňovalo použití dřevěných trámových stropů s povalovým záklopem. Od druhé čtvrtiny 19. století se ale i u ovčínů používají k zastropení klenby s jednodlným až trojldným uspořádáním. Podlahy byly z hliněné mazaniny, při zimním ustájení ovcí kryté silnou vrstvou slamnaté podestýlky. V létě byly ovce na pastvinách celé dny i noci, stáje byly bíleny vápnem a desinfikovány.

Zdi ovčínů měly fasády členěné lizenovými rámy. Výrazným architektonickým prvkem byly široké, někdy skarpovité pásy bosáže, které rámují čelní stěny po stranách vrat a ve stejné šířce procházejí i na podélné fasády. Základní členění fasády pak doplňovala rustika, bosáž a samozřejmě hlavní profilovaná římsa. Kromě běžných obdélných otvorů měla řada ovčínů i okna půlkruhová tzv. termální, ve štítech se pak uplatnila velká termální okna dělená sloupky a případně vyplněná cihelnou mřížovinou.

Na sklonku 19. a začátkem 20. století byla řada ovčínů přestavěna na chlévy pro hovězí dobytek, po pozemkové reformě ve 20. letech 20. století se některé z nich dokonce proměnily v obytné domy. Původní účel stavby vždy na první pohled prozrazují zazděná vrata a případně schodišťový rizalit.⁷¹

---

⁷¹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 221 - 239

Obr. 67 Ukázka architektury a typologie ovčína z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 27

Obr. 68 Ovčín s hlubokou slepou arkádou z r. 1830. Sedlečko, okr. Mělník
Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, s. 230

5.5.2 Stáje pro chov ovcí 1948 – 1989

V tomto období se chov ovcí stává vedlejším odvětvím živočišné výroby a stěžejní část se přesouvá na Slovensko, které vzhledem k horskému charakteru části svého území poskytuje relativně více možností extenzivní pastvy. V Čechách a na Moravě totiž intenzifikací zemědělské výroby (melioracemi, zúrodnováním podhorských oblastí) výrazně ubylo pastevních ploch. K chovu se využívají převážně původní stavby ovčínů a z důvodu neměnné technologie ustájení zde nedochází ani k výrazným vnitřním úpravám.

Odborná literatura vydaná v období vrcholného socialismu, zmiňuje perspektivy rozvoje chovu ovcí s plánovitými parametry. Z hlediska výstavby se sledovaly tyto cíle:

- zpracovat vzorové projekty kooperačních vztahů v okrese a po ověření je aplikovat v ostatních oblastech,
- zpracovat návrhy specializovaných podniků o kapacitě 2 000 – 4 000 ovcí,
- řešit vzájemné vztahy menších kooperujících jednotek zabezpečením kvalitního vyšlechtěného chovu, výstavbou, mechanizací, krmivem a organizováním výkupu produkce. Nejmenší výrobní jednotka nemá být pod 500 ovcí,
- budovat specializované výkrmny jehňat s koncentrací minimálně 1000 ks, optimálně 5 000 až 10 000 kusů
- ověřit stavební systémy vhodné pro chov ovcí a výkrm jehňat a budovat je na vysoké technické, technologické a architektonické úrovni.⁷²

Tyto teoretické plánovité předpoklady se ale nedařilo příliš naplnovat.

5.5.3 Současnost a perspektiva chovu ovcí

Se snížením vysoce produktivního zemědělství po roce 1989 a obnovou pastevních ploch v podhorských a horských oblastech se v ČR navyšují stavy ovcí. Chovem se zabývají převážně drobní zemědělci v rámci rodinných farem a ekofarem, které jsou podporovány dotačními tituly státu i EU. Ovce se dnes chovají pro maso a mléko, produkce vlny se v důsledku snížení odbytu a levnější zahraniční konkurenci nevyplácí. Chovy ovcí mají několik zaměření:

- chovy bahnic s produkcí jehňat
- chov ovcí s produkcí mléka pro výrobu sýrů
- výkrm jehňat na maso

Po stavební stránce je pro ovčín vhodná podélná dispozice šířky 7,5 -12 m se střední krmnou a vyháněcí uličkou. Ovce jsou soustředěny dle věkových skupin do kotců. Stavba bývá zateplená, dobře přirozeně osvětlená okny (1/20 plochy stáje) a přirozeně popř. nuceně odvětraná. Podlahy se navrhují nepropustné, a to i pod hlubokou podestýlku.

Soudobá architektura hal je obdobného tvarosloví jako haly pro chov skotu nebo vepřů, ale měřítkem přizpůsobená velikosti ovcí. Jsou to jednoduché nízké podélné objekty se sedlovou střechou mírného spádu. Materiálově se jedná převážně o kombinaci oceli a dřeva.

Pro chovy koz se používají obdobné systémy ustájení jako pro ovce.^{73 74}

---

⁷² viz HUČKO, M.: *Zemědělské stavby*. Praha, 1987, s. 247

⁷³ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada, Praha 2014, s. 46 - 51

⁷⁴ viz HORÁK, F., a kol.: *Ovce a jejich chov*. Praha, Brázda, 2004, 303 s. ISBN 80-209-0328-3

Obr. 69 Moderní chov ovcí Michlova Hut', okr. Prachatice – interiér stáje
Zdroj: Dýr, P., autorské foto

Obr. 70 a,b Příklad, že i stavba ovčína může být architektonicky zajímavá.
Exteriér a interiér ovčína v Almere u Amsterdamu (Holandsko)
Zdroj: Dýr, P., autorské foto

5.6 STODOLY – SKLADY PRO KRMIVA A STELIVA

V chovech hospodářských zvířat a drůbeže se používají různé druhy skladů. Jejich použití je ovlivněno druhy krmiv, velikost množstvím krmných dávek, počtem zvířat a potřebou zásob na určité období. Z těchto údajů se vypočítají velikosti skladů. Vlastní technické řešení skladů je přizpůsobeno charakteru skladovaného materiálu a způsobům manipulace s ním. Současné technologie zpracování a uchovávání objemových krmiv (sena) a steliv (slámy) potřeby skladovacích prostor snižuje na minimum.

5.6.1 Stodoly do r. 1945

Stodoly patřily k hlavním hospodářským budovám dvorů. Sloužily k bezprostřednímu skladování sklizeného obilí, jeho následnému mlácení a ukládání slámy. Z těchto potřeb vycházelo i stavební řešení. Ve většině dvorů byla stodola největší stavbou výrazně ovlivňující celkové měřítko dvora. Na území ČR je dochováno několik staveb renesančních i barokních stodol, většina dochovaných však prošla stavebními i technickými úpravami v průběhu 19. století.

Stodola z funkčního hlediska má dvě základní části: pernu (přistodolek⁷⁵) a mlat. Perna je vlastním skladovacím prostorem, většinou oboustranně návazným na mlat. Mlat (volná plocha uprostřed stodoly) byl oboustranně opatřen vjezdovými vraty a sloužil k složení obilí (svázaného na poli do snopů) do perny a následně k mlácení zrna cepy. Zrno bylo dále skladováno v sýpce a sláma zůstávala uložena v perně k dalšímu využití. U velkých dvorů byly stodoly i s více mlaty a několika pernamí, což přidávalo na stavbě mohutnosti. U řady stodol se nad mlaty i pernamí zřizovalo patro k zvýšení skladovací kapacity. Pod jednou z peren byl zpravidla vyhlouben sklepní prostor, sloužící k uložení mléčných výrobků, zeleniny či brambor. Jeho tepelnou izolaci shora zajišťovala uložena sláma.

Stodola byla tedy velkou obdélnou stavbou s vysokou střechou a fasádami, na nichž dominovaly velká vrata, doplněná ve stěnách větracími otvory peren. Masivní barokní obvodové zdívko je od 19. století postupně nahrazováno pilířovou konstrukcí s výplňovým zdívem, ve kterém jsou tradiční svislé průduchové štěrby. Větrací systém doplňují otvory ve štítech, vesměs vyplněné cihelnou mřížovinou, později se objevují i střešní vikýře. Nosnou soustavu střechy tvořily hambálkové krovy s ležatou nebo stojatou stolicí, později nahrazené krovy vaznicové konstrukce.

S rozvojem mechanizace se proces mlácení obilí přesouvá na pole a stodola tak pozbývá svoji původní funkci, nadále však slouží k ukládání slámy a píce. V průběhu 20. století se pak stodoly využívaly k různým účelům. Jejich šířka umožňovala proměnu v kravíny a vepříny, při srovnání podlahy pak ke skladování nebo ke garážování zemědělské techniky.⁷⁶

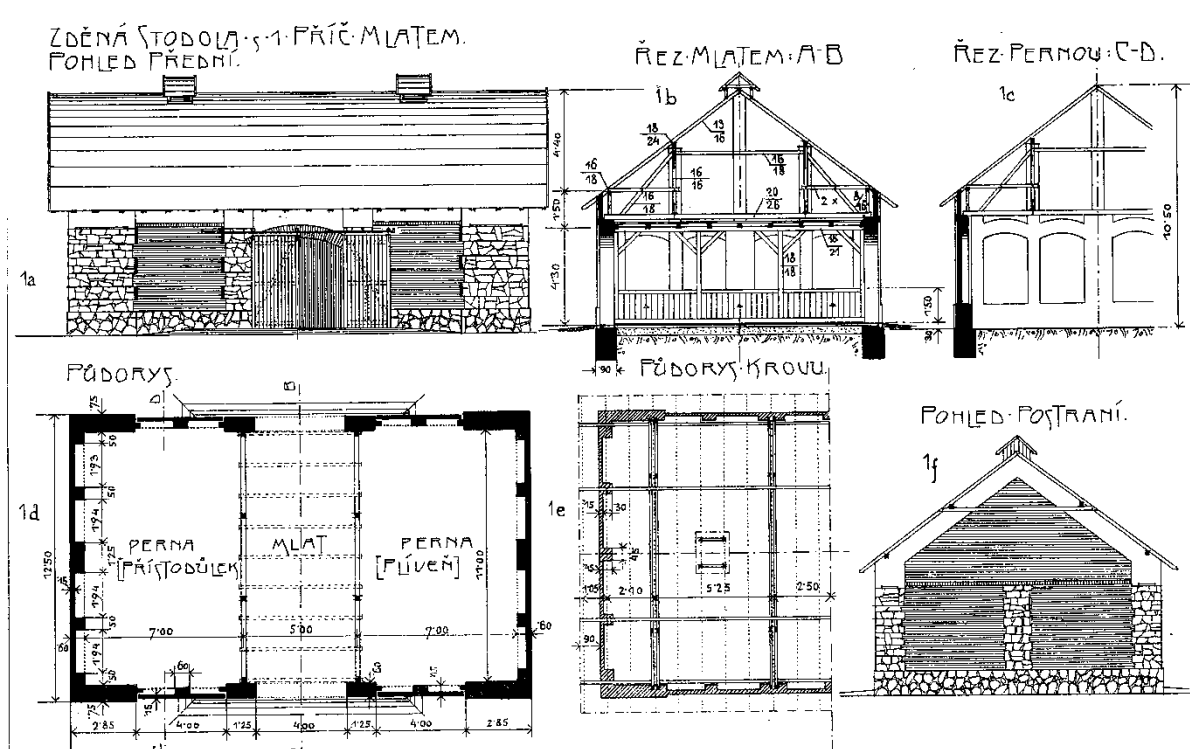
5.6.2 Sklady krmiva a steliva 1948 – 1989

Socialistická velkovýroba postupně opustila klasické stodoly a začala budovat rozsáhlé objekty pro uskladňování sena a slámy, většinou s technologií dosoušení, neboť v tak velkých objemech nebylo možné seno i slámu sklízet v optimální kvalitě sušiny (80 - 85 %). Sklady se budovaly otevřené, bez obvodových stěn, polouzavřené nebo halové s obvodovými stěnami. V menších provozech se ještě využívaly původní půdní sklady. Naopak u velkých chovů se staví mohutné věžové sklady.

⁷⁵ viz VAŘEKA, J. FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. GRADA Praha, 2007, s. 233

⁷⁶ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 241 - 271

Obr. 71 Ukázka architektury a typologie stodoly z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 3

Živočišná velkovýroba skotu si vyžádala rozšíření krmivové základny o konzervovanou zelenou píci ve formě siláže a senáže. Pro tyto komodity se staví zemní silážní jámy a baterie silážních a senážních věží, každá o průměru cca 12 m a výšce 15 – 18 m. Tyto stavby přináší do zemědělských středisek nové tvarosloví ve formě výrazných vertikálních prvků válcového charakteru. Spolu s mohutnými halovými sklady volně loženého sena šířky 15 -18 m, výšky 10 – 12 m a délky až 60 m, jsou výrazným protikladem s nimi sousedící drobné vesnické zástavbě.⁷⁷

Obr. 72 a,b Typický halový seník s dosoušením a vertikální senážní věže
Zdroj: Dýr, P., autorské foto

⁷⁷ viz HUČKO, M.: Zemědělské stavby. Praha, 1987, s. 284 - 296

5.6.3 Současnost a perspektiva staveb pro skladování

Typický krajinářský prvek socialismu - stoh slámy uprostřed pole je nenávratně pryč. Současné zemědělství preferuje v systému skladování sena i slámy jejich sklizeň v optimálním obsahu sušiny a přímo na polích a loukách jsou tyto komodity zpracovávány do hutných (až 500 kg) těžkých hranatých nebo válcových balíků, které již nepotřebují dosoušení a jsou připraveny k použití. Takto balené krmivo nebo stelivo lze krátkodobě skladovat nezakryté na volných plochách nebo pro delší skladování budovat pouze přístřešky s důsledným odvodem srážkových vod mimo půdorys stavby. Při nedosažení potřebného % sušiny při sběru sena lze toto vakuovat do plastových obalů a anaerobním mléčným kvašením zakonzervovat do podoby senáže. I tyto balíky lze pak skladovat volně.

Výrobci halových objektů nabízejí zemědělcům seníky pro volně ložené seno s dosoušecími systémy, vybavené pro manipulaci se senem lehkými drapákovými drahami. Volně ložené seno musí být při zvýšené venkovní teplotě monitorováno pro zamezení samovznícení. Haly bývají řešeny převážně v systému ocelo-dřevěných konstrukcí, s nízkým sklonem střech a lehkým obvodovým pláštěm. V obvodovém plášti bývá dle využití až několik vjezdových vrat, do plochy štítů se umísťují okna k zajištění denního přirozeného osvětlení.

K výrobě siláže jsou stále využívány původní vybudované stavby silážních žlabů. Technologicky lepší a s menšími ztrátami se jeví silážní věže. Ovšem jejich značná vertikálnost i mohutnost je z hlediska konfrontace s drobnou venkovskou zástavbou i krajinou stále diskutabilní.⁷⁸

Obr. 73 Lehký přístřešek skladování balíků stelivové slámy.
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.

⁷⁸ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada, Praha 2014, s. 70 - 72

5.7 SÝPKY – SKLADY ZEMĚDĚLSKÝCH PLODIN

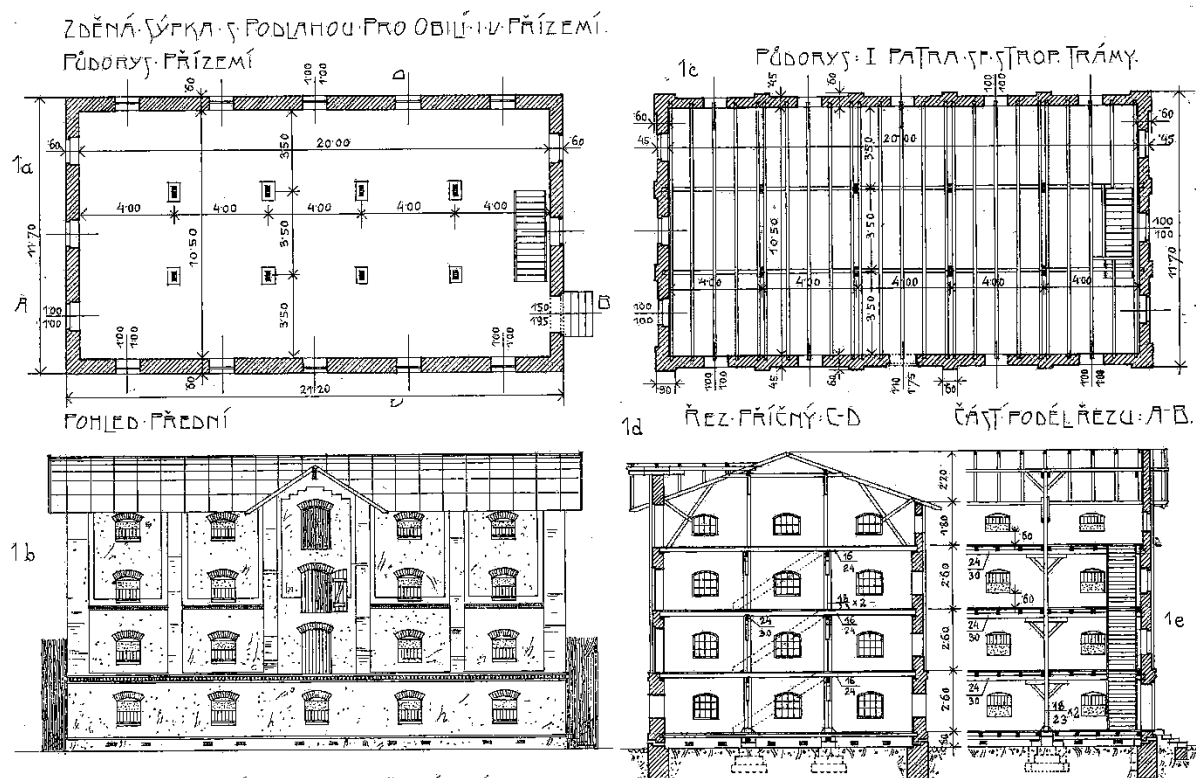
Na zemědělských plodinách, zejména na obilí, bylo historicky závislé přežití lidské populace. Proto jejich uchování a uskladnění bylo věnováno hodně péče. Každá zemědělská usedlost měla svůj špýchar, komoru a sklep, velké hospodářské dvory se pyšnily mohutnými sýpkami, nejvíce výškově dominujícími stavbami. Potraviny se uskladňovaly na více místech, aby v případě ztráty (živelní událost – nejvíce požáry, loupežné rabování apod.) obyvatelstvo nepřišlo o všechnu úrodu.

5.7.1 Sýpky do roku 1945

Funkce sýpky byla určena zejména pro skladování obilí, jako základní obživy obyvatelstva a jako zásoba osiva pro další sezónu. Dále zde byly skladovány luštěniny a další suché zemědělské plodiny. Sýpka bývala zpravidla obdélného půdorysu, přízemní i patrová, ale většinou vícepodlažní s dřevěnými stropy, propojenými dřevěnými schodišti. Důležité provětrávání zajišťovaly okenní otvory a v podstřeší vikýře. Sýpky kryly střechy sedlové, polovalbové se štíty nebo valbové, případně i mansardové. Krovy byly hambálkové s ležatými stolicemi. Šířka sýpky se pohybovala v rozmezí 10 -12 m, světlá výška podlaží 2,7 m odpovídala ruční manipulaci člověka nesoucího plný pytel obilí, konstrukční výška byla 3,0 m. Obvodové stěny byly kamenné nebo smíšené, po celé výšce stavby stejně silné nebo směrem ke střeše se zužující. Dřevěné trámové stropů bylo opatřeno jednoduchým masivním záklopem, často se zalištovanými mezerami mezi deskami, aby obilí nepropadávalo. Pro velké zatížení procházel středem stavby ještě podpurný masivní dřevěný průvlak, nesený pilíři z dubového dřeva, které jsou často výsledkem kvalitní tesařské práce a nejednou náleží k nejpozoruhodnějším stavebním detailům barokních sýpek a hospodářských budov vůbec. Výšku parapetů oken určovala hladina uloženého obilí a účinnost provětrávání, což v průměru bylo 0,6 m nad podlahou. Fasády barokních sýpek byly zdobeny různými plastickými prvky a především iluzivním malovaným členěním s rámováním opět iluzivními kvádry na vazbu na nárožích s propojením pásovými římsami. Okenní otvory byly rámovány kamenným nebo cihelným ostěním, případně i trámkovým a následně omítnutým. Do sýpky vedl jediný vstup. Většinou do kamenného portálu byly vsazeny jednokřídlé masivní svlakové dubové dveře. Dle návrhů J. P. Joendla se ve 20. letech 19. stol. dostává sýpkám nové konstrukční vylepšení v podobě pohodlného zděného schodiště mezi podlažími, dále provětrávaných podlah přízemí a vrátkového zařízení na vytažení pytlů do jednotlivých podlaží.

Středověkých sýpek s mnoho nedochovalo, většinou se jedná o fragmenty. Nejvíce dochovaných sýpek pochází z období od konce 17. do sklonku 18. století. Z období baroka je to vůbec nejvíce uchovaný typ stavby, který v průběhu své životnosti prodělal minimum změn. Způsob ukládání a manipulace s obilím se totiž až do počátku 20. století prakticky neměnil. Barokní sýpka stávala ve dvoře samostatně, nebo bývala obvykle v symetrickém uspořádání spojena s obytnou částí, stájí nebo stodolou. Na řadě panství nalézáme i volně stojící sýpky mimo dvůr i okolní zástavbu, a to z důvodu maximálního zabezpečení úrody (viz.kap.5.7). Kolem roku 1800 se v některých lokalitách ze sýpek stávají víceúčelové budovy, v jejichž přízemí se nacházely obytné prostory, konírny nebo stáje pro tažný dobytek.⁷⁹

⁷⁹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 273 – 303

Obr. 74 Ukázka architektury a typologie sýpky z počátku 20. století
 Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 7

5.7.2 Sklady zemědělských plodin 1948 – 1989

Pro ruční manipulaci s obilím byly tradiční sýpky pro velkoobjemové socialistické zemědělství zcela nevhodné. Pro vysokoprodukční obilnářství bylo vybudováno přímo v zemědělských závodech zařízení a sklady pro prvotní ošetření obilí o kapacitách 1 000 – 10 000 tun. Zde se vyčištěné a vysušené obilí shromažďovalo do kruhových ocelových sil průměru 8 – 9 m, dosahujících výšky až 30 m. Pro dlouhodobé uchovávání obilovin byly pak budovány rozlehlé specializované závody pro posklizňovou úpravu a skladování obilí s kapacitou 20 000 – 50 000 tun, někdy i vyšší. Pro tato zařízení byly typické mohutné baterie železobetonových sil, která výrazně zasahovala do obrazu krajiny. Jedno kruhové (polygonální, čtvercové) silo mělo půdorys 4 – 9 m a dosahovalo výšky 20 až 80 metrů! Jejich umístění bylo spojeno s železniční přepravou a spolu s linkami posklizňové úpravy vytvořilo již průmyslový podnik velkého rozsahu.

Krátkodobě, přes zimu, byly k uložení obilí budovány i halové sklady šířky 15 -24 m, délky 45 – 60 m, s nižší kapacitou do 3 000 tun. Obilí se zde skladovalo na podlaze do výšky max. 4 – 5 m.

Nově se objevují velkokapacitní sklady pro posklizňovou úpravu a skladování brambor, zejména v podhorských oblastech, kde se brambory pěstovaly na velkých plochách. Posklizňové a třídící linky spolu s kapacitními podlahovými nebo paletovými sklady, opět vázané na železniční dopravu, vytvářely další mohutné potravinářské průmyslové komplexy v krajině.

Vysoká produkce zemědělských plodin (obilí, brambor, řepy a kukuřice) si vyžádala i potřebné doprovodné stavby a areály skladů průmyslových hnojiv a ošetřujících prostředků proti škůdcům – pesticidům. Vznikala tak speciální agrochemická střediska, kde se hnojiva a postřiky přijímaly, skladovaly, míchaly a vydávaly k aplikaci. Opět s vazbou na železniční dopravu se jednalo o další průmyslový soubor staveb na kraji sídla nebo volně situovaný v krajině. Byť

byla přijímaná opatření k zamezení kontaminací těmito prostředky, nezdědka se stávalo a nyní při ukončení jejich provozu je i potvrzeno, že na území jejich působení zůstaly značné ekologické zátěže.⁸⁰

Obr. 75 Velkokapacitní obilné silo s posklizňovou linkou v krajině. Agrovýkup M. Budějovice.
Zdroj: Dyr, P.: autorské foto

5.7.3 Současnost a perspektiva skladování zemědělské produkce

Stavební a technologické soubory určené ke skladování vybudované v minulosti, zůstávají ve využívání do dnes. Při repasování původních technologických linek a vzhledem k produkční minulosti, je jejich současná kapacita dostatečná. Ale i již dříve stavebně vybudované soubory dosluhují a jsou postupně nahrazovány novými stavbami. Ty tvoří opět poměrně mohutné konstrukce buďto betonové nebo ocelové popř. i hliníkové. Výrazně vzrůstá podíl živiny granulovanými směsnými krmivými v živočišné produkci, někde i stoprocentně. Znamená to výstavbu nových zásobníků bezprostředně u stájových objektů a tím i změny hmotových struktur staveb v zemědělských střediscích. To v některých případech může vytvářet dokonce zajímavou architektonickou kompozici - propojení horizontální stavby stáje s vertikálními prvky zásobníků krmiva. Spolu s vhodnou úpravou okolního ozeleněného parteru by to mohla být jedna z cest k vhodnému řešení současné zemědělské výstavby.

Sklady brambor jsou dnes řešeny jako velkokapacitní centra svozových oblastí bramborářských regionů. Jsou doplněny o menší, jednodušší zařízení v podnicích, které nejsou plně specializovány na pěstování brambor. V zásadě se rozlišuje skladování brambor konzumních a sadbových.⁸¹

⁸⁰ viz HUČKO, M.: *Zemědělské stavby*. Praha, 1987, s. 310 - 368

⁸¹ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada, Praha 2014, s. 86

Obr. 76 Zásobníky krmných směsí u stájí.
ZD Slavíkov okr. Havlíčkův Brod
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.

5.8 KOLNY – GARÁŽE PRO MECHANIZACI

Účelově řešené stavby pro skladování nářadí a jednoduchou zemědělskou mechanizaci začínáme až od barokního období. S narůstajícím podílem strojové techniky, zlehčující a zjednodušující těžkou zemědělskou práci, získávají tyto stavby na stále větším významu a jsou důležitou součástí hospodářských zemědělských zařízení. Po roce 1948 se postupně vyčleňují i jako samostatná mechanizační technická střediska tzv. strojní traktorové stanice.

5.8.1 Kolny do roku 1945

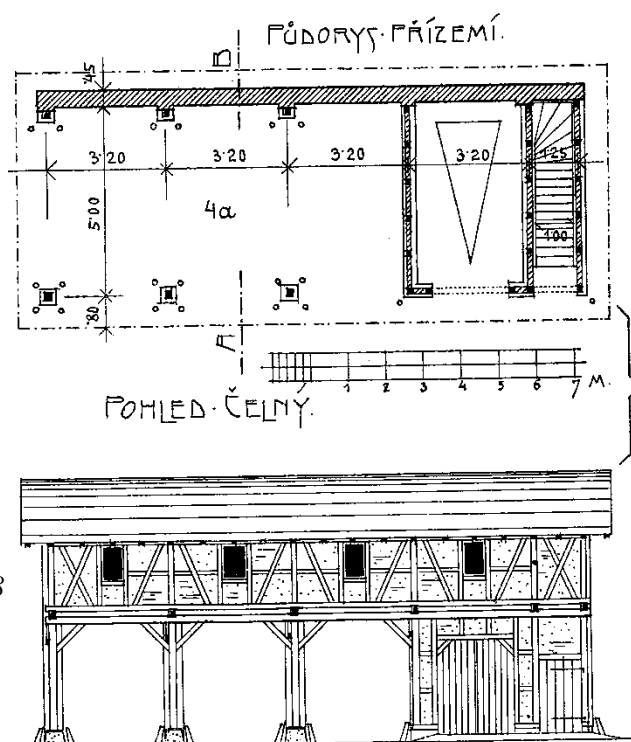
Od baroka, ale zejména s velkým rozvojem mechanizace v 19. století, byly součástí dvorů kolny, určené k ukládání nářadí a zemědělských strojů. Kolna je často řešena jako samostatná stavba uprostřed nebo někde v ploše dvora. Často její stavba byla vázána ke stájím pro koně nebo tažné voly. Od 19. stol. kolny byly vymezeny zděnými čtvercovými pilíři, nesoucí konstrukci krovu. Dispozice byla uvolněná, někdy částečně uzavřená zděnou obvodovou zdí popř. opatřená výplňovou výdřevou. Postupně se v podpůrných konstrukcích zaměňují čtvercové pilíře za válcové, které nejsou tak náchylné k poškozování manipulací s vozy a ostatní zemědělskou technikou.

Interiér kolny měl většinou dřevěný trámový strop, při větším rozpětí podporovaný průvlakem, případně spočívající na dřevěných, později litinových sloupcích.

Speciální kolny byly tzv. „remisi“, které nalézáme pouze ve dvorech, náležejících k zámům popř. klášterům. Zde byly umístěovány kočáry pro panstvo.⁸²

---

⁸² viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 305 - 309

Obr. 77 Ukázka architektury a typologie hospodářské kolny z počátku 20. století
Zdroj: Vočadlo, V.: Stavby hospodářské, tab. 8

5.8.2 Garáže a opravný zemědělské techniky 1948 – 1989

Po určitou dobu se pro garážování zemědělských strojů využívaly již vybudované kapacity kolen a upravených stodol. S nárůstem techniky, zejména se zaváděním sklízecích mlátiček – kombajnů, se plošné i prostorové požadavky na uskladnění této mohutné techniky navyšují. V rámci zemědělských středisek se budují lehké montované přístřešky z jedné, nebo více stran otevřené, světlé výšky 3 - 6 m. Garáže a přístřešky tvořily součást tzv. zóny pomocných provozů. Navazovaly na objekty dílen a dalších pomocných provozů se společným hygienickým zázemím, s napojením na vnitrozávodní komunikace.⁸³

Jistou absurditou této doby bylo, že i přes stálý nedostatek kvalitní zemědělské techniky, nebylo s ní zacházeno s péčí řádného hospodáře. Místo toho, aby byla dobře chráněna, ošetřována a uskladňována, často stála na volných plochách, permanentně vystavována nepřízní počasí.

Obr. 78 Častý pohled na „uskladněnou“ zemědělskou techniku socialistické velkovýroby.
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto

⁸³ viz HUČKO, M.: *Zemědělské stavby*. Praha, 1987, s. 411 - 413

5.8.3 Současnost a perspektiva garážování techniky

Pro stále rozvíjející se zemědělskou techniku budují zemědělské podniky objekty garážování, které svoji robustností odpovídají technice v ní uskladněné. Trendem bohužel je, používat v zemědělství stále výkonnější a mohutnější techniku, která při obsluze jednoho člověka obsáhne při jenom záběru větší a větší plochu polí či převeze více m³ zemědělské produkce. Negativními důsledky je zhutňování orné půdy a devastace místních komunikací, které nejsou na tato zatížení dimenzovány.

Obr. 79 Hala pro uskladnění zemědělské techniky: š. 36 m, dl. 56 m, v. 5m.
Zdroj: BORGÁ s.r.o. – montované haly

5.9 HNOJIŠTĚ – SKLADOVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ HNOJIV

Ačkoliv se zdá, že tato součást zemědělského hospodaření má se stavitelstvím, o architektuře ani nemluvě, pramálo společného, následný text ukazuje, že tomu tak není. V období socialistické zemědělské velkovýroby bylo vybudováno mnoho podzemních, ale zejména nadzemních staveb pro shromažďování zvířecích exkrementů a svojí podstatou se staly součástí areálů zemědělských podniků. I soudobé zemědělství tyto objekty využívá a je třeba se jejich existencí zabývat.

5.9.1 Hnojiště do roku 1945

Hnojištěm bylo různě upravené místo, kde se shromažďovala chlévská mrva. Kapacitní hnojiště se v hospodářských dvorech začala budovat po r. 1850, v souvislosti s novými poznatky v zúrodnění půdy a zvyšováním zemědělské produkce. V horských a podhorských oblastech byla méně rozsáhlá, neboť se zvířata po většinu roku pastvila a přirozeně tak svými exkrementy hnojila louky a pastviny. V nížinných oblastech byla hnojiště součástí vnitřních ploch dvorů, umístěna poblíž stájových objektů. Byla vyzdívána z kamene, později ohrazo-

vána i betonovými zdmi. Problémem zůstávala likvidace močůvky a hnojůvky, která se většinou volně zasakovala do okolí. Při výlučně stelivovém ustájení se slamnatý hnůj jedenkrát ročně na podzim vyvážel na pole a zaorával.⁸⁴

5.9.2 Skladování a zpravování hnojiv 1948 – 1989

V počátcích zemědělské velkovýroby převažovaly stelivové chovy a produktem byl tedy slamnatý hnůj, organické statkové hnojivo, které vzniká zráním z chlévské mrvy, což je směs tuhých výkalů, moči a steliva. U nově budovaných stájí byly zřizovány tzv. hnojné koncovky – betonové ohrazené plochy, kam se ručními závěsnými vozíky mrva shromažďovala. Odtud po čase putovala na tzv. polní hnojiště, kde po plném vyžrání byla následně aplikována do půdy. K zamezení volného odtékání hnojůvky i močůvky byla v blízkosti vybudována nepropustná jímka. Aby se zabránilo navyšování obsahu tekuté části hnoje vodními srážkami, byla hnojiště často opatřena přístřeškem. U kapacitních chovů byla chlévská mrva ze stájí odstraňována různými systémy jednoduché mechanizace.

S přechodem na nové technologie bezstelivového ustájení je nutné budovat nová kapacitní zařízení na tekuté až kašovitě živočišné exkrementy – kejdu. Ta se různými technologickými způsoby odstraňovala ze stájí a shromažďovala v jímkách a nádržích s kapacitou (dobou skladovatelnosti) 3 – 6 měsíců. Budování podzemních zásobníků bylo nákladné, a tak se ve střediscích objevují nadzemní kruhové nádrže průměru 9 – 18 m a výšky 6 – 10 m, někdy spojené do baterií v rámci tzv. centrálního skladového hospodářství. To bylo samostatnou, oplocením vymezenou zónou zemědělského podniku s čerpací jímkou a čerpací stanicí. Hmotově tak přibývá do středisek nový stavební prvek, který svoji podstatou určitě nepřispěl k zlepšení urbanisticko-architektonickému obrazu družstev.⁸⁵

5.9.3 Současnost a perspektiva nakládání s odpady

Trendem ve velkochovech zemědělské živočišné výroby jsou bezstelivové systémy ustájení, založené na plně automatických popř. polo automatických principech odstraňování výkalů (kejdy). Ty jsou shromažďovány v oddělených částech zemědělského podniku v centrálním kalovém hospodářství a likvidovány dle hygienických předpisů buď zpětnou aplikací do půdy, nebo lépe technologickým využitím v bioplynových stanicích. Menší stájové kapacity a chovy ovcí zůstávají na stelivovém principu s mechanickým odstraňováním chlévské mrvy na venkovní hnojiště a po vyžrání pak zaoráním do půdy.

Z hlediska urbanistického i architektonického zůstávají k řešení plochy a objekty kalových zásobníků, většinou kruhových jímek, které jsou buď betonové nebo ocelové, polozapuštěné nebo volně stojící na terénu. Výsadbou doprovodné hygienické zeleně se správným zacházením s odpady, zejména zamezením šíření zápachu, lze i tuto nezbytnou součást zemědělského podniku vhodně zakomponovat do výrobního střediska.

⁸⁴ viz VAŘEKA, J. FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. GRADA Praha, 2007, s. 78

⁸⁵ viz HUČKO, M.: *Zemědělské stavby*. Praha, 1987, s. 299 - 310

Obr. 80 Vertikální zásobníky kejdy jako kontrastní prvek k horizontálnímu objektu stájí.
Zdroj: PERMASTORE s.r.o. – smaltované nádrže

5.10 STAVBY DOPLŇKOVÉ (LIHOVARY, PIVOVARY...)

Průmyslová revoluce 19. století přináší do hospodářských dvorů stavby nového účelu, určené k dalšímu zpracování vlastních zemědělských produktů – potravinářského průmyslu. Nejčastěji to byly: lihovary, pivovary, mlékárny a sýrárny. Lihovary jsou charakteristickým doplňkem dvorů v oblastech pěstování brambor, malé pivovary prvotně zaznamenáváme v dvorech chmelařských oblastí, ale postupně se rozšiřují i na jiná místa republiky, zejména tam, kde se daří pěstování sladového ječmene. Mlékárny a sýrárny jsou budovány v oblastech s vyšší produkcí mléka. Významným pomocníkem při dalších hospodářských činnostech se stává instalace parního stroje, který pohání různá technologická zařízení (mlátičky, pily, řezačky, čerpadla, dopravníky krmiv i hnoje apod.)

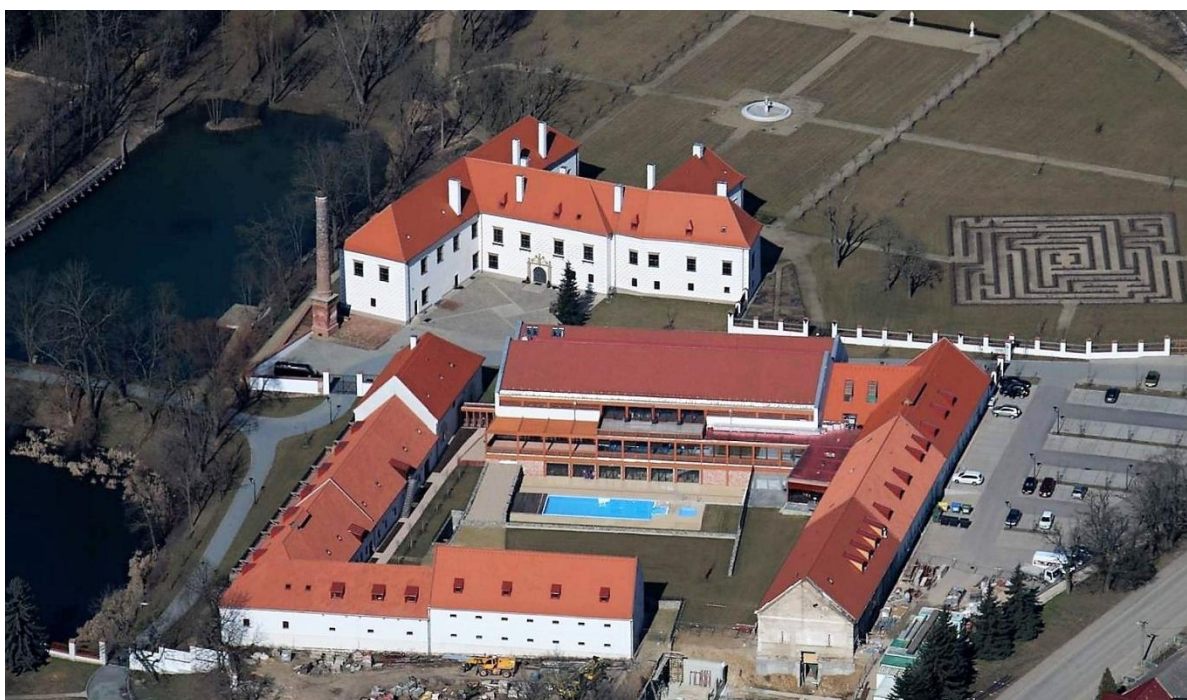
Tyto industriální stavby přináší do dvorů nový prvek architektonické kompozice, kterým je dominantní vertikála několika desítek metrů vysokého komínu parní kotelny, lihovarnické výpalny či pivovarské výroby.⁸⁶

Po druhé světové válce ještě nějakou dobu tyto drobné provozy fungovaly, než postupně zanikly. Při permanentním nedostatku různého zboží na socialistickém trhu se jednotná zemědělská družstva začala věnovat tzv. přidružené výrobě. Znamenalo to, že JZD měla práci pro své zaměstnance v zimních měsících a trh se alespoň mírně obohatil o některé nedostatkové zboží.

V současnosti se mnohé původní industriální stavby zemědělských areálů dostávají do rukou soukromých vlastníků, kteří je revitalizují k různým účelům. Ať již zpětně výrobním, kde např. díky filmu Postřižiny byl obnoven provoz v zaniklém venkovském pivovaru obce Dalešice (okr. Třebíč), nebo komerčním, s vazbou na agroturistiku, kde za příklad můžeme jmenovat venkovský zámeček a hospodářský dvůr s historickým lihovarem Valeč (okr. Třebíč).

---

⁸⁶ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 311 - 315

Obr. 81 Konverze zámku Valeč (okr. Třebíč) s hospodářským dvorem a lihovarem.
Zdroj: internet – letecká fotografie

5.11 STUDNY, RYBNÍKY – VODOVOD, POŽÁRNÍ NÁDRŽ

Voda a vodní zdroje byly neodmyslitelnou součástí provozu hospodářských dvorů. Zdrojem pitné vody byla obvykle studna, vybavená rumpálem nebo pumpou, umístěná v prostoru dvora. Některé dvory byly vybaveny vodovodem, který zásoboval kašnu umístěnou ve dvoře. Studny i kašny byly zajímavými drobnými architektonickými solitéry, ať již byly zhotoveny z kamene nebo dřeva. V blízkosti téměř každého dvora byl situován malý rybník, jako rezervoár vody k různému využití (chov ryb, zásoba vody v období sucha, požární voda, zalévání zahrady, chladičí voda pro provoz „lednic“ k chlazení mléka apod.).⁸⁷

Zemědělský areál druhé poloviny 20. století bez vody rovněž nemohl existovat. Ovšem podoba staveb, spojených s vodním režimem, se zásadně změnila. Zemědělské středisko mělo vlastní studnu, někdy i zemní vodojem. V pozdějším období, při zřizování společných obecních vodovodů, byla družstva napojována na tyto zdroje. Z důvodu předepsané požární bezpečnosti byly uprostřed areálů budovány železobetonové požární nádrže, které nahradily přírodní rybníční plochy. Největší problém té doby bylo zajištění hygienického provozu družstevního areálu, aby nedocházelo k nežádoucím průsakům a splachům znečištěných vod do půdy k zamezení nežádoucí kontaminace včetně blízkých vodotečí.

5.12 SADY, ZAHRADY – ZELEŇ

Většina hospodářských dvorů disponovala zelinářskými zahradami a ovocnými sady, které vně přiléhaly k budovám a ohrazení dvora, případně vybíhaly dál do polí a pastvin. V nížin-

⁸⁷ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 317 - 319

ných oblastech, příznivých k pěstování ovoce a zeleniny, byla jejich rozloha značná. Půdorysné uspořádání zahrad je znázorněno vlastní šrafou na mapách stabilního katastru z 30. - 40. let 19. století. Plocha a uspořádání zahrad většinou nerespektovaly pravidelné půdorysy dvorů, ale nejspíše vycházely z konkrétních, pro dané místo nejvhodnějších podmínek, zejména s návazností na blízký vodní zdroj. Od okolních pozemků byly zahrady odděleny nejčastěji kamenným oplocením s branami a brankami. Alternativou bylo oplocení pouze z kamenných pilířů s deskovými nebo plaňkovými dřevěnými výplněmi. V zahradách se často nacházely sušárny ovoce, zejména jablek a švestek.⁸⁸

Z hlediska urbanistického se zahrady a sady podílely na začlenění dvorů do kulturní krajiny a dotvářely jejich celkovou podobu. Okolní vzrostlé stromové mimo jiné významně pomáhalo poměrně mohutné zástavby v krajině začlenit do původního přírodního kontextu. Ohrazené pozemky před dvorem vytvářely bezpečné předpolí vlastnímu hospodářství a u dvorů v blízkosti sídel pak vhodnou distancí, oddělující větší hospodářský celek od drobnějšího bydlení. Zelenina a ovoce ze zahrad a sadů byla potřebným doplňkem jinak poměrně výživově chudé stravy obyvatel. Vybrané typy dřevin (např. ořešáky) svými odpuzujícími (repelentními) látkami přispívaly ke snížení populací dotěrného hmyzu. Souhrnně lze tedy konstatovat, že nízka i vzrostlá zeleň byla významným doprovodným prvkem hospodářských dvorů.

Ačkoliv význam zeleně uvnitř i v okolí zemědělského výrobního celku byl historicky dostatečně známý a logicky odůvodnitelný, nebyl tento přírodní prvek v rámci realizací zemědělské výstavby dostatečně za posledních 70 let využíván. A to i přesto, že reálně existovaly zákonné, normové a hygienické předpisy, které zeleň zemědělských středisek řešily. Podrobně se touto problematikou zabývá např. publikace „*Architektura a plánování venkova*“ od prof. M. Martínka a kolektivu, vydaná v r. 1993 v Brně.

Součástí všech projektů zemědělských středisek byla i celková úprava parteru s návrhem řešení ozelenění travnatých ploch nízkou a vysokou zelení. Funkce zeleně byla charakterizována dle požadovaných účinků na:

- Bioklimatickou funkci (např. vyrovnání extrémů v tepelných výkyvech, zlepšení vlhkosti vzduchu, zmírnění větrného proudění, zlepšení provětrání uzavřených prostorů atd.)
- Hygienickou funkci (např. snížení prašnosti prostředí, snížení hladiny hluku, snížení mikroorganismů v ovzduší repelentními látkami apod.)
- Ochrannou funkci (např. zpevnění svahů, omezení větrné a vodní eroze, zlepšení vsakování srážkových vod, tvorba humózní vrstvy, umožnění hnízdění drobného ptactva atd.)
- Estetickou funkci (doplňuje architekturu staveb a zmírňuje dopad rozsáhlé zástavby do krajinné kompozice; zeleň sama o sobě může tvořit samostatná a esteticky působivá díla)
- Psychologickou funkci (např. prokazatelně uklidňuje nervovou soustavu – vizuálně barevnou proměnlivostí, zvukově šuměním, vůní apod.; navazuje na podvědomí člověka a navozuje prostředí, ve kterém se přirozeně vyvíjel)

Návrhy zeleně zemědělského podniku byly a měly by být součástí architektonické kompozice celého souboru staveb. Výškové, plošné, barevné a strukturální uspořádání zeleně má odpovídat hmotovému uspořádání stavebních objektů s plněním základních estetických zá-

---

⁸⁸ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 321 - 323

měrů kompozice: její obohacení, sjednocení popř. rozdělení, zakrytí nebo zvýraznění, rytmi-
zaci apod. Dle těchto požadavků je třeba řešit jednotlivé zóny zemědělského střediska, kte-
rými jsou:

- Zóna zeleně vstupních prostorů
- Zóna ochranné (vnitřní a vnější) zeleně
- Zóna doplňkové (vnitřní) zeleně
- Zóna doprovodné (okolní) zeleně ⁸⁹

*Obr. 82 Částý pohled na současné zemědělské středisko: náletová zeleň nahrazující smysluplný kon-
cept ozelenění. Areál ZD Babice (okr. Třebíč)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie*

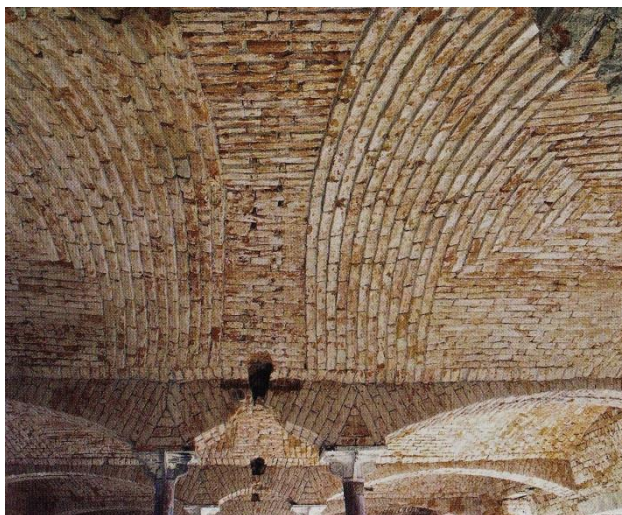
⁸⁹ viz MARTINEK, M. a kol.: *Architektura a plánování venkova*. VUT FA Brno, 1993, s. 72 - 74

6 KONSTRUKCE HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB. ARCHITEKTONICKÝ DETAIL.

Stavebně – konstrukční řešení hospodářských zemědělských staveb bylo již do značné míry popsáno v předchozích kapitolách. Přesto bych ještě rád krátce u této problematiky zůstal, neboť se domnívám, že je alfou – omegou tvorby architektury tohoto stavebního druhu. Hospodářské budovy byly vždy projektovány v kontextu soudobého stavitelství. Vývoj zemědělských technologií od počátku 19. století dodnes přináší do těchto staveb konstrukční specifika, která tu či onu stavbu postupně mění – upravují. Tato nová řešení pak v celku ovlivňují architekturu těchto staveb, zejména pak architektonický detail.

6.1 O KONSTRUKCÍCH HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB

Konstrukce staveb až do pozdní doby barokní odpovídaly běžným stavebním zvyklostem. Plné zdivo budov je lomové nebo smíšené. Zastropení využívá všechny známé typy kleneb v kombinaci s dřevěnými trámovými konstrukcemi vždy podle vhodnosti účelu využití. Střechy se konstruovaly sedlové nebo mansardové strmějších sklonů (35° - 55°), krovy byly jednoduché hambálkové, podpírané ležatou stolicí. Staticky příznivější ležaté stolice uvolnily podstřeší pro lepší manipulaci v tomto prostoru. Otvorové prvky – okna, vrata, dveře – byly zvýrazněny a rámovány kamenným ostěním. Vnitřní stěny se omítaly a bílily vápenným mlékem, vnější fasády zdobily římsy s rizalitou, doplněné rustikou – bosáží. U dochovaných staveb můžeme dnes, mnohde již po samovolně odkrytých omítkách, spatřit až neuvěřitelné mistrovství tehdejší řemeslné práce.

*Obr. 83 Kápě kleneb ze 70. let 19. století.
Hospodářský dvůr Zderaz (okr. Hr. Králové)
Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých
panství v Čechách, str. 333*

Průmyslová revoluce přinesla další způsoby zastropení hospodářských staveb. Masivní zděné pilíře nahrazují litinové sloupy, paty kleneb jsou osazovány do železných nosníků tvaru I nebo kolejnic. Rytmus sloupů, a tedy i rozpětí kleneb, zpočátku odpovídá rytmu okenních os a příčné nosníky spočívají přímo na sloupech. Ovšem s postupným vývojem měly tyto železné konstrukce následný vliv na architektonickou úpravu fasád. Tektonika byla zde již pouze dekorativní. Časté bylo režné provedení fasád, zdobených články z vysazenými z lícových cihel.

Jak již bylo v minulých kapitolách uvedeno, výrazný vliv na konstrukce hospodářských staveb v 19. století měly technické vzorové příklady, zpracované J. P. Joendlem. Mezi jeho unikátní konstrukci patří např. krov s převýšenými ležatými stolicemi rozepřenými archaicnými velkými ondřejskými kříži. Převýšené ležaté stolice stažené kleštinami pak v několika variantách představovaly základní krovovou konstrukci střech hospodářských budov až do počátku 20. století. Jinou unikátní konstrukcí J. P. Joendla je skružový krov, který zcela uvolnil podstřešní prostory. Ve vzorových projektech pak na Joendla navázal počátkem 20. století profesor arch. V. Vočadlo.

Hospodářské budovy byly s rostoucími kapacitami od druhé poloviny 19. století vybaveny různými větracími systémy. Ve stěnách chlévů se nachází různé odsávací a nasávací otvory s regulací, na střeších chlévů i pícníků zase parníky. Ventilační komíny se realizují i na objektech sýpek. Všechny tyto prvky však byly citlivě pojaty a hmotově i materiálově zakomponovány do staveb tak, že vytvořily v podstatě dekorativní součást celého objektu.

Za zmínku stojí také kvalita samotných materiálů. Tehdejší uživatelé si velmi uvědomovali, že použitím kvalitních materiálů se minimalizuje potřebná údržba, prodlužuje životnost a zkvalitňuje prostředí pro zvířata i lidi. Tak např. rostoucí nároky spojené s modernizací krajin vedly ke konci 19. století k zavedení výroby kvalitní stájové dlažby s minimální nasákavostí, s protiskluzovou a zároveň snadno čistitelnou úpravou.⁹⁰

Meziválečná zemědělská architektura ctěla tradice, stavby charakterizovala především snaha o dobrou funkčnost a dispoziční uspořádání, kvalitní konstrukční řešení i architektonické pojetí.

Po roce 1948 se konstrukce zemědělských staveb postupně podřídily jednotnému unifikačnímu stavebnímu systému, o kterém jsem se již zmínil v kapitole 2.8.3. Pro doplnění ještě uvedu základní konstrukční požadavky těchto soustav, vyvíjených speciálně pro zemědělskou výstavbu. Mezi základní požadavky na nosné soustavy patřily:

1. Modul a rozpon konstrukce musí být v souladu s unifikační řadou ČSN
2. Preferovat montážní způsob výstavby
3. Odolnost proti škodlivým vlivům stájového prostředí
4. Odolnost proti ohni
5. Odolnost proti mechanickému poškození provozem (stájovou technikou, zvířaty)
6. Snadný způsob údržby, čištění a dezinfekce
7. Ekonomie výstavby
8. Preferovat vždy jen jednu konstrukční soustavu
9. Možnost architektonického uplatnění výrazu staveb

Lze s jistotou konstatovat, že body 1 – 8 byly úzkostlivě sledovány a plněny, poslední bod 9. hodně pokulhával za těmi ostatními.⁹¹ Jisté možnosti úpravy konstrukcí, a tím i architektonického ztvárnění byly u staveb administrativních budov zemědělských závodů, kde se občas objevila jistá tvůrčí invence architekta. Ta byla podpořena tehdejší rozpočtovým systémem, který v souhrnném členění rozpočtu na tzv. „hlavy“, direktivně vymezoval určitou částku s celkové ceny realizace na umělecké dílo nebo architektonický detail. V parteru při vstupu se v důsledku toho objevovaly různé sochy či plastiky, vstupní hala administrativy bývala zdobena rovněž plastikou nebo např. mozaikami. Nezřídka tato díla nesla zemědělské motivy. Podrobněji bude rozvedeno v následující kapitole.

⁹⁰ viz také ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 331 - 341

⁹¹ viz HUČKO, M.: *Zemědělské stavby*. Praha, 1987, s. 261

6.2 DETAIL V ARCHITEKTUŘE ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB

O původní podobě budov hospodářských dvorů a někdejší jejich kráse vydávají svědectví často jen dochované fragmenty, pozůstatky členění fasád a další architektonické detaily, které se objevují často až po odkrytí pozdějších stavebních úprav. Často se ukrývají pod odpadávající omítkou v místech chráněných různými přístřešky nebo pozdějšími dostavbami. Dochované pozůstatky architektonického členění a detailů fasád vypovídají mnohé o někdejší kráse hospodářských budov i vážnosti, již se těšily. Jejich stavitelé i uživatelé si totiž velmi uvědomovali, že poskytují životní prostředí i ochranu pro zvířata, přístřeší pro veškerou úrodu a tím zajišťují prioritní potřebu člověka – výživu a tedy existenci samotnou. Často také v těchto stavbách trávili celý svůj život, a tak vlastní kvalitní prostředí bylo důležitým prvkem jejich duševní stránky bytí. Nelze zpochybnit, že každodenní kontakt s krásou má blahodárné účinky na celkový harmonický stav duše i těla.

Bohatě ilustrovaná publikace Jana Žižky „*Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*“ je dokladem, že v České republice máme stále neuvěřitelné množství dochovaných původních hospodářských dvorů, bohužel z velké části ve stádiích většího či menšího rozpadu. Půl století bez žádoucích oprav i údržby na nich zanechalo nesmazatelnou stopu. Pozitivní je na tom to, že část těchto statků postupně přechází do soukromých rukou a je mnohdy citlivě revitalizována do původní podoby. Více se o tom zmíním v následujících kapitolách. Nyní jen k možnostem současníků ponaučit se z principů našich předků, jak zakomponovat architektonický detail do zemědělské výstavby.

6.2.1 Prvky výplní otvorů

Dveře, vrata a okenní výplně jsou ve stavbách tohoto typu nezbytným funkčním prvkem. Současně mohou sloužit, a také historicky sloužily, jako významný dekorativní prvek staveb. Jejich detailní zpracování bylo důležité pro vlastní funkčnost. Denně se člověk s nimi potkával tváří v tvář, vnímal jejich podstatu. Mnohé z nich svým výtvarným a řemeslným zpracováním byly srovnatelné se vstupy do staveb sakrálních nebo zámeckých. Např. dveře do sýpek byly velmi bytelné, dekorativní, často opatřeny oplechováním či zdobným kování s důkladným kvalitním zámkem. Důkaz, že sýpka byla stejně vážená jako kostel nebo panské sídlo.

Obr. 84 Dveře sýpky z 30. let 19. století.
Hospodářský dvůr Tochovice (okr. Příbram)
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 354

Vjezdů, tedy původních vrat do hospodářských dvorů, se dochovalo podstatně méně než dveří. Nejběžnější vrata v branách dvorů mívala rámovou konstrukci. Její spodní polovina byla většinou svisle bedněná, horní část pak dřevěná s mezerami, z různých tvarovaných a profilovaných latí. Vzácněji, zejména do bran s průjezdy, se osazovala vrata dvouvrstvá, pobíjená a ozdobně skládaná. Oba tyto konstrukční typy se nachází i u stodol, ovčínů a kolen.

Obr. 85 Brána dvora Olešník (okr. Č. Budějovice) z 20. let 18. století. Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 150

Z barokního období se nám dochovala okna ve chlévech zasklená tabulkami do olova. V 19. století se ve chlévech běžně používala sklopná okna železné konstrukce. Sýpky byly opatřeny pouze okenními otvory bez výplní, které bylo případně možné zakrývat okenicemi. Okenní otvory bývaly čtvercové, obdélné, v baroku často oválné, vždy orámovány ostěním - šambránou, někdy z kamene, častěji zvýrazněné plastickou profilovanou omítkou, hojně i bohatým štukovým dekorem.

Specifikou hospodářských staveb jsou funkční doplňky staveb vyžádané provozem, jako např. různé průvětrníky a odvětrávací otvory ve fasádách, ventilační šachtové dýmníky do střech, vikýřové dveře k zakládání píce do podstřeší a další. I u nich nacházíme vždy jistou snahu o dekorativnost a tím přispění k celkovému tektonickému výrazu staveb.

Změna vlastnických vztahů v druhé polovině 20. století se odrazila odosobněním staletého sepětí člověka s půdou i s hospodářskými stavbami, centralizovaná direktivní politika státu přinesla do stavitelství, zemědělského nevyjímaje, totalitní a totální strohost. Je preferován pouze požadavek ryzí účelovosti, bez jakéhokoli dekoru nebo jen s minimálními snahami o architektonický detail. Ještě v projektu se leckde vyskytovala snaha o architektonické pojetí, v následné realizaci už nikoliv.

6.2.2 Architektonické doplňky

Stavebník a stavitel stavebního díla, hospodářského dvoru nevyjímaje, označoval dokončené dílo informacemi, kterými sděloval, kdy byla stavba vybudována, kdo je jejím vlastníkem a provozovatelem a k čemu slouží. Za tímto účelem byly většinou do hlavních fasád, štítů, u vjezdových bran či nad vstupy vkládány datace dokončení stavby, erby vlastníků, symboly (většinou plastiky koňských nebo volských hlav) a nápisy, informující o osobě vlastníka a budovatele. Tyto byly tesány do kamene nebo vytvářeny štukem, vždy jako umělecký prvek v podobě plastiky, reliéfu nebo ozdobného nápisu. Stávaly se tak neodmyslitelným dekorem hospodářských staveb a pro současnost velmi důležitým artefaktem, mapující historický průběh staveb. Nezřídka se na vnitřní jižní fasádu dvorního objektu umísťovaly sluneční hodiny. Na fasádách a zejména na jednotlivých konstrukčních prvcích, nacházíme různé značky s letopočty, které zde zanechali mistři svého řemesla.

Socialistický dogmatismus nemohl pochopitelně s označováním zemědělských staveb zůstat pozadu. Nad vjezdovými branami z ocelových trubek a plechovými výplněmi se vždy hrdě tyčila rudá pěticípá hvězda doplněna o nápis „Jednotné zemědělské družstvo v....“, nejlépe s dalším motivačním textem: „Více píce pro dojnice – to je naše agitace“. Nápis o stavební firmě v podobě utilitární destičky byl umístěn při vstupu do administrativní budovy. Jiná agitační hesla k povzbuzení pracovního elánu byla pak různě rozmístována v rámci zemědělského podniku.

Obr. 86a,b Brána Nového Dvora u Třeboně (okr. Č. Budějovice) z r. 1800 se znakem knížete Josefa Schwarzenberga (obr. vlevo) v kontrastu s typickým vjezdem do areálu JZD (obr. vpravo)
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 155; Internet

7 VĚDA A VÝZKUM ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB

Obnova venkova, zejména venkovských sídel včetně krajiny, je vykládána spíše jako obnova poměrů, které vymýtila násilná kolektivizace. Že bylo možné v těchto tradičních intencích evolučně pokračovat, dosvědčují některé další středoevropské země, které neprožily období socialismu a kde zemědělství zůstává respektovaným sektorem obživy i nositelem specifického způsobu života.

K obživě vlastní populace náš stát potřebuje zhruba 40 % ploch zemědělských kultur. Krajina tak získává novou roli. Neslouží jen obyvatelům venkova jako předpoklad jejich obživy, ale pro celou populaci jako předpoklad jejího zdravého vývoje.

Pro trvale udržitelný rozvoj venkovských obcí je nezbytná dlouhodobá strategie, vycházející z vědecko-výzkumných poznatků vývoje společnosti a následně zakotvená v územně plánovací dokumentaci.

V České republice se problematice venkova a zemědělství věnuje několik institucionálních výzkumných organizací. Zmiňuji pouze ty, které se v nějaké formě zabývají zemědělskou výstavbou popř. ekonomikami. Rezortně jsou začleněny pod ministerstva:

- Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
  - Ústav územního rozvoje se sídlem v Brně
- Ministerstvo zemědělství
  - Česká akademie zemědělských věd v Praze - Těšnov
  - Výzkumný ústav živočišné výroby v Praze – Uhřetěvesi
  - Výzkumný ústav zemědělské techniky v Praze – Ruzyni
  - Ústav zemědělské ekonomiky a informací v Praze – Vinohradech

- Výzkumný ústav pro chov skotu Rapotín
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
  - Česká zemědělská univerzita v Praze
  - Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
  - Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
  - České vysoké učení technické v Praze
  - Vysoké učení technické v Brně
  - Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava

7.1 ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE BRNO

Ústav územního rozvoje (dále jen ÚÚR) se sídlem v Brně je příspěvková organizace, jejímž zřizovatelem je Ministerstvo pro místní rozvoj. Zabývá se především problematikou vyplývající ze Stavebního zákona, a to v těchto oblastech:

- řeší koncepční otázky teorie a praxe v oboru územního plánování, urbanismu a architektury,
- provozuje systém stavebně technické prevence, navrhuje technické požadavky na stavby, soustavně je aktualizuje a vyhodnocuje příčiny havárií staveb, pokud se svým rozsahem, nebo opakovanými důsledky ve značné míře dotýkají veřejných zájmů,
- vede evidenci územně plánovací činnosti

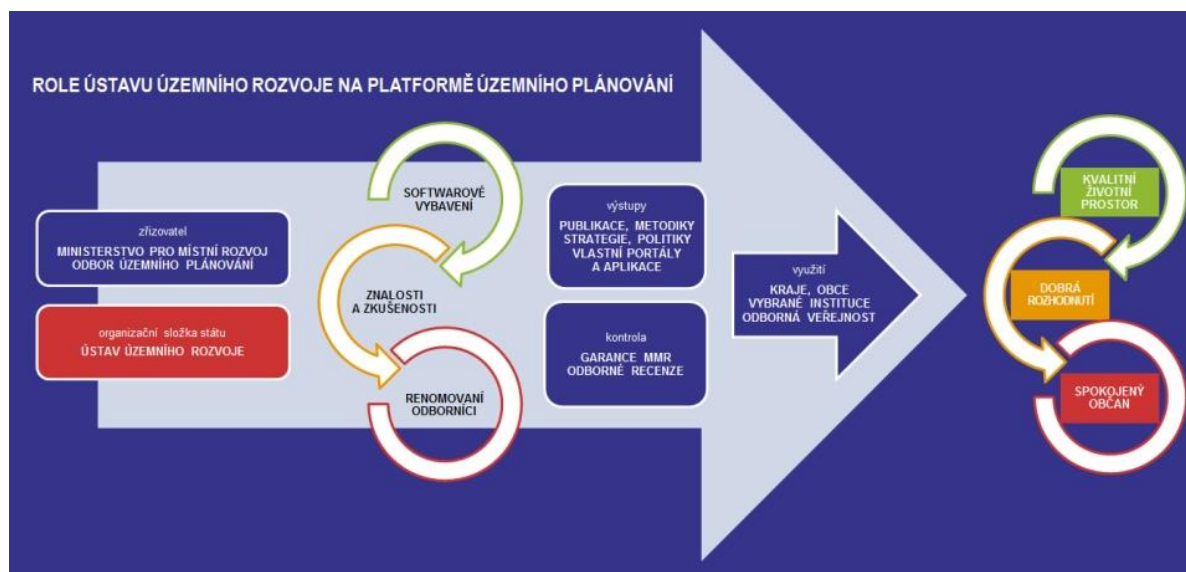
Výstupem jeho činnosti jsou stanoviska a metodiky k územně plánovací problematice, urbanismu a architektuře. Např. v ediční řadě „*VESNICE*“ vydal postupně od r. 1994 několik metodických příruček, zabývajících se problematikou venkova. Jmenuji např.: *Knopp, A.: „Stavby a krajina mají svůj řád“*, ÚÚR Brno 1994; *Kocourková, J.: „Přírodní prostředí vesnice“*, ÚÚR Brno 1995; *Kašparová, L. a kol.: „Rozvoj vesnice“*, ÚÚR Brno 2005; *Kašparová L., Rozehnalová E.: „Nové stavby pro venkov“*, ÚÚR Brno 2005 (2. vydání 2008) a další.

V roce 2011 uložila vláda České republiky Ministerstvu pro místní rozvoj (ÚÚR) zpracovat strategický dokument s celostátní působností s názvem „*Politika architektury a stavební kultury ČR*“, který vyplynul z Koncepce bydlení České republiky do roku 2020. „*Politika architektury a stavební kultury ČR*“ stanovuje vizi a základní cíle ve střednědobém až dlouhodobém horizontu, rozčleněné dle témat. Pro dosažení stanovených cílů navrhuje opatření, včetně určení zodpovědných a spolupracujících institucí a termínů splnění opatření. Z obsahu tohoto dokumentu bych si v souvislosti s tématem práce dovolil prezentovat následující text, cituji: „*Stávající stavební fond je bohatstvím, které je třeba chránit a rozvíjet. Proto je nutné novou výstavbou respektovat a kultivovat existující prostředí a vycházet z jeho hodnot. Základním cílem je podporovat kontinuitu charakteru prostředí, struktury zástavby, konfigurace terénu, působení sídelních a krajinných dominant a jejich kompoziční vztahy a vhodně rozvíjet identitu místa. Ta tvoří jednu ze základních kvalit prostředí, umožňuje obyvatelům identifikaci s místem, kde žijí, a může se stát i významnou konkurenční výhodou daného sídla*“⁹²

Od r. 2010 se ÚÚR svými metodikami zapojuje do mezinárodního evropského programu EPSON. Operační program ESPON (European Spatial Observation Network) je výzkumným programem, který podporuje plánování a regionální rozvoj. Jeho cílem je poskytnout informace, analýzy, scénáře, mapy, databáze, indikátory aj., které přispívají k vyváženému rozvoji regionů či větších územních celků.

ÚÚR je vydavatelem recenzovaného odborného periodika „*Urbanismus a územní rozvoj*“.

⁹² viz MMR-ÚÚR.: *Politika architektury a stavební kultury České republiky*. Brno, 2014, s. 18

Obr. 87 Role Ústavu územního rozvoje v oblasti architektury a urbanismu
 Zdroj: Internet – www.uur.cz

7.2 ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD PRAHA

Česká akademie zemědělských věd (dále jen ČAZV) se hlásí k tradici a navazuje na činnost Československé akademie zemědělské, která byla zřízena výnosem Ministerstva zemědělství ČSR ze dne 29. 11. 1924 a Ministerstva vnitra ČSR ze dne 5. 12. 1924 jako ústřední vědecká zemědělská instituce, podporující badatelskou práci, osvětu a využití vědeckých poznatků v praxi.

Zaměření výzkumu ČAZV směřuje k trvale udržitelnému a konkurence schopnému zemědělství, lesnictví, potravinářství a navazujícímu zpracovatelskému průmyslu, k ochraně půdy a hydrosféry při zajištění produkčních a mimoprodukčních funkcí zemědělství, při uspokojování potřeb společnosti v oblasti zdravé výživy a při šetrném využívání neobnovitelných přírodních a lidských zdrojů.

ČAZV bude do budoucna ještě více než dnes platformou pro komunikaci mezi výzkumnými pracovníky různých institucí v rámci i mimo resort, v rámci jednoho vědního oboru i mezi obory. Příležitostí pro ČAZV a všechny její členy, kterou si dosud málo uvědomujeme, je její nezávislost na managementech výzkumných organizací a politických zájmech, což se na půdě ČAZV projevuje novými nekonvenčními návrhy, nápady, řešeními a změnami v orientaci výzkumu, které jsou zdrojem pokroku, přičemž nemusí být vždy v souladu s většinovými názory.

Nezastupitelná je a bude nadále úloha ČAZV při rozvoji vědních oborů celého agrárního sektoru. Významným přínosem ČAZV v posledním období je zvýšení úrovně vydávaných vědeckých časopisů. Očekává se, že tento trend bude i nadále pokračovat a že ve vydavatelské činnosti ČAZV dojde k dalšímu rozvoji. ČAZV by ráda navázala na tradice činností v předchozích obdobích a obnovila společně s Ministerstvem zemědělství vydávání metodik pro praxi, metodik pro poradenství, odborných knih a monografií pod svou odbornou garancí ČAZV.

Česká akademie zemědělských věd vydává 11 recenzovaných vědeckých OPEN ACCESS časopisů. V časopisech jsou publikovány vědecké práce českých i zahraničních autorů s tematikou zemědělství, lesnictví, potravinářství, veterinárního lékařství, vodního hospodářství a souvisejících oborů. Články jsou publikovány v angličtině. Články publikované od roku 2015 jsou v databázi „CrossRef“ a mají přidělena „DOI“ čísla. Časopisy jsou indexovány v největších světových databázích. Všech 11 časopisů je prezentováno v databázi „SCOPUS“ (Elsevier) a 9 časopisů je registrováno v databázi „Web of Science“ (Thomson Reuters) a má přidělen „Impakt Faktor“.

K tématům urbanismu a architektury zemědělských staveb se váže mezinárodní recenzovaný časopis „*Agricultural Engineering*“, vydávaný Českou akademií zemědělských věd a financovaný Ministerstvem zemědělství ČR. Publikován je od roku 1954 (do roku 1999 pod názvem *Zemědělská technika*). Časopis uveřejňuje původní vědecké práce a studie typu review z oblasti zemědělské techniky, zemědělské technologie, zpracování zemědělských produktů, zemědělských staveb a problémů spojených s ekologií, energetikou, ekonomikou, ergonomií a aplikovanou fyzikou a chemií.⁹³

7.3 VÝZKUMNÝ ÚSTAV ŽIVOČIŠNÉ VÝROBY PRAHA

Výzkumný ústav živočišné výroby (dále jen VÚŽV) je veřejnou výzkumnou institucí, zřízenou Ministerstvem zemědělství České republiky. Od svého založení v roce 1951 působí v oboru zootechnického výzkumu, v oborech biologických a biotechnologických základů živočišné výroby.

Hlavní náplní činnosti VÚŽV je základní a aplikovaný výzkum v oblastech genetiky a šlechtění zvířat, reprodukce, výživy, kvality živočišných produktů, etologie, technologie chovů, managementu stád a ekonomiky výroby.

V souvislosti s koncepcí moderní zemědělské architektury jsou důležité výsledky výzkumných projektů VÚŽV a navazující publikační a vydavatelská činnost. Moderní výrobní technologie chovů živočišné výroby se totiž výrazně odráží v konstrukcích a architektuře soudobých zemědělských staveb. Tak např. dříve zcela uzavřené stáje chovu skotu se nyní proměňují na téměř otevřené „přístřešky“, s požadavkem na značné množství volného vzdušného prostoru a přímého denního osvětlení. Obvodové stěny jsou nahrazovány lehkými sítěmi popř. roletami, které jen v nejméně klimaticky nepříznivých dnech stáje „uzavírají“.

I jiné chovy pracují se stavbami na principu lehkých vzdušných hal s maximálním využitím mechanizační popř. plně automatizační techniky krmení, odebírání produktů (např. vajec) či odstraňování živočišných exkrementů.

Nové stavební technologie v oblasti chovu skotu ovlivnily výzkumné projekty kolektivu docenta Oldřicha Doležala a jím vydané publikace a metodické příručky např.: Doležal, O., Bílek, M., Dolejš, J. „*Zásady welfare a nové standardy EU v chovu skotu*“; Doležal, O., Černá, D. „*Welfare stáje pro skot - vzorová řešení komfortních stájí*“; Doležal, O., Černá, D. „*Stavebně-technická řešení ustájení telat a jalovic*“ a další. Obdobné výstupy jsou prezentovány i v oblastech ostatních užitkových zemědělských chovů.⁹⁴

⁹³ viz <http://www.cazv.cz>

⁹⁴ viz <http://www.vuzv.cz>

7.4 VÝZKUMNÝ ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÉ TECHNIKY PRAHA

Výzkumný ústav zemědělské techniky (dále jen VÚZT) je další veřejná výzkumná instituce zřízená Ministerstvem zemědělství České republiky. Její hlavní činností je základní a aplikovaný výzkum a vývoj v oborech zemědělská technika a technologie, energetika a výstavba a v dalších souvisejících oborech. Výzkumnou činnost završuje ověřování a přenos výsledků výzkumu a vývoje do praxe, včetně nových technologií, poradenská činnost, publikační činnost a pedagogické aktivity. Rovněž vykonává nakladatelskou a vydavatelskou činnost a soudně-znaleckou činnost v oborech stavebnictví, strojírenství a zemědělství – agrotechnické a zootechnické požadavky na zemědělská zařízení.

Z hlediska zemědělského stavitelství se zaměřují zejména na výzkum a vývoj technologií a staveb typu např. bioplynových stanic, kompostáren, skladování zemědělských produktů, energetického zhodnocení biomasy, výroby biopaliv aj.

Z dosud vydaných publikací k dané problematice stojí za zmínku dílo docenta Ing. Jiřího Vegricha, CSc. a kolektivu s názvem: „*Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc*“. V publikaci je prezentován dosavadní vývoj chovu dojníc v ČR a současný stav z hlediska používaných technologií a pracovních postupů. V části metodické příručky jsou analyzovány a hodnoceny základní technické a technologické systémy pro ustájení, krmení, dojení a skladování mléka, odklizení mrvy a kejdy a podestýlání vhodné pro chov dojníc v ČR. V navazující odborné části jsou uvedeny základní zásady pro navrhování a projektování stájí a farem pro chov dojníc, jejichž dodržení je jedním z nezbytných předpokladů pro úspěšnou realizaci a provozování stáje nebo farmy. Následně v hlavní části je formou katalogových listů prezentováno celkem 23 modelových návrhů stavebně-technického řešení stájí a farem pro 72 – 810 dojníc, z toho 14 modelových návrhů novostaveb stájí a farem s dojením v dojárně, 5 návrhů modernizací stájí typu K 105 a K 174 a 3 návrhy novostaveb stáje s dojením v AMS⁹⁵. Každý katalogový list je zpracován formou návrhu půdorysného řešení a řezu stájí, stručným popisem technického řešení a možnými variantami technologických systémů. Základní parametry stáje jsou souhrnně zpracovány formou celostránkové tabulky.⁹⁶

Jiná publikace: „*Blízké okolí stájových objektů*“ autorů Fabiánová M., Češpiva, M., Zabloudivová P., a Šimon J., významně upozorňuje na nutnost zeleně u stájí. V ní se např. autoři zmiňují, že kromě architektonického a konstrukčního řešení stájí pro chov mléčného skotu má i bezprostřední okolí stáje vliv na účinnost přirozené ventilace v těchto objektech. Přirozená ventilace využívá relativně malých rozdílů tlaku vzduchu uvnitř a vně budovy (přibližně 100 Pa). Z tohoto důvodu velice dobře pracuje v zimním období. Správná činnost v létě je zaručena pouze, pokud teplota uvnitř stáje je vyšší než venkovní teplota.⁹⁷

---

⁹⁵ viz AMS - Automatic Milking System – automatické dojící zařízení někdy označované jako dojící robot

⁹⁶ viz VEGRICHT, J., MACHÁLEK, A., FABIÁNOVÁ, M., DOLEŽAL, O., AMBROŽ, P.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc [Stables and farms modelling solution for dairy cows breeding]*. Praha : VÚZT, 2008. 112 s. ISBN 978-80-86884-34-9

⁹⁷ viz FABIÁNOVÁ, M., ČEŠPIVA, M., ZABLOUDILOVÁ, P., ŠIMON, J.: *Blízké okolí stájových objektů. [Vicinity of stable objects]* *Náš chov*, 2014, roč. 74, č. 10, s. 60 - 61. ISSN 0027-8068.

Obr. 88 Vliv ozelenění parteru stáji na jejich vnitřní mikroklima
Zdroj: Fabiánová M. a kol.: *Blízké okolí stájových objektů, Náš chov 2014*

7.5 ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÉ INFORMATIKY A INFORMACÍ PRAHA

Ústav zemědělské ekonomiky a informací (dále jen ÚZEI) je státní příspěvková organizace zřízená Ministerstvem zemědělství ČR ke dni 1. 1. 1993. ÚZEI je expertním centrem zaměřeným na zemědělskou ekonomiku, potravinářství, zemědělské poradenství a informace. Spravuje Knihovnu Antonína Švehly, která je třetí největší oborovou knihovnou na světě a je značným ústavem v oboru ekonomika, potravinářství a zemědělství, a to v rozsahu ekonomika a sociologie v odvětví zemědělství a výživy.

Pro transformaci každého zemědělského střediska jsou velmi podstatné ekonomické analýzy, které vyhodnotí reálnost investičního záměru. A právě výzkum a projekty realizované ÚZEI mohou být nápomocny k reálným projektům. Tak např. v roce 2017 byl v ÚZEI řešen projekt „*Modelování životaschopnosti zemědělských podniků v méně příznivých oblastech České republiky*“, řešitel Ing. Tomáš Hlavsa, Ph.D. Projekt byl řešen v závislosti na zhodnocení životaschopnosti zemědělských podniků v méně příznivých oblastech v závislosti na:

- výrobním zaměření,
- velikosti podniku,
- tzv. faremním systému.

Výsledkem práce je tvorba metodického aparátu k vyhodnocování ekonomiky farem v méně příznivých oblastech.

Jiný projekt řešitelky Ing. Ivety Boškové, Ph.D. s názvem „*Welfare stájového skotu a další podmínky chovu v ČR s vazbou na ekonomiku chovu*“, si kladl za cíl provést a vyhodnotit šetření technologické, technické a manažerské vybavenosti pro výrobu mléka u výběrové skupiny podniků a provést srovnání vybavenosti s jejich ekonomickými výsledky. Data byla zjištěna u skupiny 37 podniků prostřednictvím osobního rozhovoru s podporou standardizovaného dotazníkového archu. Byla prokázána značná heterogenita v technologickém vybavení, a to od zastaralých technologií až po nejmodernější vybavení, což se prokazatelně promítá do ekonomických výsledků chovu. Výzkum ukázal, že např. výraznou slabinou stávajících staveb jsou zejména výšky střech, a že stále ještě jsou v provozu stáje s vazným ustájením ze šedesátých a sedmdesátých let 20. stol. U těchto podniků byla prokázána nejnižší rentabilita chovu z celého souboru šetření.⁹⁸

⁹⁸ viz <http://www.uzei.cz>

Mohl bych prezentovat další a další příklady ekonomických výzkumů zemědělských staveb. Domnívám se ale, že zde uvedené příklady jsou dostatečným dokladem nutnosti propojení ekonomiky s architekturou při řešení celkové koncepce realizace investičního záměru.

7.6 ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Česká zemědělská univerzita v Praze je veřejnou vysokou školou sídlící v rozsáhlém areálu v Praze - Suchbátka. Její 110 letá historie od založení v roce 1906 z ní postupně vytvořila odborné vzdělávací centrum pro oblast zemědělství, lesnictví a životního prostředí. Specifikou této instituce je např. Fakulta tropického zemědělství, která je ojedinělým pracovištěm s více než padesátiletou tradicí, zaměřeným na problematiku zemědělství, rozvoje venkova a trvale udržitelného nakládání s přírodními zdroji v tropech a subtropech.

Mezi ostatními fakultami se intenzivně zemědělskou výstavbou zabývá i Fakulta lesnická a dřevařská, pracoviště Katedry dřevěných výrobků a konstrukcí pod vedením Ing. Kamila Trgaly, Ph.D. Doktor Trgala se svým kolektivem např. v lednu 2017 uspořádal odbornou konferenci na téma „*Zemědělské stavby – stavby pro skot*“ s cílem, poskytnout komplexní informace o specifických požadavcích zemědělských staveb se zaměřením na největší zastoupení zemědělských staveb pro živočišnou výrobu, kterými jsou stáje pro skot. Konference mj. konstatovala (přednášky prof. Sýkory a doc. Košťatky z ČVUT Praha), že zemědělské stavby postupně vymizely ze studijních programů středních i vysokých škol v ČR. Důsledkem je kritický nedostatek odborníků – architektů a projektantů zemědělských staveb. Jistou nadějí byla na konferenci moje prezentace a přednáška na téma: „*Farmy pro 21. století*“, ve které byl prezentován výzkum, práce a vizionářské studie, zabývající se zemědělskou architekturou současnosti i budoucnosti. Byla dokladem, že jsou ještě vysokoškolská pracoviště, která se zemědělskou výstavbou i architekturou zabývají. Více o tom bude pojednáno v oddíle 7.10.⁹⁹

Podstatné je ale to, že konference byla přijata s velkým ohlasem především z řad přítomných zástupců praktikujících zemědělských podniků, kteří projevíli značný zájem o pokračování tohoto tématu a nebránili se změnám v pojetí současné zemědělské výstavby, pokud se podaří racionálně řešit zemědělskou architekturu s ekonomikou výstavby i provozu.

7.7 MENDELOVA ZEMĚDĚLSKÁ A LESNICKÁ UNIVERZITA V BRNĚ

Mendelova univerzita v Brně je nejstarší samostatnou vysokou školou svého odborného zaměření v České republice. Jejím počátku předcházely od roku 1864 snahy o vznik vysokého zemědělského učení na Moravě, které však ztroskotaly na překážkách politického, hospodářského a národnostního rázu. Vysoká škola zemědělská v Brně (VŠZ) byla zřízena zákonem č. 460 ze dne 24. července 1919 a svůj název si podržela až do roku 1994. Od roku 2010 univerzita používá název Mendelova univerzita v Brně (MENDELU).

Stejně jako ČZU v Praze je odborným zaměřením univerzity především oblast venkova, kterému je věnována pozornost na fakultách: Agronomické, Lesnické a dřevařské, Provozně ekonomické, Zahradnické a Regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Právě poslední jmenovaná fakulta se v minulých letech výrazně zaměřila v rámci regionálního rozvoje na problematiku zemědělské výstavby. Každoročně na podzim pořádá mezinárodní odbornou

---

⁹⁹ viz <http://www.drevoastavby.cz/kalendar/view/476>

konferenci pod názvem „Region v rozvoji společnosti“,¹⁰⁰ jejímž garantem je prof. MVDr. Ivo Pavlík, CSc. V roce 2016 se konal již 7. ročník se zaměřením na předávání poznatků z ekonomické, sociální, demografické, geografické a environmentální dimenze regionálního rozvoje a mezinárodních studií. V rámci konference byl přednesen příspěvek Ing. arch. Petra Dýra, Ph.D. z Ústavu architektury Fakulty stavební VUT v Brně na téma: „*Vinařská architektura v české republice v souvislosti s revitalizací bývalých areálů jednotných zemědělských družstev*“. Recenzovaný příspěvek je publikován ve sborníku z konference, který je součástí databáze Conference Proceedings Citation Index přístupné na Web of Knowledge.¹⁰¹

Fakulta Regionálního rozvoje a mezinárodních studií se kromě pedagogické činnosti zaměřené mimo jiné na cestovní ruch, agroturistiku a další s venkovským prostorem spojené disciplíny, intenzivně věnuje vědecko – výzkumné činnosti v dané oblasti. Jako příklad uvádím projekt řešený v roce 2015 Ing. Helenou Lorencovou, Ph.D., pod názvem: „*Estetická hodnota krajiny a rekreace*“. Práce si kladla za cíl identifikovat názory místních obyvatel i návštěvníků vybraného regionu na estetickou hodnotu krajiny, jejich vnímání různých krajinných celků (les, voda, zemědělská krajina) vjemovými smysly. Zajímavé byly názory respondentů, jak vnímají současnou agrární krajinu. Jiný příklad projektu s názvem: „*Vztah revitalizací vodních toků a rekreace v krajině*“, jehož řešitelkou byla v roce 2015 Bc. Ing. Ivana Lampartová, se zabýval názory obyvatel vybraných měst a obcí v České republice na realizované revitalizace vodních toků, které mimo jiné vedou i k rozvoji rekreace a regionů celkově.

Tyto a další vědecké práce jsou důležitou součástí globálního řešení urbanisticko - architektonického vnímání venkovského prostoru.¹⁰²

7.8 JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Zemědělská fakulta byla založena roku 1960. V roce 1991 stála, jako jedna ze dvou zakládajících fakult, u zrodu Jihočeské univerzity. Kromě tradičních zemědělských oborů je současná Zemědělská fakulta zaměřena též na aplikované přírodní vědy – agroekologii, kvalitu potravinových surovin, biologii zájmových organismů a další. Venkovským prostorem se zabývá Katedra krajinného managementu pod vedením doc. Ing. Pavla Ondera, CSc. Katedra krajinného managementu je garantem studijního oboru Pozemkové úpravy a převody nemovitostí, který je akreditován na Zemědělské fakultě Jihočeské univerzity od roku 1996. Výuka zahrnuje následující problémové okruhy: pozemkové úpravy, rurální krajina, geodézie, vodní hospodářství, stavební činnost, ekonomika a další doplňkové předměty.¹⁰³

---

¹⁰⁰ viz <http://www.respo.frrms.mendelu.cz/cz>

¹⁰¹ viz <http://www.respo.frrms.mendelu.cz/cz>

¹⁰² viz <http://frrms.mendelu.cz/25924-veda-vyzkum-a-projekty>

¹⁰³ viz <http://www.zf.jcu.cz/katedry-2/krajinneho-managementu>

7.9 ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE

České vysoké učení technické v Praze (dále jen ČVUT) patří k největším a nejstarším technickým vysokým školám v Evropě. V současné době má ČVUT osm fakult (stavební, strojní, elektrotechnická, jaderná a fyzikálně inženýrská, architektury, dopravní, biomedicínského inženýrství, informačních technologií) a studuje na něm přes 21 000 studentů.

Fakulta stavební je jednou ze jmenovaných fakult ČVUT v Praze a je pevným základem univerzity od jejího založení v roce 1707, kdy nejstarším samostatným oborem vznikajících polytechnických institucí bylo právě stavitelské a kartografické umění. Fakulta je tak historicky nejstarší a patří počtem studentů i dalšími parametry svého výkonu k největším fakultám ČVUT v Praze. Studium architektury a její začlenění do výuky Fakulty stavební ČVUT v Praze má dlouholetou tradici. Katedra architektury zabezpečuje výuku předmětů teoretického architektonického charakteru a dále jejich aplikaci v architektonických předmětech. Ačkoli v současné době není v akreditovaném studiu zařazen žádný odborný předmět s tématem zemědělství a venkova, tomuto tématu se v rámci svého působení stále intenzivně věnují prof. Ing. arch. Jaroslav Sýkora, DrSc., který se pedagogicky zaměřuje na architektonické kreslení, urbanismus, ateliérovou tvorbu se specializací na architekturu venkova, zemědělské stavby, stavby pro seniory a lázně,¹⁰⁴ a doc. Ing. Bedřich Košatka, CSc., který při vedení svých ateliérů zadává témata v souvislosti s venkovem, bytovou, občanskou a zemědělskou výstavbou.

Je známa jejich bohatá publikační činnost z oblasti architektury a územního plánování venkova. Z těchto publikací bylo čerpáno mnoho námětů při sestavování této práce a vybrané jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V roce 1976 vznikla na ČVUT samostatná Fakulta architektury (dále jen FA), studijní směr Pozemní stavitelství zůstal součástí velké Fakulty stavební. To vedlo v průběhu let k výraznému osamostatnění obou úzce spřízněných oborů. Po roce 1989 a při vstupu do Evropské unie bylo opuštěno šestileté souvislé studium ve prospěch dvoufázového studia, rozděleného na studium bakalářské (3 - leté) a magisterské (2 - leté), jež jsou ukončeny státními zkouškami a obhajobou. K dlouhodobému záměru FA patří i rozšiřování o další spřízněné obory - v roce 2009 bylo otevřeno studium průmyslového designu, postupně se uvažuje o obdobných krocích v jiných oborech (krajinná a zahradní architektura, prostorové plánování a další). FA disponuje 17 odborně zaměřenými ústavami, z nichž bohužel ani jeden není specificky zaměřen na oblast výrobních – průmyslových a zemědělských staveb, tak jak tomu bylo v minulosti. Problematika navrhování ve venkovském prostoru se tak víceméně okrajově přesouvá k příbuzným disciplínám, jakými jsou urbanismus a prostorové plánování nebo krajinářská architektura popř. do ateliérové tvorby. O problematice venkova je tak přednášeno v předmětu doktorského studia: „Historická zástavba české vesnice“, vyučující Ing. arch. Jan Pešta. Disciplína má v anotaci: podrobné poznání historické vesnické stavební tvorby, tj. nejen vývoje typologie a konstrukcí objektů, ale i vývoje vesnického urbanismu a historické sociální skladby vesnice.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ viz <http://www.jaroslavsykora.estranky.cz/>

¹⁰⁵ viz <https://www.fa.cvut.cz/Cz>

7.10 VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

Historie Vysokého učení technického v Brně (dále jen VUT) sahá až k 19. září 1899, kdy rakouský císař a uherský král František Josef I. podepsal dekret o založení české vysoké školy technické v Brně. Byla první českou vysokou školou na Moravě. Univerzita začínala se čtyřmi profesory a 47 posluchači a po více než 125 letech dospěla do pozice mezinárodně uznávané vzdělávací instituce, která nabízí současné špičkové vědecké a odborné znalosti na osmi fakultách a dvou vysokoškolských ústavech v široké škále oborů od technických, přírodovědných, přes ekonomické až po umělecké. Architektonické disciplíny se vyučují na dvou školách architektury – na samostatné Fakultě architektury a na Ústavu architektury Fakulty stavební VUT.

Česká škola architektury v Brně byla ustavena po vzniku československého státu v roce 1919, kdy se naplnily dlouholeté snahy o zřízení odboru architektury a pozemního stavitelství na České vysoké škole technické v Brně. Ve školním roce 1919/1920 byl otevřen první ročník studia a děkanem byl jmenován architekt prof. Karel Hugo Kepka. Po celé 20. století procházela škola různými reformami, působili na ní významní architekti jako např. profesori Syřiště, Fuchs, Rozehnal, Makovský, Kopřiva, Kroha a další.

Po listopadu 1989 byl zvolen novým děkanem Fakulty architektury profesor Ivan Ruller. Začala cesta zásadní reorganizace. Byla přijata nová koncepce studia architektury a změněna struktura fakulty. Z původních kateder byly vytvořeny ústavy a zaveden nový dvoustupňový model studia - bakalářský a magisterský. V roce 1994 stanul v čele fakulty děkan profesor Alois Nový. Podařilo se více otevřít školu odborné veřejnosti a navázat kontakty s domácími i zahraničními spolupracovníky. Od roku 2000 vedl fakultu docent Josef Chybík. Škola prošla další reorganizací, došlo ke vzniku nových pracovišť - ateliérů, ústavů a center. V roce 2006 převzal vedení školy profesor Vladimír Šlapeta, aby zúročil zkušenosti z pražské techniky. Fakulta prošla řadou strukturálních změn, posílila svoji pozici na mezinárodním poli a navázala spolupráci s IIT v Chicagu. Od roku 2014 školu vede docent Jan Hrubý.

Až do reorganizace roku 2006 měla škola samostatný ústav Výrobních staveb, kde pod vedením profesora Nového probíhala teoretická i ateliérová výuka architektury průmyslových a zemědělských staveb. Další zde působící pedagogové byli profesori Zemánková, Martínek, Kyselka a docentka Urbášková. Ta po jmenování profesorkou je v současné době jediným pedagogem na fakultě, který se věnuje teoreticky i prakticky venkovskému prostoru, zejména ve výzkumné činnosti a v zadávání témat diplomových a doktorských dizertačních prací. Např. v letech 2008 a 2009 řešila spolu se svoji doktorandkou Ing. arch. Lucií Pohankovou, Ph.D. výzkumné projekty podporované Fondem rozvoje vysokých škol (dále jen FRVŠ) s názvy: „*Viniční hospodářství s ekologickými aspekty*“ a „*Architektura ekofaremu*“. Jedním z výstupů těchto projektů byly i videodokumenty významných architektonických počínů z této oblasti. Z mnoha odborných publikací profesorky Urbáškové bych rád vyzdvihl knihu vydanou v roce 2013 v Akademickém nakladatelství CERM Brno s názvem „*Udržitelný rozvoj venkova*“. Autorka se v knize zabývá venkovem, jeho změnami po roce 1989 a perspektivou nadějněho prostoru pro zdravý život na příkladech koncepce udržitelného rozvoje obcí Jindřichovice pod Smrkem a Hostětín.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ viz. <http://www.fa.vutbr.cz/>

Podle vzoru zahraničních technických univerzit, které využívají širokého odborného vědecko-technického potenciálu stavebních fakult, byl iniciován v roce 2004 tehdejším děkanem Fakulty stavební VUT v Brně prof. RNDr. Ing. Petrem Štěpánkem, CSc. vznik školy architektury i na Fakultě stavební VUT. Sestavením studijních programů a získáním akreditace byl pověřen emeritní děkan FA prof. Ing. arch. Alois Nový, CSc., který měl již bohaté zkušenosti s reorganizací vysokoškolského architektonického studia, získané i četnými zahraničními stážemi. Nově vytvořený Ústav architektury na FAST VUT zahájil svoji činnost v akademickém roce 2005/2006, kdy byl otevřen bakalářský studijní program „Architektura pozemních staveb“ a o čtyři roky později navazující magisterský studijní program „Architektura a rozvoj sídel“. Původní záměr rozšířit škálu možností studia velice žádaného oboru se daří krok za krokem naplňovat. Bakalářský studijní program „Architektura pozemních staveb“ byl sestaven podle předpokládaného postavení absolventa na trhu práce, čemuž odpovídá i skladba předmětů. Hlavním prostředkem výuky je ateliérová tvorba (cca 27% celkového objemu). Specifikem programu je důraz na nové předměty související s kvalitní realizací staveb. Kvalifikační připravenost absolventa je ověřována závěrečnou bakalářskou prací, která je převodem ideové architektonické studie dříve studentem navržené, která je propracována do stupně podrobné stavebně technické dokumentace. Tato práce prokazuje schopnost absolventa aplikovat své znalosti ve vzájemných architektonických i technických souvislostech a potvrzuje jeho plnohodnotné uplatnění při výkonu povolání. Významným přínosem v nabízených možnostech studia architektury je navazující magisterský studijní program „Architektura a rozvoj sídel“. Zmnožuje škálu studia architektury o dosud nenabízené disciplíny, zejména ze společenskovedních a ekonomických oborů. Garanty výuky některých disciplín jsou proto i učitelé Ekonomicko správní fakulty Masarykovy univerzity.

Výuku na Ústavu architektury, který je kódově označován ARC, zajišťují odborné ateliéry. Ateliér výrobních staveb, tedy staveb průmyslových, zemědělských nebo jinak determinovaných technologií, navazuje na teoretický základ, který studenti získávají v předcházejících přednáškách a seminářích v předmětech Průmyslové stavby a Venkovské a zemědělské stavby. Zde nabydou nezbytné povědomí o klasické typologii architektury pro výrobu, které by mělo přispět k úplnosti jejich vzdělání v navrhování staveb. Nicméně právě výrobní stavby, díky prudkému technologickému rozvoji, procházejí neustálou transformací. Kdo jiný než univerzity, vychovávající odborníky budoucnosti, by měly na nové podněty reagovat. Proto se v teorii objevují nová témata (ekologie, obnovitelné zdroje, konverze, brownfields atd.) a v ateliérové tvorbě zadání, odrážející potřeby soudobé společnosti.

Následující příklady, z nichž mnohé našly pozitivní odezvu i mimo půdu školy, by měly toto tvrzení doložit. Pro velkou obsažnost zmíním pouze mnou vedené práce, aniž bych chtěl jakkoliv snižovat význam úspěšných projektů mých kolegů, vedené rovněž v ateliérech zemědělských i průmyslových výrobních staveb.

Každoroční významnou přehlídkou ateliérových studentských prací je fakultní soutěž oboru architektura „Cena Arnošta Wiesnera“ jejíž porotu tvoří vždy pětice současných renomovaných praktikujících architektů. Dosažené výsledky potvrzují význam práce atelieru výrobních staveb. Např. v roce 2011 se umístila Dominika Skřývalová na 3. místě v kategorii „B“ – II. ročník, s projektem „*NYMPHAEA – Bio energo centrum*“, který řešil zhodnocení odpadů z čistíren odpadních vod. O rok později získal stejné ocenění Michal Kašpárek za studii „*Bioplynová stanice Tlumačov*“. Pomyslnou bronzovou medaili v roce 2013 dále získala Aneta Krejsová za projekt „*Farma chovu skotu pro 21. století*.“

Nepochybný význam pro ateliér, ústav a především studenty samotné, měly i práce, které sice nebyly formálně oceněny, které ale vznikly na přímou výzvu praxe a setkaly se s kladným ohlasem. Sem patří především návrhy bioplynových stanic např. u Telče a Tlumačova.

V letech 2013 - 2014, za podpory Evropského sociálního fondu, se ARC v rámci projektu Partnerské sítě mezi univerzitami a praxí zabýval tematikou zaměřenou na environmentální techniky chovu skotu. Studenti i učitelé absolvovali několik praktických stáží, workshopů i exkurzí, na základě kterých byla zadána a řešena aktuální ateliérová témata reflektující nastalé potřeby zemědělské účelové architektury. Vznikla tak „*Farma pro 21. století*“ ve Vlčnově u Uherského Hradiště nebo „*Nový dvůr chovu masného skotu*“ v Helvíkovicích u Žamberku.

V posledních pěti letech, v souvislosti s blízkou vazbou na Jihomoravský region, se stále častěji objevuje v zadáních ateliérových i diplomových prací téma vinařství. Je to dáno stále větší a větší popularizací vína a společenskou poptávkou po stavbách s tímto produktem spojených. Ateliér postupně vypracoval témata: „*Vinařství Lahofer*“, řešící velký vinařský areál uprostřed vinic u Dobšic na Znojemsku, „*Centrum vinařství Němčičky*“, informační a prezentační centrum s rozhlednou nad obcí Němčičky, reprezentující Modrohorské vinaře, „*Vinařství Sekt Jan Petrák Kobylí*“, rodinné vinařství, pyšníci se originální výrobou moravských sektů, „*Vinařství Němčičky*“, projekt zaměřený na revitalizaci bývalého rozsáhlého zemědělského areálu (brownfields) ZD Němčičky. V Brně vzniklo několik unikátních studií na stavbu „*Moravského vinařského a kulturního centra na Hlinkách*“, mající prezentovat a popularizovat moravské vinařství široké české i zahraniční veřejnosti. V roce 2017 byly realizovány další architektonické studie, jako např. „*Vinařství Prokeš Velké Němčice*“ nebo „*Vinařství Karel Válka v Nosislavi*“.

Důkazem, že vznikají opravdu kvalitní projekty, je ocenění v soutěži Stavba Jihomoravského kraje, kde v roce 2014 získal první cenu v kategorii výrobních staveb student Tomáš Javorský za projekt „*Vinařství Lahofer*“, a v roce 2015 rovněž první cenu v kategorii ekologických staveb Bc. Jiří Vojtěšek za projekt „*Vinařství Němčičky*“.¹⁰⁷

Obr. 89 *Vinařství Němčičky. Společenské a administrativní centrum.*
Zdroj: Vizualizace Bc. Jiří Vojtěšek

¹⁰⁷ viz <http://arc.fce.vutbr.cz/>

Kromě pedagogické činnosti se Ateliér výrobních staveb věnuje i výzkumné činnosti. Tak např. v roce 2016 byl v rámci Specifického výzkumu FAST VUT řešen výzkumný úkol Č. FAST-S-16-3524 s názvem „*Architektonická perspektiva využití bývalých areálů zemědělské výroby v České republice*“, řešitelé Ing. arch. Yvona Geržová, Ph.D., Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D. a Ing. arch. Petra Matoušková. Základním cílem projektu bylo vytvoření databáze dokladující historický vývoj a současný stav nevyužívaných zemědělských areálů vybrané oblasti a nastínění jejich možného vývoje z pohledu architekta. K analýze byla vybrána zemědělská družstva vinařských obcí do 2000 obyvatel Velkopavlovického vinařského regionu. Celkem takto byl zpracován reprezentativní vzorek 48 vinařských obcí. Areály bývalých JZD byly následně podrobeny analýzám zvolených kritérií, zaměřených na:

1. Celkovou charakteristiku vinařské obce, její pozitiva a negativa z hlediska současného stavu a výhledového rozvoje, na analýzu základních funkčních ploch: bydlení, občanská vybavenost, výroba, rekreace - sport, zeleň, a to s vazbou na územně-plánovací dokumentaci obce,
2. Katastrální území obce (analýzu nezastavěné části obce) na plochy vinic a ostatních zemědělsky využívaných ploch, na plochy lesů a zeleně a na ostatní plochy,
3. Půdorysné schéma zemědělského střediska, a to na analýzu současných majetkových poměrů,
4. Zemědělské středisko z pohledu současného využití (objekty, plochy), včetně procentuálního porovnání jednotlivých funkcí a dále na dopravní dostupnost z páteřní silniční sítě (dálnice, silnice I. a II. tř.),
5. Charakteristiku a strukturu inženýrských sítí a zeleně zemědělského střediska, včetně blízkého okolí a na ekologii, případnou kontaminaci půdy popř. jiné zátěže.
6. Architektura a urbanismus zemědělského střediska, analytické posouzení podle výtvarných kategorií (měřítko staveb, proporcí, kontrastu a nuance, rytmu, symetrie, asymetrie, tektoniky, harmonie, pravdivosti, barvy, jednoty konstrukcí a materiálů).

Ze závěrečné zprávy je patrné, že provedený výzkum a analýzy vzorového území bývalých areálů JZD prokázaly, že se jedná o území s velkým potenciálem. K jeho naplnění je však potřeba vyřešit několik zásadních kroků. Především jsou to majetková vypořádání dle římského práva, tj. pozemky i objekty na nich stojící mají mít stejného vlastníka. Nově vznikající územní plány obcí by měly jasněji vymezit funkční budoucnost těchto areálů a stanovit pokud možno i urbanisticko-architektonické regulativy, které by areály radikálně humanizovaly v souladu s krajinářskou koncepcí daného regionu. Velikost staveb, jejich tvar i materiály mohou nabízet i v těchto formách rozmanitou pestrost architektury, pokud se prosadí do těchto převážně účelových staveb např. elementární konstrukční prvky, vhodně zvolené materiály, přiměřená barevnost apod. Současní vlastníci ve spolupráci s příslušnými obcemi by měli uvolněné kapacity nabízet k odprodeji (pronájmu) kompetentním subjektům, kteří by byli schopni v daných lokalitách rozvíjet podnikatelské aktivity. Na Jižní Moravě by zde mohla, za podpory Vinařského fondu, vzniknout např. nová vinařství - vinařské domy.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ viz GERŽOVÁ Y., DÝR P., MATOUŠKOVÁ P.: *Architektonická perspektiva využití bývalých areálů zemědělské výroby v České republice*, VUT FAST Brno, 2016. 16 s. ISBN 978-80-214-5458-3

7.11 VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB – TU) směřuje mezi přední české a evropské univerzity nabízející technické a ekonomické vzdělání, produkující aplikovaný i základní výzkum a zajišťující potřebný odborný poradenský, konzultační a expertizní servis průmyslu, bankovnímu i podnikatelskému sektoru, včetně nabídky celoživotního vzdělání. VŠB - TU Ostrava navazuje v přímé kontinuitě na činnost montánního učiliště Báňské akademie a VŠB v Příbrami. Montánní učiliště bylo v Příbrami zřízeno 23. 1. 1849. Pozdější Vysoká škola báňská byla z Příbrami do Ostravy přestěhována v roce 1945 a začátkem padesátých let se začala členit na jednotlivé fakulty. Univerzita je historicky spjata s rozvojem těžby nerostů a jejich zpracováním. Právě s útlumem těžby po roce 1989 dochází k rozsáhlé restrukturalizaci této instituce, reagující na nové poměry.

Fakulta stavební (dále jen FAST) je druhou nejmladší fakultou VŠB - TU Ostrava, navazuje však na 166 let starou tradici výuky stavebních disciplín na VŠB. Její vznik 1. 1. 1997 si doslovně vynutil stavební průmysl severní Moravy a Slezska, který každoročně potřebuje cca 200 stavebních inženýrů různých oborů a zaměření. Fakulta stavební poskytuje univerzální stavební vzdělání, rozšířené o problematiku specifickou pro Moravskoslezský region (stavby na poddolovaném území, zahlazování důsledků báňské a průmyslové činnosti, výrobu a zpracování stavebních hmot, dopravní, podzemní a geotechnické stavby apod.).

Katedra architektury FAST VŠB – TU je jednou z nejmladších škol architektury v ČR. Byla založena jako oddělení architektury katedry pozemního stavitelství v roce 2002, v roce 2004 získala akreditaci bakalářského stupně vzdělávání a v červnu 2008 magisterského stupně vzdělávání. V rámci FAST spolupracuje katedra architektury integrálně s následujícími profesně provázanými katedrami, čímž je zajištěna komplexnost vzdělávání zvláště v bakalářském stupni studia, kdy je o tyto absolventy výrazný zájem z projekční i realizační stavební architektonické praxe. Hlavním důvodem pro založení nové školy architektury v Ostravě, která je centrem sídelní a výrobní aglomerace o počtu 1,6 mil. obyvatel na poměrně malém, intenzivně využívaném, avšak málo uspořádaném území, je právě snaha o přípravu místních odborníků. Ti by měli vytvořit podmínky pro kultivovaný rozvoj a rekonstrukci architektonických a urbanistických hodnot regionu.

Problematice architektury venkova se zde věnují prof. Ing. arch. Mojmír Kyselka, CSc. a prof. Ing. arch. Petr Hrůša, kteří v předmětech urbanismus a územní plánování, zeleň a krajina,¹⁰⁹ i v tematických ateliérech řeší se svými studenty aktuální témata vesnice.

Od roku 2011 každoročně na podzim organizuje Katedra architektury mezinárodní vědeckou konferenci „Architektura v perspektivě“, v roce 2017 již 7. ročník. Účelem konference je v otevřené diskuzi hledat a hodnotit současný stav poznání architektury s nejkratší historií nejenom z pohledu různých oborů, ale i zkušenosti z různých zemí s jejich odlišným vývojem a přístupem. Témata konference a jednání v sekcích jsou rozdělena na:

- Urbanismus a veřejný prostor měst,
- Venkovský prostor a architektura venkova
- Soudobé architektonické trendy
- Obnova a konverze objektů a architektonických celků

¹⁰⁹ viz KYSELKA, I.: *Architektura krajiny a rekreace. Architektura a urbanismus krajiny a zeleně*. VŠB - Technická univerzita Ostrava, 2007, 182 s.

- Ekologické aspekty v architektuře¹¹⁰

Autor této publikace je pravidelným účastníkem konference a příspěvovatelem do sborníků. Prezentuje témata související s venkovským prostorem a architekturou zemědělských staveb. Dále uvádím přehled témat v jednotlivých letech:

- 2012 „Revitalizace venkovských brownfields“,
- 2013 „Farmy pro 21. století“,
- 2014 „Architektonická perspektiva areálů JZD“,
- 2015 „Vino a architektura – přeměňme bývalé areály JZD ve vinařské domy“,
- 2016 „Vinařská architektura a její podíl k ochraně krajinného rázu“,
- 2017 „Tendence vývoje architektury inženýrských staveb v České republice“.

8 ARCHITEKTONICKÁ PERSPEKTIVA ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB

Než se začnu věnovat úvahám o tom, zdali může současná zemědělská účelová výstavba najít zpětně ztracenou urbanistickou a architektonickou podobu, dovoluji si postupně citovat několik úvodníků či myšlenek renomovaných odborníků, kteří se zemědělskými stavbami zabývali, a v historickém časovém sledu je takto charakterizovali:

Tak např. v jedné z prací J. P. Jonedla, publikovaných v 19. stol., stojí za citaci část úvodní kapitoly: „*Stavby tyto, ač se jen podřízenými a nepatrnými býti zdají, poskytují předce často příležitost k umělému provedení a ozdobnému, ano, i malebnému zařízení*“.¹¹¹

Profesor architekt V. Vočadlo ve svém úvodníku díla „*Stavby hospodářské*“ z roku 1914 píše, citují: „*Budovy, které hospodáři jest postaviti a které vespolek tvoří jeho hospodářský dvůr, nenesou bezprostředního užitku ve formě nájemného jako budovy činžovní a proto třeba jest budovy hospodářské stavěti účelně a lacině. Účelnost vyžaduje, aby budovám i místnostem dány byly rozměry náležité sice, však pouze nutné. Vzájemná poloha budov samých a seskupení jednotlivých místností budtěž takové, aby se mohlo šetřiti co nejvíce časem i pracovními silami při všech pracích hospodářských. Láce budov žádá, aby tloušťky zdí, dřeva a konstrukcí vůbec omezovaly se na míru jen nevyhnutelnou, aby se volila konstrukce jednoduchá, materiál stavební trvanlivý, ale pokud možno z bezprostřední blízkosti, aby dopravou staviva nezdrazila se stavba. Láce nesmí býti ovšem nikdy na újmu solidnosti stavby! Všeobecně se uznává, že lépe je stavěti hospodářské budovy lehčí a lacinější, než masivní a drahé*“.¹¹²

I v době intenzivního socialistického zemědělství, věnuje publikace vydaná v roce 1987 autorů prof. Ing. arch. Miroslava Hučka, CSc. a kolektivu s názvem „*Zemědělské stavby*“, celou kapitolu 1.7 architektonické kompozici zemědělských staveb. Dovolím si citovat: „*Základní skladba hmot a prostorů v souborech zemědělských staveb je výsledkem utváření technologických a inženýrských struktur. Forma estetické úpravy tvaru a proporcí zde závisí na stupni přizpůsobivosti těchto struktur. Prostředky harmonizace prostorových a rozměrových vztahů se používají při úpravách technologicko-provozního uspořádání, které ústí do přemíry*

---

¹¹⁰ viz <https://www.fast.vsb.cz/>

¹¹¹ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 79

¹¹² viz VOČADLO, V.: *Stavby hospodářské. Textová část*. nakl. ODEHNAL, Brno, 1914, s. 3

různorodých objektů a plošných tvarů nebo do monotónního a tvarově příliš strohého výrazu. V prvním případě je nutno účelně vhodně spojovat vhodné objekty, přizpůsobovat rozdílné tvary, měřítka, snižovat počet kontrastujících forem a sjednocovat barvy, ve druhém případě je nutno usilovat o zvýšení plasticity souboru, o zvýraznění siluety a tvarů kontrastních prvků, o vhodné rozčlenění ploch barvou nebo stavební konstrukcí. V obou případech se však musí respektovat hlavní estetická funkce krajiny“ atd... Na dalších deseti stranách výčet estetických požadavků pokračuje a je doložen rozsáhlou příkladovou obrazovou přílohou. Praktický výsledek realizací však dokazoval, že teoretická snaha o kvalitní zemědělskou architekturu zůstává jen na stránkách odborných publikací popř. rýsovacích prknech projektantů.¹¹³

Tři roky po „sametové revoluci“ 1989, po návratu demokracie i prvních pokusů transformací socialistického zemědělství zpět k soukromému hospodaření sedláků, vychází publikace autorů Sýkora J., Košatka B., Daneš K. s názvem: „*Hospodářské stavby*“. Myšlenky autorů k prosazení návratu architektury do tohoto druhu staveb lze prezentovat takto, citují: „*Architektura hospodářských staveb vyplývala vždy z jejich funkce, která jim dávala řád a logiku. Vyznačovala se odedávna jednoduchostí forem, tvarovou čistotou, robustností detailů a dokonalou harmonií s přírodou a okolní zástavbou. V poválečné (II.sv.válka) době při prosazování jednostranných ekonomických pohledů na výstavbu byly později zcela potlačeny potřeby estetického utváření vzhledu hospodářských objektů i ohledy na urbanistické a krajinné podmínky místa. Současná doba umožňuje vytvářet nové architektonické hodnoty, a to:*

- *Citlivou obnovou a rekonstrukcí historických zemědělských objektů,*
- *Novými stavbami z moderních konstrukčních systémů, respektujícími urbanistické a krajinné podmínky, případně i původní tvarové formy hospodářských objektů*

Při modernizaci, rekonstrukci a dostavbě zemědělských areálů je nutno zejména:

- *Zbavovat objekty nevhodných přístaveb,*
- *Vytvářet jasné funkční rozdělení ploch pozemků (zastavěné, komunikační, ozeleněné),*
- *Vytvářet čisté tvary objektů, vyplývající z jejich funkce a nedeformovat je cizorodými přístavbami,*
- *Přizpůsobit měřítko staveb danému okolí,*
- *Plochá a nevýrazná průčelí obohatit výraznějším detailem oken, vrat popř. jiných konstrukčních prvků,*
- *Dodržet tradiční proporce stěnové a střešní části uplatněním sedlových střech s většími sklony*
- *Využívat působení vnějších zařízení hospodářského provozu (oplocení, hrazení výběhů, zásobníky krmiv, technická zařízení apod.) a upravovat je v jednotném výtvarném duchu*

*Architektura hospodářských budov spolupůsobí v obraze krajiny nebo vesnice a nesmí jej narušit!*¹¹⁴

Těchto sedm základních požadavků estetiky hospodářských staveb včetně závěrečné citace lze brát jako alfu – omegu pro architektonické navrhování zemědělských staveb.

Po dvanácti letech v roce 2014 vychází další z publikací prof. Ing. arch. Jaroslava Sýkory, DrSc. s názvem: „*Zemědělské stavby. Základy navrhování*“. Zde autor, po více jak 15 letech trvajících transformací zemědělského sektoru, charakterizuje stav zemědělské výstavby ve

¹¹³ viz HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987, s. 98 - 112

¹¹⁴ viz SÝKORA, J., KOŠATKA, B., DANĚŠ, K.: *Hospodářské stavby*. Praha, 1992, s. 31 - 33

smyslu, že v dalším období nebude docházet k masivní výstavbě objektů, tak jako v letech 1955 – 1989. Stávající střediska zemědělské výroby budou postupně přestavována a dostavována o nové moderní objekty, nahrazující ty staré, dožilé. Především z nutnosti odstranění původních závažných ekologických a hygienických nedostatků. Z hlediska stále přetrvávajících problémů urbanistického a architektonického začlenění těchto souborů do krajinného rázu prof. Sýkora uvádí, cituji: „*Do problematiky ochrany krajiny patří také ochrana krajinného rázu. Ta je v případě zemědělské výstavby komplikována tím, že forma hlavních stavebních objemů je dána způsobem ustájení a skladování a těžko se upravuje ve prospěch harmonie s krajinným rázem, nadto její umístění ovlivňuje spousta omezení normových a legislativních. Poškození krajinného rázu hrozí v případě zástavby svažitého území nebo v případě umístění na krajinných horizontech, a prakticky všude tam, kde bude zemědělská výstavba sama v krajině. Určité harmonizace se dá docílit např. úpravou tvaru a barev největších ploch, jednotou sklonů střech, volbou vhodných materiálů a vhodným navržením faremní zeleně.*“¹¹⁵

Poslední citací se vrátím zpětně do historie a ke knize „*Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*“, autora Jana Žižky. A to z toho důvodu, že prezentuje neuvěřitelné množství původních hospodářských dvorů, které dosud existují, a jsou nebylým potenciálem k novému využití a přiblížení tak současným i budoucím generacím jejich fyzickou podobu existence a především úžasné architektury. Mnohé již realizované obnovy těchto dvorů budou prezentovány v kapitole 8. 2. V úvodu knihy Jan Žižka píše, cituji: „*Provoz dvorů tvořil základní ekonomické zázemí panství. Vždy záleželo na stavebně architektonické podobě a funkčním uspořádání dvorů i jednotlivých hospodářských budov. Podoba dvorů mnohde naznačuje i zodpovědnost stavebníků za svěřený majetek a snahu odevzdat jej další generaci v lepším stavu. Dvacátá až čtyřicátá léta 20. stol. přinesla současně snahu o pozdvižení zemědělského stavitelství s důrazem na funkčnost i usnadnění práce při stavebně architektonické kvalitě budov a jejich příznivému uplatnění ve venkovské krajině. Konfiskace velkostatků a kolektivizace zemědělství v 50. letech 20. století však zasadily dvorům nezhoditelnou ránu v podobě minimální údržby a utilitárních úprav, kdy zaniká původní architektonický detail, mění se materiálová skladba střech, demolované budovy nahrazují betonové nebo ocelové novostavby. V 70. - 80. letech jsou mnohé dvory opouštěny, provoz se přesouvá do nových areálů. Zanikají bez náhrady!*“¹¹⁶

V úvodníku této kapitoly, citacemi renomovaných odborníků z oblasti zemědělské architektury, jsem chtěl ukázat, že ve vývoji zemědělského účelového stavitelství vždy existovala snaha, ať již prakticky nebo jen teoreticky, řešit tuto výstavbu s menším či větším estetickým záměrem. Bylo by víc než neuvážené, nepokračovat v dnešní době v úsilí o návrat architektury do zemědělského stavitelství a spokojit se s trendy, které nám přinesla nedávná doba minulá. Podlehout totiž pouze jednostrannému ekonomickému tlaku a na často bezduchý a i někdy nevábný vzhled těchto staveb si prostě zvyknout. Každé dílo, stavební nevyjímaje, totiž, musí přinášet člověku jistou dávku kvalitního smyslového vnímání a obohacovat jeho každodenní život.

¹¹⁵ viz SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada Praha 2014, s. 109 - 112

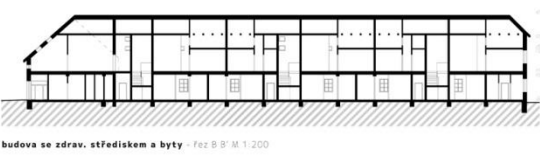
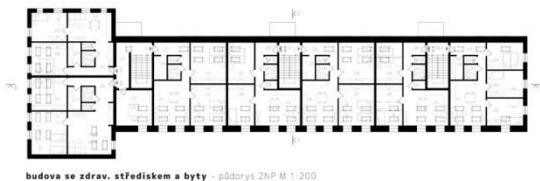
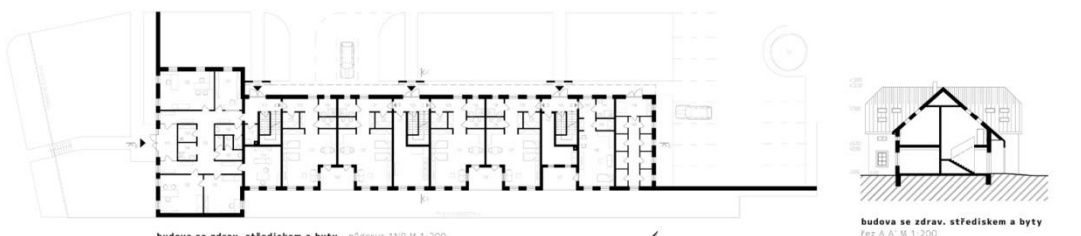
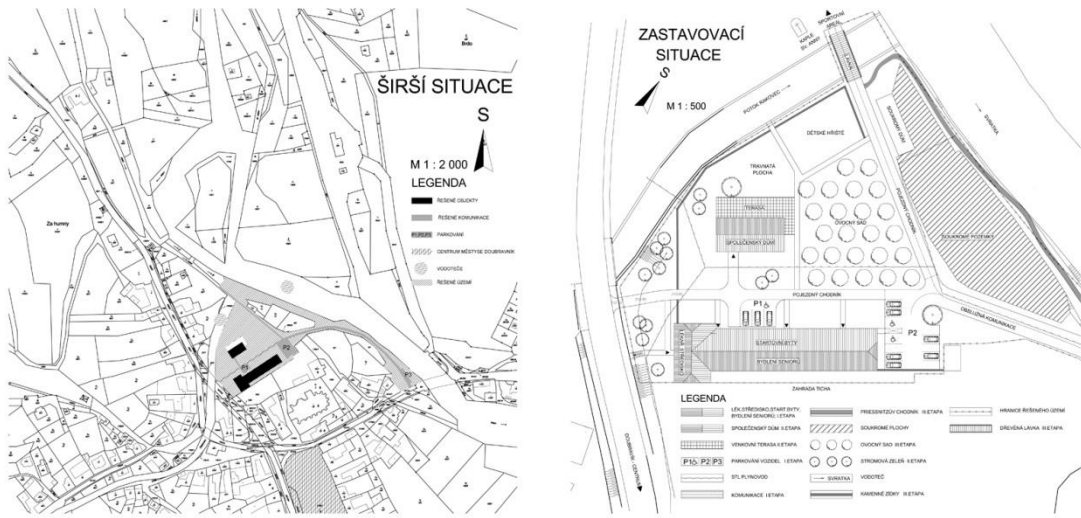
¹¹⁶ viz ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016, s. 7

8.1 URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÉ PŘEHLÍDKY A SOUTĚŽE

Cestou k dosažení kvalitních urbanistických a architektonických děl je vypisování soutěží a vyhlášení přehlídek, kde realizovaná díla posuzuje renomovaná porota odborníků. Bohužel v oblasti zemědělské výstavby je jich žalostně málo a v podstatě bývají výjimkou. Jednou takovou byla vyhlášená soutěž v roce 2015 na revitalizaci bývalého zemědělského areálu, který kdysi neuvěřitelně vznikl na půdě bývalé farské zahrady v těsné blízkosti historického jádra městyse Doubravník (okr. Brno – venkov). Předmětem urbanisticko - architektonické soutěže bylo, kromě konverze původního objektu kravína K96 na objekt bydlení pro seniory, i nalezení dalších vhodných funkcí pro využití okolních pozemků. Jednokolová veřejná ideová architektonická soutěž byla zařazená do projektu Ceny Petra Parlěře 2015 a celkem bylo doručeno 13 návrhů. Vítězem soutěže se stali Jaroslav Sixta, Marek Tůma, Jan Procházka, Michal Kuřík a Ondřej Zámečník. Návrh porota ocenila 1. místem za komplexní kvalitu řešení staveb i celého areálu. Autoři se rozhodli pro demolici budovy bývalého kravína. Nově navrhované objekty vymezují prostor parku s veřejným přístupem, který bude sloužit obyvatelům domů stejně jako veřejnosti. Neformální podoba prostoru s dětským hřištěm a ovocnými stromy odpovídá charakteru a prostředí malého historického městečka.

Soutěže se zúčastnil i návrh Ing. arch. Yvony Geržové, Ph.D., Ing. arch. Petra Dýry, Ph.D., Ing. arch. Petry Matouškové a Bc. Kláry Minibergerové. Ačkoli nebyl oceněn, dovoluji si jej v rámci tématu zde prezentovat. Autoři směřovali své úvahy k návrhu konverze, zpřístupnění a oživení dávno chátrajícího areálu bývalého zemědělského družstva, který je nedílnou součástí historického centra Doubravníka. Základní myšlenkou je vytvoření funkce bydlení s volnočasovými aktivitami s vazbou na ovocnou zahradu. Sad se tady stává novou návší a objekty pro bydlení umožňují jejich obyvatelům jak kontakt s veřejným prostranstvím, tak i soukromé zahrádky. Navržené objekty komunikují jak s vytvořeným subcentrem sadu a místa služeb, tak i s hranicemi řešeného území, kdy hrana potoka je využita jako ztraktivňující prvek u bydlení mladých rodin a hrana území směrem ke kostelu pro předzahrádky a terasy u bytů pro seniory. Každému bytu v území je tak nabídnuta přidaná hodnota v podobě soukromých exteriérových prostor, s atraktivními průhledy do esteticky cenného území. Jsou zde navrženy objekty jak v tradiční formě se sedlovou střechou, tak i v nepravidelném propojení s plochými střechami. Důraz je kladen na pohledovou čistotu navržených objemů budov, kdy vyniká právě onen odkaz na původní formy budov. Jsou zvoleny tradiční materiály s důrazem na recyklaci pálených cihel z původního kravína. Návrh konverze areálu v sobě propojuje bydlení, relaxační funkci i návazání na *genia loci* zahrady ticha a místního kostela. Obyvatelé nových objektů jednak mohou pobývat na nové „návši“ v blízkosti ovocného sadu, kde mají stále kontakt s veřejným prostranstvím a zároveň jejich bydlení disponuje i vlastní soukromou zahrádkou. Chodcům a návštěvníkům areálu orientace staveb nebrání v libovolném průchodu skrz sad a můžou si tak vyšlapávat nové cesty, což podporuje společně s novou lávkou přes potok zájem obce o vytvoření vycházkových tras. Z původního objektu kravína byla zachována jen část některých zdí, která symbolizuje postupné prorůstání sadu do zahrady ticha. Převážná část bydlení je určena seniorům, kterým je potřeba pomoci i z hlediska sociálního. S ohledem na tento aspekt byla navržena i řada drobných veřejných staveb pro využití k sušení ovoce či lisování moštu. Tím lze tedy seniory aktivně zapojit do dění v obci v podobě správy těchto objektů.¹¹⁷

¹¹⁷ viz GERŽOVÁ, Y., DÝR, P., MATOUŠKOVÁ, P., MINIBERGEROVÁ, K.: *Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník. Průvodní zpráva. Architektonická soutěž, 2015.*

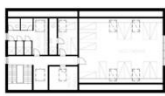
LEGENDA MÍSTNOSTÍ 1NP		LEGENDA MÍSTNOSTÍ 2NP	
OZN.	ÚČEL	OZN.	ÚČEL
101	BYT A	201	BYT F
102	BYT B	202	BYT G
103	BYT C	203	BYT H
104	BYT D	204	BYT I
105	BYT E	205	BYT J
106	BYT A	206	BYT K
107	BYT B	207	BYT L
108	BYT C	208	BYT M
109	BYT D	209	BYT N
110	BYT E	210	BYT O
111	BYT A	211	BYT P
112	BYT B	212	BYT Q
113	BYT C	213	BYT R
114	BYT D	214	BYT S
115	BYT E	215	BYT T
116	BYT A	216	BYT U
117	BYT B	217	BYT V
118	BYT C	218	BYT W
119	BYT D	219	BYT X
120	BYT E	220	BYT Y
121	BYT A	221	BYT Z
122	BYT B	222	BYT AA
123	BYT C	223	BYT AB
124	BYT D	224	BYT AC
125	BYT E	225	BYT AD
126	BYT A	226	BYT AE
127	BYT B	227	BYT AF
128	BYT C	228	BYT AG
129	BYT D	229	BYT AH
130	BYT E	230	BYT AI
131	BYT A	231	BYT AJ
132	BYT B	232	BYT AK
133	BYT C	233	BYT AL
134	BYT D	234	BYT AM
135	BYT E	235	BYT AN
136	BYT A	236	BYT AO
137	BYT B	237	BYT AP
138	BYT C	238	BYT AQ
139	BYT D	239	BYT AR
140	BYT E	240	BYT AS
141	BYT A	241	BYT AT
142	BYT B	242	BYT AU
143	BYT C	243	BYT AV
144	BYT D	244	BYT AW
145	BYT E	245	BYT AX
146	BYT A	246	BYT AY
147	BYT B	247	BYT AZ
148	BYT C	248	BYT BA
149	BYT D	249	BYT BB
150	BYT E	250	BYT BC
151	BYT A	251	BYT BD
152	BYT B	252	BYT BE
153	BYT C	253	BYT BF
154	BYT D	254	BYT BG
155	BYT E	255	BYT BH
156	BYT A	256	BYT BI
157	BYT B	257	BYT BJ
158	BYT C	258	BYT BK
159	BYT D	259	BYT BL
160	BYT E	260	BYT BM
161	BYT A	261	BYT BN
162	BYT B	262	BYT BO
163	BYT C	263	BYT BP
164	BYT D	264	BYT BQ
165	BYT E	265	BYT BR
166	BYT A	266	BYT BS
167	BYT B	267	BYT BT
168	BYT C	268	BYT BU
169	BYT D	269	BYT BV
170	BYT E	270	BYT BW
171	BYT A	271	BYT BX
172	BYT B	272	BYT BY
173	BYT C	273	BYT BZ
174	BYT D	274	BYT CA
175	BYT E	275	BYT CB
176	BYT A	276	BYT CC
177	BYT B	277	BYT CD
178	BYT C	278	BYT CE
179	BYT D	279	BYT CF
180	BYT E	280	BYT CG
181	BYT A	281	BYT CH
182	BYT B	282	BYT CI
183	BYT C	283	BYT CJ
184	BYT D	284	BYT CK
185	BYT E	285	BYT CL
186	BYT A	286	BYT CM
187	BYT B	287	BYT CN
188	BYT C	288	BYT CO
189	BYT D	289	BYT CP
190	BYT E	290	BYT CQ
191	BYT A	291	BYT CR
192	BYT B	292	BYT CS
193	BYT C	293	BYT CT
194	BYT D	294	BYT CU
195	BYT E	295	BYT CV
196	BYT A	296	BYT CW
197	BYT B	297	BYT CX
198	BYT C	298	BYT CY
199	BYT D	299	BYT CZ
200	BYT E	300	BYT CA

1A CPP 2015 - Revitalizace zemědělského družstva v Doubravníku

Obr. 90 Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník
Zdroj: Autorský soutěžní plakát I.

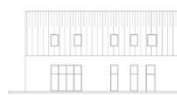
společenský dům
přískrytí NP M 1:200

společenský dům
přískrytí JNP M 1:200

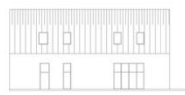
společenský dům - řez M 1:200

společenský dům
pohled od severu M 1:200

společenský dům
pohled od východu M 1:200

společenský dům
pohled od jihu M 1:200

1B

CPP 2015 - Revitalizace zemědělského družstva v Doubravníku

Obr. 91 Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník
Zdroj: Autorský soutěžní plakát II.

Z architektonických přehlídek bych zde rád zmínil každoročně vyhlašované krajské přehlídky architektonických a inženýrských děl. Tak např. Jihomoravský kraj vyhlašuje k příležitosti konání jarního Stavebního veletrhu v Brně vždy přehlídku pod názvem „Stavba Jihomoravského kraje“. Již v předchozím textu jsem se v této souvislosti zmínil o ocenění několika architektonických návrhů zemědělských staveb, řešených studenty oboru architektura VUT FAST Brno.

Dalším výrazným počinem posledních let je i vyhlašování České ceny za architekturu, do které architekti přihlašují svá díla, a mezinárodní porota následně uděluje nominace a ceny. Je důležité, že se v přihlašovaných dílech sem tam objevují i stavby související se zemědělskou účelovou výstavbou, byť se prozatím jedná pouze o konverzi zemědělského účelu na jinou funkci. Jsou to první snahy architektonického zhodnocování původní účelové zemědělské výstavby. Z vyhlášeného 1. ročníku v roce 2016 stojí za zmínku věnovat pozornost několika nominovaným realizacím. Mimořádná cena časopisu ERA 21 – za přínos k obnově venkova a citlivou práci s pozůstatky minulosti - byla udělena realizaci projektu „*Adaptace bývalých zemědělských garáží na zázemí biotopu*“ v Honěticích (okr. Kroměříž) z r. 2012, autorů architektů Martina Prokše a Marka Prikryla. Přestavba chátrající ryze účelové stavby byla součástí dlouhodobého rozvojového plánu nefunkčního zemědělského areálu. Projekt řešil důležité téma obnovy venkova a citlivě pracoval s pozůstatky minulosti. Zároveň přispěl k tématu udržitelného rozvoje.

Obr. 92 *Adaptace bývalých zemědělských garáží na zázemí biotopu v obci Honětice.*
Zdroj: <https://ceskacenazaarchitekturu.cz>

Mimořádnou cenu společnosti VELUX za nejlepší práci s denním světlem získal projekt a realizace pod názvem „*Jonášovic stodola*“ v obci Bořislav (okr. Teplice), autora Ing. arch. Filipa Noska. Je zde unikátní velmi kultivované skloubení historického dědictví s moderními požadavky na pohodlné bydlení a inovativní způsob řešení jak celého konceptu renovace, tak jednotlivých detailů. Objekt je navržen tak, že v maximální míře reflektuje současné požadavky na kvalitu vnitřního prostředí, energetickou efektivitu i tepelný komfort ve všech ročních obdobích. Cíleně pracuje s denním světlem a propojením interiéru s exteriérem. Unikátní je právě pečlivá práce s jednotlivými pohledy a průhledy, a to jak do zahrady a napříč domem, tak s průhledy na oblohu. Horní osvětlení nejen akcentuje jednotlivá místa v domě, ale také

cíleně osvětluje jednotlivé prostory adekvátně k jejich funkci. V neposlední řadě je třeba si uvědomit výtvarnou hodnotu dialogu historické obálky budovy s moderní vestavbou, která pracuje se současnými výrazovými prostředky.

Obr. 93 „Jonášovic stodola“ v obci Bořislav. Náhled do interiéru.
Zdroj: <https://ceskacenaarchitekturu.cz>

Nominaci v přehlídce si dále vysloužila stavba „JACER – rekonstrukce hospodářského dvora“ z roku 2014 na předměstí Ústí nad Labem v Předlicích. Autoři Ing. arch. Pavel Plánička, Ing. Bruno Panenka a Ing. arch. Matěj Páral původně zemědělskou usedlost, velkoryse založenou v druhé polovině devatenáctého století, přestavěli na sídlo dřevařské společnosti. Za minulého režimu tu hospodařilo JZD, které areál využívalo nejspíš naprosto pragmaticky. Udržovalo se pouze to, co se bezprostředně hodilo, zbytek chátral. Od devadesátých let bylo místo opuštěné a následoval rychlý rozklad. Přes pokročilou devastaci tu ale stále byla a je zřetelná síla koncepce a provedení původního založení. Torzo stodoly na jižní hraně pozemku v sobě mělo potenciál a kouzlo, které bylo škoda nevyužít a nový dům byl proto umístěn sem. Kamenná obvodová zeď navíc svojí velikostí a proporcí překvapivě dobře funguje pro dispozici a zamýšlený provoz domu. Posléze se zjistilo, že původní zdi a otvory, sami o sobě proporně přesné a krásné, ladí dokonale také s modulací dřevostavby (se dřevem jako stavebním materiálem se od počátku automaticky alespoň na část domu počítalo), zkonstruoval se dům vlastně sám. Dlouhé boční kamenné zdi jsou využity jako přirozené opěrky a zároveň stabilizují a zpevňují fasády nového domu. Původní vjezdy do stodoly dobře zapadají do dispozic přízemí jako hlavní vstupy a velká okna. Střešní rovina je pilou šedových světlíků. Jejich velikost a směřování váže pevně k dispozici druhého podlaží. Střecha svým tvarem odkazuje k industriální atmosféře městské periferie (v blízkém okolí používaný typ) a zároveň přináší nevšední světelnou kvalitu do celého horního patra domu. S nadsázkou je střecha také zubatým plátem pily, typického nástroje dřevopodniku JACER.

Obr. 94 „Administrativně - správní centrum firmy JACER v Předlicích (Ústí nad Labem)“
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

Česká komora architektů pravidelně každým rokem pořádá „Přehlídku diplomových prací,“ jako soutěž úspěšně obhájených finálních projektů absolventů vysokých škol, kteří je v příslušném školním roce úspěšně obhájili. V roce 2017 vyhlásila Komora již 18. ročník. Obhajoba diplomové práce musí být úspěšně provedena na některé z vysokých škol a fakult poskytujících architektonické vzdělání v akreditovaném magisterském studijním oboru zaměřeném na architekturu, urbanismus nebo krajinářskou architekturu a zařazeným Českou komorou architektů na seznam škol s uznaným vzděláním a příbuzným vzděláním. V průběhu let se ocenění příliš nedostalo projektům spojených s venkovem. Možná i proto, že zadavatelé diplomových prací tato témata považují za okrajová. Nicméně v roce 2015 získala 3. cenu v přehlídce Andrea Šrolová z FA VUT Brno za svoji diplomní práci „*Být v krajině*“. Z hodnocení poroty citují: „*Projekt odlišující se od ostatních svým introvertním, až intimním přístupem postaveným na hledání kontemplačních poloh fragmentů člověkem ovlivněné (dokonstruované) krajiny. Autorka, spíše než aby navrhovala, nachází a preparuje atmosféry latentně přítomné (či tušené) v prostoru sedmi lomů na kámen, ležících v blízkém okolí Jičína. Vytváří cyklus architektonických básní (či skladeb) na témata, která v ní uvnitř lomů zarezonovala. Výsledné návrhy vnímáme spíše jako záznamy této rezonance než jako projekty usilující o realizaci, jež by byla v několika případech obtížná (v dnešní „době ekonomické“ až nemožná). Za nejcennější pak považují moment přenosu objevené atmosféry pomocí autorky coby nástroje na diváka, který překvapen svou schopností percepce znovu zjišťuje, jak neostré okraje obor architektura má.*“

A v roce předešlém, tedy 2014, získal diplomní projekt „*Vesnice Malé a Vysoké Březno*“ Jitky Brablecové z FA ČVUT Praha rovněž 3. cenu. Tématem projektu byla problematika soudobé vesnice, její možný rozvoj, charakter zástavby a vymezení sídla v krajině. V současnosti obě vesnice postrádají přesně definované centrum i hranice. V návrhu je obnovena kompaktnost sídel čitelná z historie, je navrženo cílené propojení sítí nových cest, doplněné o vhodnou zástavbu navazující na strukturu obce, umístění občanského vybavení a definování centra vesnic.¹¹⁸

¹¹⁸ viz. <https://www.cka.cz/cs/cka/cinnost-komory/prehlicka-diplomovych-praci>

Výsledky posledních let „Přehledky diplomových prací“ snad vzbuzují naději, že problematika venkova se přece jenom dostává do popředí zájmu a že se tedy brzy dočkáme i zde kvalitních architektonických návrhů a především zajímavých realizací. Ta naděje pro venkov je poměrně velká, neboť nápady přichází od čerstvých absolventů, tedy začínajících architektů.

Obr. 95 a,b „Schéma cestní sítě propojující obce Malé a Vysoké Březno s okolní krajinou a návrh dostavby objektů v zastavěné části obou obcí“

Zdroj: Brablecová, J.: autorská grafika diplomové práce na <http://cka.cz>

8.2 OBNOVA HOSPODÁŘSKÝCH DVORŮ

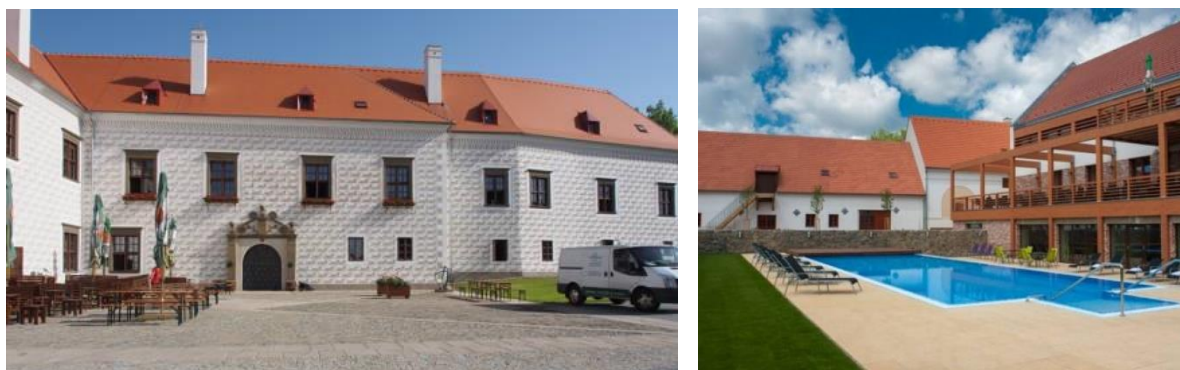
Bývalé hospodářské dvory panství, ať již světského nebo církevního majetku, jsou svojí podstatou vždy kvalitní architekturou. Jejich zpětná obnova je záležitostí zejména dostatečného kapitálového vkladu, kdy investice do rekonstrukcí původních staveb jsou značné. Ty se ještě navýší, pokud jsou objekty pod památkovou ochranou a stavební práce jsou požadovány v původních technologiích. I přes tato úskalí se daří postupně, za přispění různých dotačních titulů, zejména Evropských fondů, některé tyto historické hospodářské soubory staveb obnovovat a zachovat tak pro současnou i budoucí generaci podobu této architektury. Ovšem převážná část těchto rekonstrukcí je vedena změnou funkčního využití, tedy obnovou (konverzí), kdy původní selské hospodářství je zcela nebo z velké části nahrazeno jinými funkcemi a to obytnou, občanského vybavení, sportu a rekreace. Jen část původního dvora pak více méně, jen jako připomínka původního využití, je rekonstruována - revitalizována a zařízena, event. provozována, jako zemědělské hospodářství.

Jak již bylo uvedeno na začátku této práce v kapitole 2., v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo postaveno velké množství hospodářských dvorů. Přesný počet můžeme snad jen odhadovat, jejich četnost nejlépe dokladuje zde již několikrát zmíněná rozsáhlá publikace Jana Žižky „Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách“. Bohatá obrazová výbava této knihy je dokladem o současném stavebně technickém i architektonickém stavu těchto staveb a souborů. A ten je neutěšený. Každý počín v této oblasti lze tedy vítat jako potřebnou záchranu architektonického dědictví. Z tohoto důvodu uvádím několik zajímavých projektů a již provedených revitalizací bývalých hospodářských dvorů.

Prvním příkladem kvalitní obnovy se vstupem soudobé architektury do historických objektů je obnova zámku a hospodářského dvora Valeč u Hrotovic (okr. Třebíč). První písemná zmínka o tvrzi pochází z roku 1406, kdy Jošt daroval Valeč s tvrzí a dvorcem a dalším majetkem Mikuláši z Mochova. Od počátku 15. století do konce 19. století měnilo panství, zámek

i dvůr postupně různé majitele. Roku 1882 se novým vlastníkem stal švehatský pivovarník Antonín Dreher. Za něho Dalešice s Valečí a Slavčticemi tvořily zvláštní statek, který byl v roce 1921 zapsán Československému státu. Jedním z výsledků první pozemkové reformy provedené v letech 1922-1927 bylo vytvoření zbytkového statku ve Valeči, majiteli se stala rodina Malíková. Malíkovým byl zámek vyvlastněn v roce 1953, pak jej využívalo zemědělské družstvo. Mimo jiné jako sklad zeleniny a stáje pro dobytek. V roce 1973 začal místní národní výbor s rekonstrukcí, ta byla zastavena v roce 1989. V roce 1991 byl zámek i dvůr ve značně zdevastovaném stavu vrácen Malíkovým. Ti na jeho opravu neměli finanční prostředky, a proto se mnoho let snažili zámek prodat. To se podařilo roku 2008, kdy jej koupil Ing. Bronislav Vala a začal v roce 2011 s velkolepou a rozsáhlou rekonstrukcí zámku, přilehlého parku se dvěma rybníky a okolními historickými budovami hospodářského dvora. V červnu 2013 byla rekonstrukce kompletně dokončena.

Samotný objekt zámku a část bývalých hospodářských budov jsou upraveny pro hotelové služby a kongresové využití. I přes privátní využití je nadále veřejnosti umožněna prohlídka historických částí zámku i přilehlých bývalých hospodářských objektů. Z nich je část přestavěna pro další ubytovací kapacity, jsou zde kongresové sály a nezbytné restaurační zázemí. K relaxaci hostů slouží rozsáhlé wellness s vnitřními i venkovními bazény, které smysluplně vyplnily plochu bývalého vnitřního dvora. Provozně jsou všechny objekty propojeny podzemními chodbami, aby uživatelé i v případě nepříznivého počasí mohli komfortně přecházet mezi budovami. Bezbariérové řešení celého komplexu včetně zámku je zajištěno výtahy. Jedná se o velmi citlivou rekonstrukci s kvalitním zhodnocením původní historické architektury.

Obr. 96 a,b „Renesančně rekonstruovaný objekt zámku a obnova hospodářských budov Hotelu Zámku Valeč (okr. Třebíč)

Zdroj: Dýr, P.: autorské foto

Jiným příkladem obnovy je Pavlínin dvůr (okr. Šumperk), který byl původně hospodářským statkem Franze Tersche z počátku 19. století, užívaný pro chov skotu a výrobu a distribuci mléka a mléčných výrobků. Byl to rozsáhlý prostor téměř čtvercového půdorysu obklopený řadou stodol, nejméně se dvěma velkými sálovými kravínami zaklenutými klenbami mezi pásy, s mléčnicí a s ubytováním pro personál. Ve 30. letech 19. století byl doplněn Terschovým synem o klasicistní panský obytný dům. Dům byl v 80. letech 19. století přestavěn architektem M. Hinträgerem na novorenesanční palác pro barona Chiarho a na počátku století 20. ještě rozšířen. Zároveň byly přestavovány i hospodářské budovy, postaveny rozlehlé stáje s litinovými sloupy a klenbami mezi traverzami. Kolem dvora byl založen park a poblíž zeleninová zahrada. Ve 20. letech 20. století byla modernizována mlékárna a zřízena prodejna mléka. Po roce 1945 přešel objekt do majetku města Šumperk, byl zde městský stavební dvůr, sběrna odpadových surovin, garáže a posléze i muzeum. V 60. a 70. letech 20. století byly všechny stavby dvora včetně půdních prostor rekonstruovány pro potřeby kulturních zařízení

sídlících ve městě. Pavlínin dvůr byl vyhlášen kulturní památkou. Muzeum opravami získalo kvalitní výstavní a koncertní síň, reprezentativní prostory pro stálou expozici, výstavní kabinet, řadu kanceláří pro odborné a správní pracovníky, aranžovnu, konzervátorskou a preparátorskou dílnu i menší provozní prostory pro řemesla. Na počátku 80. let bylo jižní křídlo dvora nahrazeno novostavbou určenou pro potřeby šumperského Domu kultury. Zkvalitňování vnitřního vybavení, opravy střech a inženýrských sítí probíhaly po celá 90. léta. V roce 2005–2006 proběhla rekonstrukce fasád severního křídla dvora a v části bývalých stájí byla vybudována Městská galerie, nové informační centrum a přednáškový sál. Rozsáhlý dvůr, který je jen občas užíván pro některé kulturně-společenské akce, bude v nejbližších letech rekonstruován a nabídne řadu dalších možností pro kulturní vyžití obyvatel města.

Obr. 97a, b „Původní a současná podoba průčelí bývalého Pavlínina dvoru (okr. Šumperk)
Zdroj: <http://www.muzeum-sumperk.cz/>

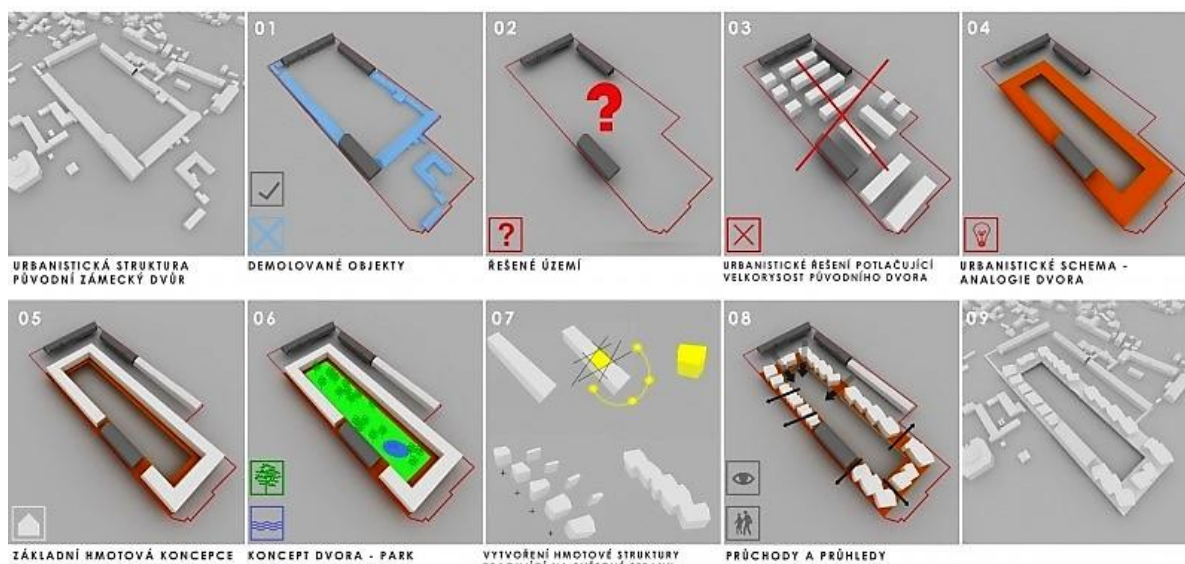
Svým způsobem originálním příkladem nápadu využití bývalého hospodářského zařízení je zámek s hospodářským dvorem v obci Radešín (okr. Žďár nad Sázavou). Zámek a dvůr Radešín je svými počátky i převážnou částí své dlouhé existence svázán s cisterciáckým klášteřem ve Žďáru nad Sázavou. Byl založen ve druhé polovině 13. století jako klášterní hospodářský dvůr – tzv. “grangie”. Počátkem 18. století nastává nejdůležitější stavební etapa v dějinách zámku. Opat žďárského kláštera Václav Vejmluva nechal v letech 1706 až 1710 přestavět renesanční rezidenci Samuela Radešinského, kterou dispozičně upravil, zvýšil o patro, opatřil ji novou fasádou. Budovu rezidence (hlavní výšková budova) a zámeckého pivovaru (severní budova) propojil novostavbou středního podélného barokního obytného křídla. Obytné prostory byly opatřeny štukovou výzdobou a honosně vybaveny. V hlavním vstupu do rezidence byl osazen monumentální mramorový portál. Autorem rozsáhlé barokní přestavby byl Jan Blažej Santini-Aichl a přestavba radešinského dvora byla zřejmě jeho první realizací ve službách žďárského opata. Santiniho autorství není sice přímo písemně doloženo (tak jako u řady dalších jemu připisovaných staveb), avšak atribuce se hodnověrně opírá o srovnání řady architektonických detailů a také o nové datování vzniku barokní přestavby vycházející z dendrochronologických průzkumů. V Radešíně tak byla vytvořena reprezentativní opatská rezidence a středisko ekonomické správy celého dominia. Po zrušení kláštera ve Žďáru nad Sázavou císařem Josefem II. zámek roku 1826 koupil nový majitel – lichtenštejnský hospodářský rada František Schneider z Brna. Po skončení druhé světové války byl zámek posledním majitelům – příslušníkům rodiny Duré konfiskován a přidělen n. p. Československé státní statky. Do konce osmdesátých let 20. století objekty užíval Státní statek se sídlem v Křižanově. Hospodářské objekty dvora byly využity pro ustájení dobytka, stodola a kůlny jako skladiště. Roku 2005 se stali majiteli zámku manželé Kubíčkoví. Při renovaci zámku se zaměřují na zachování původní podoby z 19. století včetně původních fragmentů budovy. Využívají originální postupy a předměty, používané a vyrobené v minulých stoletích.

Zámek i původní hospodářské budovy slouží pro agroturistiku jako základna balónového létání. Od této doby nese objekt název „Balónový zámek“ Radešín.

Obr. 98 a,b „Původní a současná podoba zámku a dvoru Radešín (okr. Žďár nad Sázavou)
Zdroj: <http://www.balonovyzamek.cz/>

Jako poslední příklad uvádím studii přestavby a nového využití zámeckého hospodářského dvoru Vinoř (okr. Praha hl. m.) z r. 2010, z architektonické kanceláře Jakub Cigler Architekti. Autory projektu jsou Mgr. A. Jan Hofman a Mgr. A. Ondřej Hrozinka. Tvůrci se zabývali novým funkčním využitím bývalého hospodářského dvoru vnořského zámku, nacházejícího se v historickém jádru obce Vinoř, severovýchodně od okraje Prahy. Po provedených rozsáhlých analýzách byla torza původních hospodářských budov nahrazena novou výstavbou řadových rodinných a bytových domů, které, byť vlastní strukturou narušují původní rovné fasády chlěvů a stodol, jako celek jsou urbanisticky uspořádány do půdorysu původního dvora a ve svém nitru tak vytváří žádaný a sympatický polo-veřejný prostor se zelení a přírodním jezířkem. Jediným dokladem v dispozici původního statku zůstala historická sýpka. Na celkové ploše 2,8 ha řešeného území se nabízí 26 000 m² užitných podlažních ploch. Podstatné a sympatické na tom je, že obec Vinoř neřeší stále větší požadavky na příměstské bydlení formou zástavby volných „zelených“ ploch, ale revitalizací smysluplně využívá původní plochy a objekty v zastavěné části obce.

Obr. 99 „Analytická součást studie obnovy dvoru Vinoř“ (okr. Praha hl. m.)
Zdroj: <http://jakubcigler.archi/zamecky-dvur-vinor>

Obr. 100 „Vizualizace studie obnovy dvoru Vinohr“ (okr. Praha hl. m.)

Zdroj: <http://jakubcigler.archi/zamecky-dvur-vinor>

8.3 REVITALIZACE / KONVERZE ZEMĚDĚLSKÝCH DRUŽSTEV

Na rozdíl od bývalých hospodářských historických dvorů, které již svou podstatou a architekturou nabízejí poměrně vysokou atraktivitu, areály zemědělských družstev, vzniklých po roce 1948, tuto devizu rozhodně nemají. Přesto se dá říci, že od roku 1989 během již téměř třicetileté proměny společnosti a zejména hospodaření, došlo a dochází, byť prozatím spíš sporadicky, ke kvalitnímu urbanistickému i architektonickému řešení využití bývalých středisek zemědělských družstev.

Jako první příklad uvedu velmi zdařilou revitalizaci původního zemědělského střediska v lázeňské obci Slatinice (okr. Olomouc). Toto středisko se nacházelo v těsné blízkosti obce, bylo velmi zanedbané a proto poměrně brzy po r. 1989 zemědělci opuštěné a nevyužívané. Tehdejší starosta obce prosadil odkoupení pozemků a budov, kromě původního kravínu K 96 byly všechny ostatní objekty odstraněny. Potenciál tohoto území tkvěl v tom, že zde byly komunikace a přivedeny veškeré kapacitně vyhovující inženýrské sítě, což platí pro většinu původních zemědělských areálů. Kravín K 96 byl přestavěn na bytový dům, ostatní pozemky areálu byly přeměněny na parcely a připraveny pro individuální výstavbu rodinných domů, a to se postupně naplňuje.

Objekty bývalých kravínů K 96 z počátku kolektivizace jsou vůbec častým předmětem zájmu o konverzi. Jsou vždy poměrně blízko původní vesnické zástavbě, vazné slamnaté stělové ustájení krav nekontaminovalo konstrukce tak, že by nebylo možné je asanovat. A jak již bylo řečeno, bývají k tomuto objektu již zavedeny komunikace i inženýrské sítě. Původní přízemní stájový prostor, míchárna krmiv i půdní plocha nabízí pro jiné využití dispozičně uvolněný prostor, což umožňuje vysokou variabilitu nového řešení.

Obr. 101 „Konverze kravínu K 96 na byty v obci Slatinice“ (okr. Olomouc)
Zdroj: Synek, J.: autorská fotografie

V obci Radovesnice II (okr. Kolín) byl bývalý kravín K 96 upraven na muzeum veteránů. Exponáty zde jsou motocykly a zejména zemědělské traktory a další technika, které připomínají zemědělskou funkci objektu. Do původních fasád s malými okny byla vložena velká výkladní okna pro potřeby přirozeného interiérového osvětlení, vnitřně však členěná mřížovím k navození industriálního vzhledu. Střecha i fasády jsou barevně sjednoceny do hnědočerveného cihlového tónu.

Obr. 102 „Konverze kravínu K 96 na muzeum veteránů v obci Radovesnice II“ (okr. Kolín)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

Bývalý objekt kravínu K 96 se rovněž hodí k rekonstrukci pro jiné výrobní využití. Tak např. v obci Rozsochatec (okr. Havlíčkův Brod) byl původní nevyužívaný kravín přestavěn a upraven k prvotnímu zpracování dřeva. Pila Rozsochatec s. r. o. tak našla smysluplné využití původní zemědělské stavbě a navíc vytvořila v regionu tolik potřebná pracovní místa. Architektonické ztvárnění je jednoduché, účelově přiznává původní konstrukční prvky, např. po fasádě horizontálně zásuvná vrata. Čistě řešené fasády jsou členěny třemi typy okenních otvorů a jednotnou barevností omítek. Harmonií stavby i okolí umocňuje pořádek venkovního skladu dříví v okolním parteru, který tak dává tušit, co se v objektu i v celém areálu děje.

Obr. 103 „Konverze kravínu na dřevozpracující podnik v obci Rozsochatec“ (okr. Havl. Brod)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

V letech 2006 a 2007 prošla rekonstrukcí původní budova kravína K 96 mezi obcemi Střížov a Hájek (okr. Chotěboř). Salaš Hájek se stala centrem agroturistiky. V přední části kravína vznikla útulná restaurace a penzion s kompletním zázemím, v zadní polovině zůstalo zázemí zemědělské výroby, které slouží provozu pastevního chovu hovězího dobytka a ovcí. Produkty z tohoto chovu jsou nabízeny ve vlastní místní prodejně. Celý objekt je stylově architektonicky upraven s využitím obkladového dřeva v kombinaci se světlou omítkou. Původní fádňi rovinu sedlové střechy rozčleňují dva trojúhelníkové vikýře, jeden nad vstupem a vnitřním schodištěm do restaurace, druhý je vybudován účelově k zakládání objemového krmiva do skladu v podstřeší. Dřevo, spolu se střešní krytinou, pocitově celou hmotu solitérní stavby v krajině snižují.

Obr. 104 „Salaš Hájek“ (okr. Chotěboř)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

Jihomoravské Velké Bílovice (okr. Břeclav) patří mezi největší vinařské obce a producenty zemědělství v tomto regionu. Tomu odpovídá počet vybudovaných rozsáhlých zemědělských středisek. Jsou celkem čtyři. Pro klasickou zemědělskou prvovýrobu jsou využívány cca z poloviny, ostatní plochy a budovy jsou pronajímány různým subjektům. Zemědělské středisko při silnici vedoucí do Čejkovic prošlo v minulých letech radikální přestavbou a místo původních hospodářských budov zde rekonstrukcemi a dostavbami byly vybudovány nové kapacity. V původní administrativní budově našly sídlo Vinařské potřeby BS s.r.o., hned vedle přes hlavní vjezdovou cestu do areálu vybuďovala své firemní sídlo společnost POPP s.r.o., výrobce a distributor zastřešení venkovních bazénů. I ostatní části bývalého zemědělského areálu postupně mění vlastníky a upravují své objekty i okolní plochy. Je to jedna z cest, jak zhodnotit bývalé kapacity jednotných zemědělských družstev - vybudovat v obcích podnikatelské parky, které odstraní vzniklé brownfields a nabídnou obcím tolik potřebnou zaměstnanost místního obyvatelstva. Současně pozitivně mohou ovlivnit návrat zašlého půvabu kvalitní průmyslové architektury vsazené do okolní zeleně.

Obr. 105 „Areál Vinařských potřeb BS ve Velkých Bílovicích“ (okr. Břeclav)

Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

Obr. 106 „Areál Vinařských potřeb BS ve Velkých Bílovicích“ (okr. Břeclav)

Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

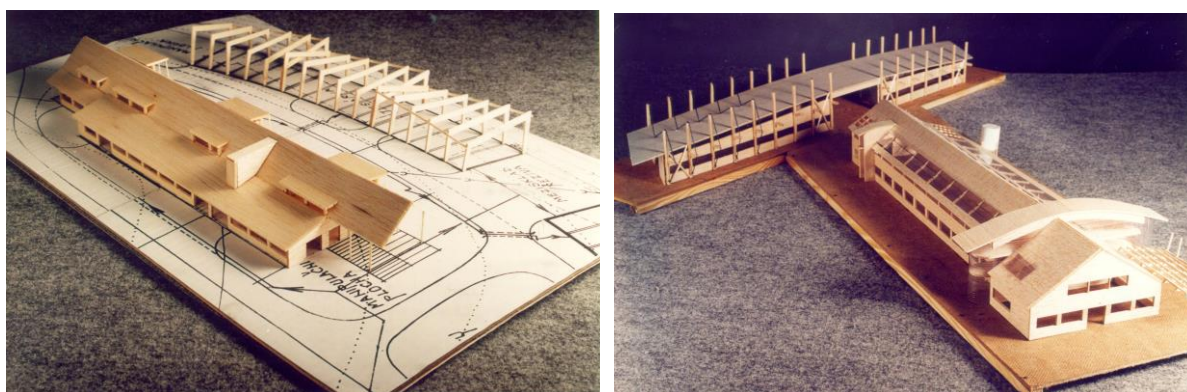

8.4 NÁVRAT ARCHITEKTURY DO ZEMĚDĚLSKÝCH STAVEB - STUDIE, VIZE, NÁMĚTY .....

„Kdo chce zapalovat, musí sám hořet“, citát sv. Augustýna, který pro propagaci svých myšlenek použilo několik dalších učenců. Tato myšlenka je i mým motem pro práci s mladými lidmi, studenty architektury, kteří, pokud se podaří je patřičně k problematice „zapálit“, budou v budoucnu nositeli myšlenky znovuzrození zemědělské architektury. Určité pozitivní výsledky jsou patrné již nyní.

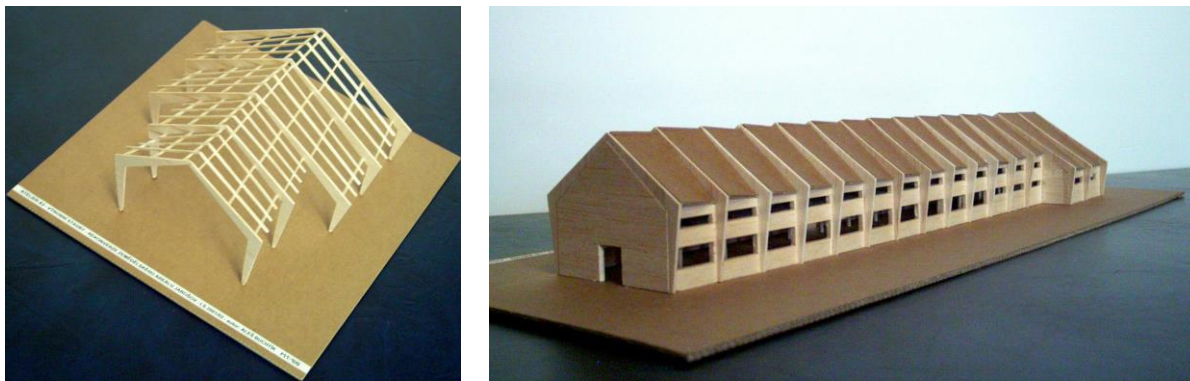
V letech 2000 - 2002 jsem se studenty Fakulty architektury VUT v Brně, Katedry průmyslových a zemědělských staveb a se sdružením starostů obcí mikroregionu „Toulovcovy maštale“ (okr. Svitavy) hledal společně nové funkční využití pro opuštěné areály bývalých JZD.

Prvním projektem byla konverze volně stojícího kravínu K 96 mezi obcemi Poříčí u Litomyšle a Zrnětín (okr. Svitavy). Dvě práce studentů II. ročníku Františka Čekala a Tomáše Cahela představily původní kravín na místní dřevozpracující podnik. K původnímu objektu stáje byla navržena nová hala pilnice k surovému zpracování dřeva. V objektu kravína pak byla umístěna truhlářská výroba zpracování dřevěného masívu, půdní prostor částečně využit pro administrativu a zbytek půdy ke skladování řeziva. Návrhy maximálně preferují dřevěné konstrukce, vyjadřující symboliku výrobního zaměření.

Obr. 107a,b „Zrnětín (okr. Svitavy). Studie konverze K 96 na dřevozpracující provoz“
 Autoři modelů: Cahel T. (107 a), Čekal, F.(107b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dyr
 Zdroj: Dyr, P.: autorský archiv

V obci Jarošov stejného regionu byla v roce 2001/2002 zpracována rozsáhlá studie konverze bývalého areálu JZD. Student II. ročníku Aleš Buchtík zde navrhl velmi zajímavé řešení tvarového členění bývalého kravínu K 96. Monotónní obdélnou stavbu stáje zrytmizoval vytažením kónických rámových prvků nového krovu nad střešní roviny i do ploch fasád. Rytmi-zace je dále posílena o dvojici oken v každém takto vzniklém modulu. Zajímavého architektonického výrazu je tak docíleno pouze využitím konstrukčních prvků bez nutnosti přidané hodnoty jiného dekoru.

Obr. 108 a,b „Jarošov (okr. Svitavy). Studie konverze K 96 na dřevozpracující provoz“
Autor modelu: Buchtlík, A. (108 a, b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

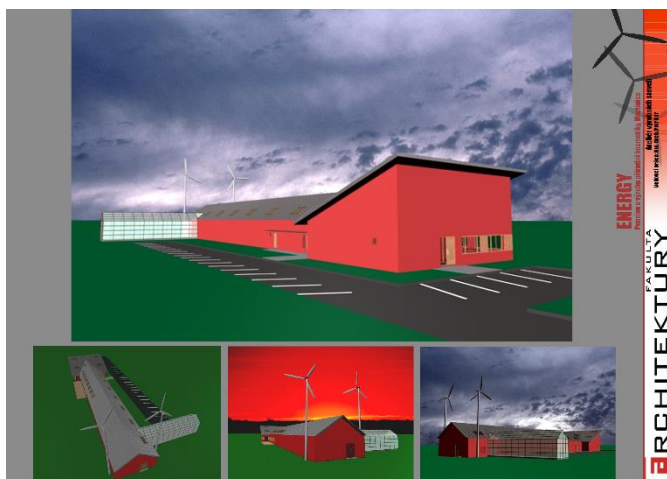
Podobné zadání bylo i v obci Bor u Skutče (okr. Chrudim). Zdejší bývalé zemědělské středisko, opět s budovou kravínu K 96, mělo být rekonstruováno na sběrnou a třídírnu druhotných odpadů. Student Oldřich Bittner pouze konstrukčními prvky oživil všechny původní zemědělské objekty. Hřebenovými světlíky dostal potřebné denní světlo i do vnitřních dispozic.

Obr. 109 a,b „Bor u Skutče (okr. Chrudim). Studie konverze areálu JZD na sběrnou odpadů“
Autor modelu: Bittner, O. (109b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv; autorská fotografie (109 a)

U obce Martinice (okr. Chrudim) se nachází volně stojící K 96. Studie studenta III. ročníku Jiřího Bečičky si dala za úkol vytvořit z tohoto nevábně vypadajícího objektu výrobu přírodní kosmetiky s penzionem pro agroturistiku. Vzhledem k umístění ve volné krajině a bez možnosti napojení na inženýrské sítě je celá stavba řešena s energetickou soběstačností. Studie z roku 2003 se teprve v roce 2016 stala podnětem k zahájení výstavby.

Obr. 110 „ENERGY“ (okr. Chrudim)
Autor: Jiří Bečička
Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

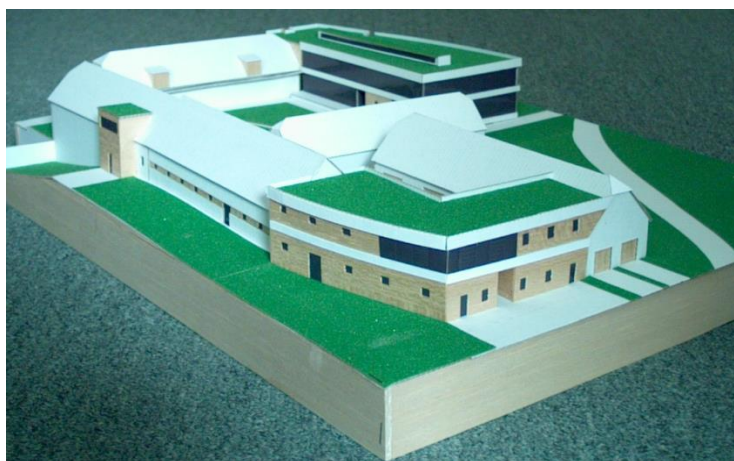

V roce 2002 řešilo obecní zastupitelstvo obce Rudice (okr. Blansko) novou náplň pro zchátralý areál zemědělského družstva na kraji obce. Záměrem bylo zde vybudovat objekty pro podnikání. V ateliéru jsme tento problém řešili návrhy truhlářské výroby, která má v regionu dlouholetou tradici. Nejlepším projektem byla práce studenta Jaroslava Neischla z III. ročníku. Ten odstranil z pozemku všechny dožilé stavby a na jejich místě navrhl novou výrobní halu a připojil k ní administrativně-správní budovu. Celý projekt se nese v duchu konstruktivismu, kdy architektura je vytvářena pomocí nosných dřevěných konstrukčních prvků, bez nutnosti přidané hodnoty dalšího dekoru. Symbolika stromoví se prokresluje do fasád.

*Obr. 111a,b „Rudice (okr. Blansko). Studie konverze areálu JZD na truhlářskou výrobu“
Autor: Neischl, J. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv*

Do ateliérových programů jsme zařadili i rekonstrukce a obnovu historických hospodářských dvorů. Tzv. „zbytkový statek“ v obci Babice – Bolíkovice (okr. Třebíč) byl založen někdy na přelomu 18. a 19. století jako součást panství Sádek. „Zbytkovým statkem“ se stal po pozemkové reformě ve 20. letech 20. století. Po r. 1950 převzalo část hospodářských budov místní JZD, které je po roce 1989 opustilo. Student Jiří Novotný z II. ročníku pojal revitalizaci jako multifunkční areál. Stavby, které dosud sloužily k obývání, ponechal svému účelu, v místě bývalých stodol navrhl penzion pro seniory. V přístavbě bývalého kravínu byla navržena pěstitelská pálenice se sušárnou ovoce a celý areál byl uzavřen z jižní strany novostavbou výrobní ozdobné suché vazby. Veškeré aktivity byly voleny tak, aby došlo k vytvoření maximálního počtu pracovních míst a řešil se tak v té době vysoký podíl nezaměstnanosti v tomto regionu.

*Obr. 112
Babice – Bolíkovice (okr. Třebíč).
Studie revitalizace zbytkového statku.
Autor modelu: Novotný, J.
Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv*

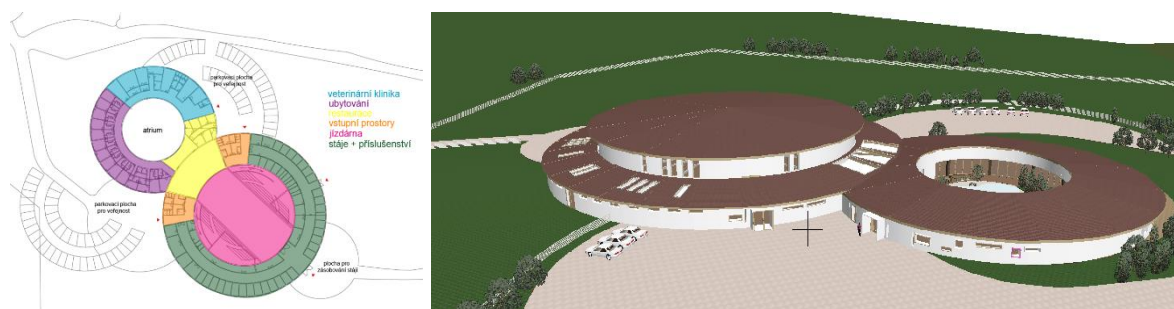
Po roce 2006, kdy byla zahájena výuka architektury na Fakultě stavební VUT – na Ústavu architektury (dále jen ARC)¹¹⁹ pokračovala plynule moje pedagogická a vědeckovýzkumná činnost v oblasti venkova a zemědělských staveb pod mojí garancí na této škole. I zde byla vytvořena řada kvalitních prací.

Za obcí Pozd'atín (okr. Třebíč) leží opuštěný areál bývalého JZD. Obec v rámci průzkumů a rozborů územně-plánovací dokumentace zvažovala, jaké funkční využití do budoucna tento areál má mít. Vzhledem k velkému množství okolních pastevních ploch se jako nejvhodnější řešení jevil návrh na nízkoenergetickou ovčí farmu. Studentka II. ročníku Šárka Ledvinková, vzhledem k poloze na nechráněném mírném návrší, zvolila formu polouzavřeného dvora, chráněného proti převládajícím větrům stavbou ovčina. Architektonická kompozice je volena jednoduchými formami obdélných staveb se sedlovými střechami. Tektoniku fasád zvýrazňují okna, průběžně přecházející do střešních vikýřů.

Obr. 113 a,b „Pozd'atín (okr. Třebíč). Nízkoenergetická ovčí farma“ a) původní stav, b) vizualizace
 Autor: Ledvinková Š. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
 Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

V letech 2006 - 2008 přišlo na ARC několik podnětů na zpracování studií farem pro chov a výcvik sportovních koní. Jednou z lokalit bylo bývalé zemědělské středisko v obci Lazinov (okr. Blansko), nacházející se v oblasti rekreace u vodní nádrže Křetínska. Studentka II. ročníku Šárka Křivinková umístila po demolici všech objektů do bývalého areálu dva propojené rondely hippocentra, kde kromě ustájení koní, jízdárny a ubytování žokejů byla situována i veterinární klinika.

Obr. 114 a,b „Lazinov (okr. Blansko). Hippocentrum“ a) situace, b) vizualizace
 Autor: Křivinková Š. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
 Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

¹¹⁹ viz „ARC“ – je zkratka – identifikační znak Ústavu architektury FAST VUT Brno

Specifickou ateliérovou prací bylo zadání revitalizace bývalého klášterního hospodářského dvora, který ještě na počátku 19. století stál opuštěný v polích katastru Veverí, poblíž centra města Brna. Během sta let město tento zemědělský areál, zvaný „Svatotomášský dvůr“ zcela pohltilo zástavbou, ustájení i výcvik sportovních koní zde v rámci volnočasových aktivit zůstal zachován dodnes. Stájím ale chyběla nová krytá jízdárna a ta se stala stěžejním úkolem celé studie. Tu nejlépe zpracovala studentka II. ročníku Zuzana Tesařová, která za svoji práci získala II. místo v přehlídce studentských prací „O cenu Arnošta Wiesnera“. Stávající areál tvořený hlavní budovou do ulice Veverí s dvěma postranními křídly uzavřela objektem nové jízdárny, jehož fasádu vytvořila z různorodě tvarovaných modulů, symbolizujících kroky koně. Touto jednoduchou formou zároveň fasádu otevřela pro potřebné denní, ale současně žádoucí nepřímé osvětlení.

Obr. 115 „Svatotomášský dvůr Brno (okr. Brno - město). Jízdárna - model“
Autor: Tesařová Z. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

Na opačné, jižní straně Brna, v těsném sousedství městské čistírny odpadních vod, se nachází bývalý značně zchátralý hospodářský dvůr, zařazený mezi brownfields. Vizí provozovatelů čistírny je v budoucnu vybudovat spalovnu sušených čistírenských kalů, které se nyní částečně spalují v cementárně, částečně se využívají jako hnojivo a z větší části skládkují. Spalovna s kogenerační jednotkou by likvidovala veškerý čistírenský kal z 60% výrobou „čisté“ elektrické energie a zbylých 40% nevyužití tepelné energie by sloužilo jednak k dosoušení kalu, jednak např. k vytápění tropických skleníků. V tomto duchu se neslo zadání konverze hospodářského dvora, jehož objekty bez historického významu byly nakonec určeny k demolici a na volné ploše navržen areál „Bio – energo - centra“. Třetí místo v přehlídce studentských prací „O cenu Arnošta Wiesnera“ získala studentka II. ročníku Dominika Skrývalová s projektem „Nymphaea“. Na uvolněný pozemek vložila sestavu tří vejčitě proříznutých rondelů. Vlastní spalovnu s kogenerací propojuje spojovací krček technického zázemí s hlavním vstupem a administrativou. Třetí rondel dotváří kompozici samostatně stojícím tropickým skleníkem. Areál umístěný poblíž dálnice D2 směrem na Bratislavu a v těsném sousedství cyklostezky vedoucí až do Vídně by byl určitě kromě svého technického využití i zajímavou expozicí pro návštěvníky.

Obr. 116 „Bio-energo-centrum Modřice u Brna (okr. Brno - venkov). Vizualizace“
Autor: Skrývalová D. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

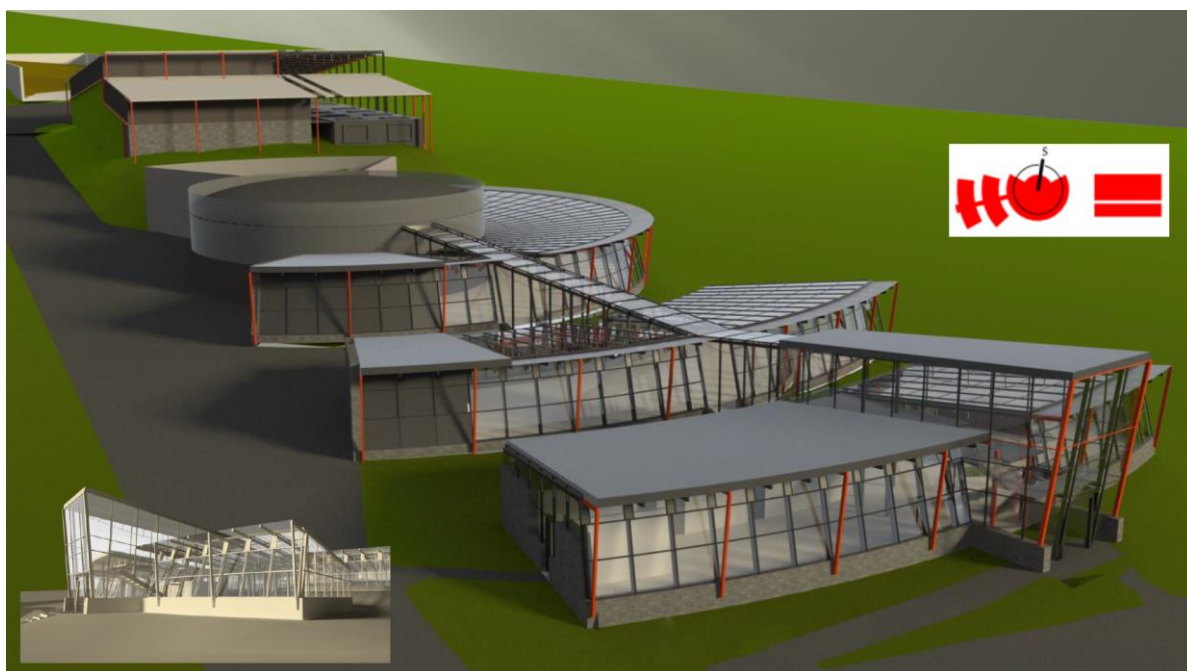
Téma zhodnocování energetických plodin se stalo dalším námětem studií a možností vstupu a obnovy bývalých zemědělských areálů. Na okraji obce Popice (okr. Břeclav), vetknutý mezi vinohrady, se nachází další rozsáhlý areál bývalého JZD o rozloze 9 ha. Pro další zemědělské využití je vyčleněna plocha s objekty rozlohy 3 ha, s ostatními 6 ha počítá územní plán obce pro technologický park malého a středního podnikání. Místně je kromě vinic na zemědělských plochách hojně pěstována kukuřice a zejména řepka olejná. Její produkce se stala námětem pro studii s názvem „Bio-energo-centrum Popice“, která v sobě zahrnovala lisovnu olejů, výrobu bionafty s čerpací stanicí a objekt motorestu, neboť tato oblast je hojně turisticky navštěvovaná. Student III. ročníku Martin Křížek na vymezeném pozemku při vjezdu do areálu navrhl moderní areál, kde vlastní konstrukční prvky výrobních hal i motorestu jsou důležitým výrazovým prostředkem celkové architektonické kompozice.

Obr. 117 Popice (okr. Břeclav). „Bio-energo-centrum“ - vizualizace výrobní haly
Autor: Křížek M. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

Možností, jak předat a rozšířit dál zkušenosti odborníků a vědeckých pracovníků z oblasti problematiky venkova, jsou konference (např. 2010 Olomouc – „Venkov po roce 2013“), kde navíc vznikají důležité vazby pro případnou spolupráci venkova s odbornými institucemi, k nimž patří bezesporu i vysoké školy. Ústav architektury FAST jsem prezentoval svým příspěvkem pod názvem „Revitalizace venkovských brownfields z pohledu architekta“, který shrnoval výstupy mé mnohaleté výzkumné činnosti. Olomoucká konference měla mezinárodní účast, ale přítomni byli i zástupci Ministerstva zemědělství ČR a řady akčních skupin.¹²⁰

Jinou formou podpory vědeckého bádání v oblasti venkova se staly každoročně vypisované inovační vouchery Jihomoravského inovačního centra. V roce 2012 byla ve spolupráci se společností RESUN INVEST s.r.o. zpracována studie bioplynové stanice Tlumačov - Slivotín (okr. Zlín). Studie řešila anaerobní výrobu metanu z kukuřičné siláže a prasečí kejdy. Spalováním metanu v kogenerační jednotce se vyrábí elektrická energie, zbytkové teplo je využíváno k dohřívání digestátu a v tomto případě byly k dalšímu zhodnocení zbytkového tepla navrženy skleníky pro pěstování květin. V ateliérové soutěži zvítězil návrh Petra Švédy, student II. ročníku, který navrhl kaskádu kruhových a segmentových objektů a využil tak svažitost pozemku k působivému architektonickému řešení.

Obr. 118 „Tlumačov - Slivotín (okr. Zlín). Bioplynová stanice se skleníky“ - vizualizace
Autor: Švéda P. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

Úspěšný byl rovněž návrh studenta II. ročníku Michala Kašpárka, který ve stejné lokalitě za svoji studii získal III. místo v přehlídce „O cenu Arnošta Wiesnera“. Porotu zaujal jednoduchý koncept řešení posílený výrazným akcentem vstupního objektu.

¹²⁰ Viz <http://www.unives.upol.cz/konference-venkov-po-roce-2013/>

Obr. 119 „Tlumačov - Slivotín (okr. Zlín). Bioplynová stanice“ - vizualizace
Autor: Kašpárek M. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

Rok 2012 byl významný další spoluprací ateliéru výrobních staveb s praxí. Obecně prospěšná společnost ENERGOKLASTR VYSOČINA řešila několik vědecko-výzkumných úkolů na bázi energetického využití biomasy. U Telče (okr. Jindřichův Hradec) byla plánována výstavba vědeckotechnického parku v místě bývalého zemědělského areálu a nově vznikající průmyslové zóny. Zadání spočívalo v návrhu experimentální bioplynové stanice s laboratorními efektivního využívání biomasy. Zde se měla ověřovat efektivnost výroby bioplynu z různých zemědělských komponentů. David Hostinský z II. ročníku navrhl moderní laboratorní provoz v minimalistickém duchu, jehož hmota odclonila vlastní účelová zařízení nádrží fermentorů bioplynové stanice.

Obr. 120 „Telč (okr. Jindřichův Hradec). Experimentální bioplynová stanice“ - vizualizace
Autor: Hostinský D., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

V roce 2013 byl zahájen intenzivní výzkum zaměřený na zemědělské areály, zejména s živočišnou výrobou. Cílem bylo získat poznatky, jak areály fungují po téměř 25 letech od „sametové revoluce“ v roce 1989 a téměř deseti letech po vstupu ČR do Evropské unie. Jak jsou využity po společenských a ekonomických změnách ve společnosti, strukturální přeměně českého zemědělství a vstupem nových technologií do zemědělských výrobních procesů. Projekt nesl vizionářský název „Farma pro 21. století“.

Prvním počinem byla studie zaměřená na revitalizaci poloviny bývalého zemědělského družstva ve Vlčnově (okr. Uherské Hradiště). Místnímu soukromému farmáři se podařilo postupně vykoupit pozemky soukromých vlastníků i objekty bývalého družstva, a tak bylo možné navrhnout studii moderní farmy pro chov mléčného skotu. Hlavní myšlenka revitalizace spočívala v tom, pokusit se najít taková konstrukční i architektonická řešení, která by maximálně zhodnotila již vybudované stavby. Z pochopitelných důvodů nízkonákladového rozpočtu, který, jak již bylo řečeno, je v této kategorii staveb častý. Studentu II. ročníku Miroslavu Strnadovi se podařilo vytvořit zajímavý koncept nové stáje, postavený na platformě původního železobetonového silážního žlabu, jehož opěrné systémy tvořily železobetonové prvky typu „A“. Na ně připevnil lehkou dřevěnou konstrukci, boční stěny přistínil dřevěnými lamelami a uzavřel rolovacími plachtami dle soudobých technologií. Za použití minimálních prostředků dosáhl výrazného architektonického účinku.

Obr. 121a,b „Vlčnov (okr. Uherské Hradiště). Farma pro 21. století“ – vizualizace, model
 Autor: Strnad M., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
 Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

V letech 2014 – 2015 se Ateliér výrobních staveb podílel na výzkumném projektu č. CZ 1.07/2.4.00/31.0037 „Enviromentální techniky v chovu skotu“ s podporou partnerské sítě mezi univerzitami a soukromými subjekty. Na projektu spolupracovali Agronomická fakulta Mendelovy univerzity v Brně, Fakulta stavební VUT v Brně, Idea HELP, o.p.s. a Svaz chovatelů českého strakatého skotu. Na toto téma proběhlo několik odborných konferencí a následných stáží v orlickém regionu. Na základě výsledků průzkumů a analytického zhodnocení všech aspektů byly následně zpracovány příkladové studie řešení dané problematiky. K tématu výstavby byla mnou zpracována a vydána publikace „Architektura zemědělských staveb“.¹²¹

V Helvíkovicích – Dolním Dvoře (okr. Ústí nad Orlicí) byly na základě výsledků projektu „Enviromentální techniky v chovu skotu“ vytvořeny architektonické studie farmy pastevního chovu skotu masného plemene Limousine. Studentka II. ročníku Silvia Spirková pojala svůj

¹²¹ viz DÝR P.: *Architektura zemědělských staveb*. MENDELU Brno, 2014, 50 s., ISBN 978-80-7375-897-4

návrh jako citlivou dostavbu stávajících revitalizovaných objektů bývalého statkového hospodářství, zakomponovaného do horských pastvin regionu Orlicka.

Obr. 122 „Helvíkovice (okr. Ústí n. O.). Farma masného skotu Helvíkovice“ – vizualizace
Autor: Spírková, S., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

Oblast Sudet dodnes nese stopy násilného vystěhování Němců po II. světové válce. Nejinak je tomu i na Orlicku. Vrchní Orlice bývala velká horská ves s rozlehlými pozemky a několika mohutnými hospodářskými dvory. Její někdejší podobu dnes již připomíná jen opuštěný kostel sv. Jana Nepomuckého a pár roztroušených chalup. Lokalita Adelheid byl původní statek v těsné blízkosti silnice do Orlického Záhoří. Pro oživení cestovního ruchu zde byl rodinou Saturků místo původního obytného domu postaven penzion a pro využití rozsáhlého pastevního areálu, v místě bývalých hospodářských budov, navržena studie hippo farmy pro chov a výcvik sportovních koní, určených zejména k rehabilitačním účelům.

Obr. 123 „Adelheid (okr. Ústí n. O.). Farma chovu a výcviku sportovních koní“ – vizualizace
Autor: Krčálová, I., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

Výčet architektonických studií, námětů a vizí uzavírám souborem prací věnovaných vinařství a vinařské turistice Jižní Moravy. Blízkost naší školy architektury k tomuto regionu je přímo závazkem se této problematice věnovat. Mezi léty 2012 – 2017 bylo v Ateliéru výrobních staveb ARC zpracováno nespočet námětů. Z těch nejzajímavějších několik uvádím. Přechodem vinařské výroby ze státních podniků do soukromého sektoru a s příchodem nové technologie zpracování vín tzv. „řízeným kvašením“, se stále více a více vinaři otevírají veřejnosti. Již nestačí prezentovat vína ve starých sklepech a po vzoru zejména rakouských a německých vinařů se začínají objevovat stavby ve vinici – vinařské domy. Jedním z prvních a velmi architektonicky zdařilým je vinařský dům Sonberk u Popic (okr. Břeclav), navržený architektem Josefem Pleskotem. V jeho „stopě“ se neslo zdání pro studenty, vytvořit vlastní „dům ve vinici“. Student III. ročníku Michal Snášel tak navrhl vinařský dům vlnící se po vrstevnici nebo také připomínající pnoucí liánu révy vinné. Stavba, která by svým charakterem, měřítkem i použitými materiály mohla dobře reprezentovat vinařství jihomoravského regionu.

Obr. 124 „Dům ve vinici“ – vizualizace

Autor: Snášel, M., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.

Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

Z dalších postupně zpracovaných studií vinařských domů vyplynulo, že se jako soliter do vinic hodí domy, které reprezentují malá a střední vinařství do ročního objemu cca 50 000 litrů vyrobených vín. Větší objemy totiž vyžadují daleko prostornější výrobu i skladování, což ve výsledku znamená buď značné zemní práce při hloubení sklepů, nebo naopak velké hmoty nadzemních částí staveb. To může narušit např. krajinnou kompozici. Jako příklad uvedu např. studii velkého vinařství Lahofer v Dobšicích u Znojma. Zadání neslo požadavek investora na zpracování hroznů z 410 ha vinic a produkci 750 000 – 1 000 000 lahví/rok. Pro tyto parametry bylo potřebné vybudovat prostory o velikosti 37 000 m³ na ploše pozemku téměř 3 ha. Postupně ve třech po sobě jdoucích ateliérech vzniklo na 40 různých názorů, jak takový velký objem vhodně kompozičně začlenit do vinic a volné krajiny. Nejlepším návrhem byl projekt studenta III. ročníku Tomáše Javorského, který ve studentské sekci přehlídky soutěže „Stavba Jihomoravského kraje“ obdržel 1. cenu v kategorii výrobních staveb. Následná odborná diskuze ukázala, že pro tak velké objemy výroby a skladování by se hodilo podnikatelský záměr rozdělit do několika lokalit. Využít atraktivitu stavby ve vinici k posílení marketingu, turismu a reklamy a vybudovat zde pouze menší vinařský dům s prezentací vín, gastronomií a event. s ubytováním turistů. Hlavní výrobu, skladování a adjustaci vín pak situovat do již méně atraktivní polohy, ale s příznivým ekonomicko-dopravně-energetickým potenciálem, což velmi dobře nabízejí bývalé areály jednotných zemědělských družstev. Stavba ve volné krajině totiž mívá právě problémy s napojením na inženýrské sítě, vodním zdrojem kvalitní pitné vody i s likvidací odpadních vod. Tyto problémy bývají v areálech zemědělských družstev vyřešeny.

Obr. 125 „Vinařský dům Lahofer“ – vizualizace

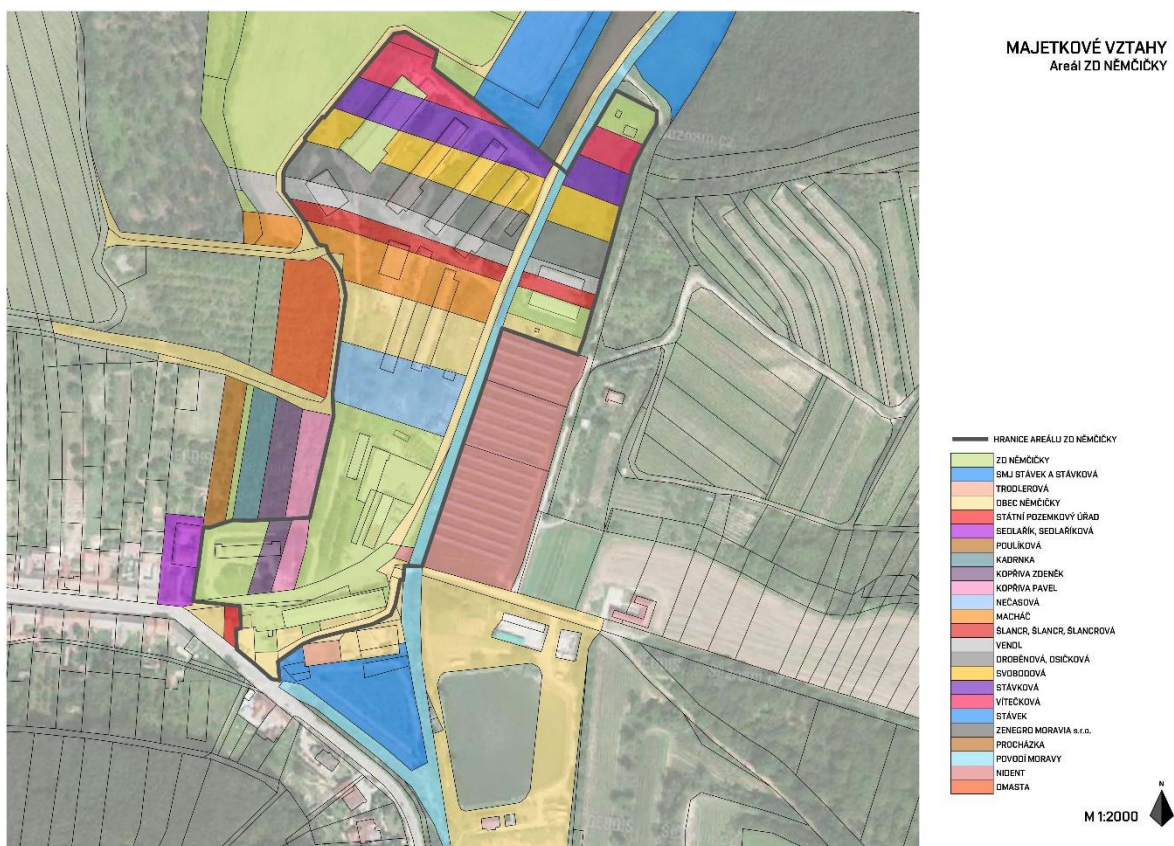
Autor: Javorský, T., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.

Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

Obec Němčičky (okr. Břeclav) je asi nejvíce známá na jižní Moravě svoji lyžařskou sjezdovkou mezi vinicemi. Mezi vinaři ale převažuje názor, že jsou zde nejlepší lokality pro pěstování modrých odrůd vín. Odpovídá tomu i název „Modré hory“, což je sdružení místních vinařských obcí. Zemědělské družstvo Němčičky se v devadesátých letech osamostatnilo a v posledních letech se intenzivně zaměřilo na rozvoj vlastního vinařství, které obhospodařuje vinice o rozloze 100 ha s roční produkcí 250 000 lahví. V dolní (východní) části obce se dosud nachází rozsáhlý areál bývalého JZD o rozloze 4,7 ha, který dnes ZD Němčičky provozuje z jedné čtvrtiny. Ostatní pozemky i budovy jsou opuštěné, nevyužívané a chátrají. V roce 2016 jsme se studenty specializovaného ateliéru (dříve předdiplomního projektu) provedli rozsáhlé průzkumy a analýzy tohoto areálu. Z nich vyplynulo, že z hlediska sítí (elektřina, voda, likvidace splašků a dopravního provozu) je areál vhodný ke konverzi. Nejzávažnějším problémem pro rozvoj jsou ale dosud stále nevyřešené vlastnické vztahy zejména k pozemkům. Jak již bylo řečeno dříve, ty jsou pozůstatkem vlastnických vkladů provedených jejich předky v 50. letech 20. století při zakládání JZD a jsou tak „bariérou“ potenciálním novým investorům při vstupu na toto území. I představitelé současného vedení ZD Němčičky to tak vnímají a pro svůj další rozvoj v rámci areálu nemají dostatek finančních prostředků na odkoupení pozemků drobných vlastníků. Jejich snaha se soustřeďuje nyní na část areálu u dolní návsi, kde chtějí vybudovat novou vinařskou výrobu. Tento úkol jsme převzali a zpracovali několik alternativních studií, z nichž práce Bc. Jiřího Vojtěška získala cenu „Stavba Jihomoravského kraje 2016“ v kategorii ekologických staveb. A nyní již Ing. arch. Jiří Vojtěšek je úspěšným navrhovatelem budovaných vinařství ve Vrbici nebo v Miloticích. Rovněž architektonická kancelář „JECMEN-CAHA ARCHITEKTI“, mladých architektů, absolventů Ústavu architektury FAST VUT Brno, se již může pyšnit několika publikovanými stavbami vinařských domů, z nichž vyniká „Vinařství FABIG“ v Hustopečích u Brna a „Vinařství VAJBAR“ v Kobylí.¹²²

---

¹²² viz <http://jecmen-caha.cz/>

Obr. 126 „Analýza majetkových vztahů zemědělského areálu ZD Němčičky“

Autor: Dýr, P. a kol.,

Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv

Obr. 127 „Vinařský dům FABIG Hustopeče u Brna“ – prozatím v těsném sousedství bývalého vepřínu

Autor: JEČMEN – CAHA ARCHITEKTI, Brno

Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie

ZÁVĚR

9.1 SHRNU TÍ

Habilitační práce si vytkla za cíl charakterizovat vývoj a stav zemědělských areálů v České republice, zhodnotit metodiku a postupy jak řešit jejich současné využití. Autor si uvědomuje, že práce svým rozsahem pokrývá větší záběr této problematiky, současně se snaží tímto upozornit, že se nejedná o zanedbatelnou věc, kterou není třeba řešit a že nad současným stavem zemědělských areálů a jejich budoucností visí stále množství otazníků.

Práce sleduje historický vývoj zemědělských staveb jak po stránce účelové, tak po stránce konstrukční a urbanisticko-architektonické. Grafická část práce obsahuje dokumentační fotografie, náměty a návody na urbanisticko - architektonické řešení stávajících staveb a souborů, současně i návody na řešení novostaveb, které se stanou součástí těchto areálů a výrazně ovlivní podobu krajiny a našich vesnic.

Z dosavadních poznatků vyplynulo, že budoucnost zemědělských areálů bude možné realizovat v několika základních směrech:

- Ponechání původnímu zemědělskému využití (*ať již rostlinného nebo živočišného charakteru*), s nutnou rekonstrukcí stávajících staveb vzhledem k novým technologiím, s dostavbou nových objektů a s nezbytnou úpravou urbanisticko-architektonického výrazu, včetně doplnění o chybějící infrastrukturu, komunikace a zejména zeleň.
- Revitalizace na výrobu nezemědělského charakteru (*případně na zpracovatelské technologie zemědělských produktů*), opět s nezbytnou nutností urbanistických a architektonických zásahů. Zde můžeme přiřadit i možnosti rekonstrukce pro alternativní zdroje – např. zpracování technických zemědělských plodin, bioplynové stanice apod.
- Konverze na nevýrobní využití pro potřeby bydlení, služeb, rekreace a volného času. Týká se zejména staveb a souborů včleněných do zastavěných částí obcí, kde např. hygienická ochranná pásma nevyhoví zemědělskému ani jinému výrobnímu užití.
- Asanace a demolice takových staveb a souborů, jejichž stavebně-technický stav je již takový, že další využití je krajně neekonomické a kontaminace půdy značná. K tomuto přístupu bude nejspíš potřeba legislativní a finanční (dotační) podpora státu, popř. i programová podpora Evropské unie. Ojedinelé první příklady se již zrealizovaly a realizují.

Možnosti, jak přistupovat k tomuto problému, jsou v habilitační práci na modelových příkladech prezentovány. Jedná se o reálné studie, které byly, díky dobré spolupráci agilních starostů obcí a vlastníků areálů, následně podkladem pro přeměněnu ve fungující celky, přispívající k znovu vytváření kulturní krajiny a malebnosti vesnic.

Z mnohaleté práce v této oblasti vyvstává ještě jeden palčivý problém, a tím jsou nedořešené majetkoprávní vztahy zemědělských areálů. Zde totiž v drtivé většině stále platí, že držitelé pozemků jsou původní drobní vlastníci, kteří je do družstevního majetku vložili při vstupu v 50. letech 20. století. Stavby na nich postavené už byly ve společném vlastnictví družstevníků a transformací přešly do majetku následovníků. Ne tak ale pozemky. Zde v souladu s novým Občanským zákoníkem a principem „římského práva“, který říká, že stavba i pozemek jsou jednoho, tj. mají mít stejného vlastníka. V tom je třeba provést nápravu, ať již v rámci pozemkových reforem, či majetkovým vstupem obcí popř. státní legislativní úpravou. Majetková roztržičnost je totiž významným až zásadním omezujícím faktorem v dalším rozvoji zemědělských areálů.

Pokud bude tato anomálie v budoucnu řešena a odstraněna, a to i pod tlakem odborné veřejnosti, pak moje dlouholetá pedagogická práce – předávání informací, znalostí a zkušeností svým studentům na Ústavu architektury - bude zhodnocena, neboť to budou právě tito lidé, kteří mohou v praxi pozitivně ovlivnit další vývoj kulturní krajiny naší země. V tom vidím smysl a cíl své práce.

9.2 PRAMENY

9.2.1 Seznam použité literatury

- [1] BĚLKOVÁ, J. *Moderní chov prasat podle tradic*. Zemědělec, 2015, roč. 23, č. 14
- [2] BUKAČOVÁ, I.: *Architektura J. B. Santiniho – Aichla na severním Plzeňsku*. MH Beroun, 2012.
- [3] CAVAIS, K.: „*Stavitelství*“. Praha, 1947,
- [4] ČERNÝ, M.: *Zaniklé středověké osady a jejich plužiny*. Praha, 1979
- [5] DOLEŽAL, O. a kol.: *Komfortní ustájení vysokoprodukčních dojnic*, Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2002, 129 s. ISBN 80-86454-23-1
- [6] DOLEŽAL, O., BÍLEK, M., DOLEJŠ, J. *Zásady welfare a nové standardy EU v chovu skotu*. Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 70 s. ISBN 80-86454-51-7
- [7] DOLEŽAL, O., ČERNÁ, D. *Welfare stáje pro skot - vzorová řešení komfortních stájí* Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 186 s. ISBN 80-86454-43-6
- [8] DÝR P.: *Architektura zemědělských staveb*. MENDELU Brno, 2014, 50 s., ISBN 978-80-7375-897-4
- [9] DÝR, P., GERŽOVÁ, Y., MATOUŠKOVÁ, P., MINIBERGEROVÁ, K.: *Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník. Průvodní zpráva*. Architektonická soutěž, 2015
- [10] DÝR P., GERŽOVÁ Y., MATOUŠKOVÁ P.: *Architektonická perspektiva využití bývalých areálů zemědělské výroby v České republice*, VUT FAST Brno, 2016. 16 s. ISBN 978-80-214-5458-3
- [11] DÝROVÁ, E.: *Ochrana a organizace povodí*. SNTL Brno, 1974, 300 s.
- [12] FABIÁNOVÁ, M., ČEŠPIVA, M., ZABLOUDILOVÁ, P., ŠIMON. J.: *Blízké okolí stájových objektů. [Vicinity of stable objects]* *Náš chov*, 2014, roč. 74, č. 10, s. 60 - 61. ISSN 0027-8068.
- [13] HORÁK, F. a kol.: *Ovce a jejich chov*. Praha, Brázda, 2004, 303 s. ISBN 80-209-0328-3
- [14] HORYNA, M.: *Santini: stavby J. B. Santiniho na Žďársku. Žďár nad Sázavou: [S. N.]*, 1999.
- [15] HUČKO, M.: „*Zemědělské stavby*“. Praha, 1987,
- [16] KOŠAŘ, K., NÁVAROVÁ, H. & PROCHÁZKA, D. *Zásady welfare a nové standardy EU v chovech drůbeže* Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2004, 54 s. ISBN 80-86454-46-0
- [17] KVAPILÍK, J. *Chov prasat a výroba vepřového masa ve světě, v EU a v ČR*. In *Farmářský den*, Velká Chyška. Praha Uhřetěves: Výzkumný ústav živočišné výroby, v.v.i., 2016.
- [18] KYSELKA, I.: *Architektura krajiny a rekreace*. *Architektura a urbanismus krajiny a zeleně*. VŠB - Technická univerzita Ostrava, 2007
- [19] NACHTMANOVÁ, A.: *Hospodářské budovy provozu barokního velkostatku na panství Kostelec nad Černými lesy*, N. P. Ú., 2008,
- [20] MARTINEK, M. a kol.: *Zemědělské výrobní stavby – textové a grafické podklady*. Skriptum. VUT FA, Brno, 1988
- [21] MATĚJEK, F.: *Moravské lánové rejstříky*. In: *Sborník archivních prací* 29, 1979
- [22] MISAŘ, D.: *Vývoj chovu koní v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Nakl. Brázda Praha, 2011
- [23] MYSLÍN, J.: „*Řešení pracovního prostředí v zemědělských závodech, racionalizací procesu jejich výstavby a provozu*“ - díl III. Brno, 1980,
- [24] PERLÍN, R.: *Sociologie venkova a zemědělství*. 1991
- [25] POSPÍŠIL, M.: *Vize zemědělství 2002*. In: *Venkov jako sociální prostor*, Lomnice n. P., 2002
- [26] PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, 2. díl, období 1945 - 1992*. Doplněk, Brno, 2016
- [27] ROŽMBERSKÝ, P.: *Dvory pláských cisterciáků*. nakl. MIKOTA, Plzeň, 2008,
- [28] SÝKORA, J.: „*Územní plánování vesnic a krajiny*“. ČVUT Praha, 2002,
- [29] SÝKORA, J.: *Zemědělské stavby. Základy navrhování*. Grada Praha 2014
- [30] SÝKORA, J., KOŠATKA, B., DANES, K.: *Hospodářské stavby*. ARCH Praha, 1992
- [31] ŠEDA, J.: *Chov masného skotu v ČR*, Mendelova univerzita Brno, 2014

- [32] ŠTĚPÁNEK, V.: *Obnova venkova a krajiny*. Národopisná revue, 2004
- [33] VÁLKA, M.: *Sociokulturní proměny vesnice*. Masarykova univerzita Brno, 2011
- [34] VAŘEKA, J. FROLEC, V.: *Lidová architektura. Encyklopedie*. GRADA Praha, 2007,
- [35] VEGRICHT, J. a kol.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc*, v.v.i., Praha: Výzkumný ústav zemědělské techniky, 2008, 112 s. 978-80-86884-34-9
- [36] VEGRICHT, J., MACHÁLEK, A., FABIÁNOVÁ, M., DOLEŽAL, O., AMBROŽ, P.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc [Stables and farms modelling solution for dairy cows breeding]*. Praha : VÚZT, 2008. 112 s. ISBN 978-80-86884-34-9
- [37] VOČADLO, V.: *Stavby hospodářské*. nakl. ODEHNAL, Brno, 1914,
- [38] ŽIŽKA, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. N. P. Ú., 2016,

9.2.2 Odkazy na další studijní zdroje a prameny

- [1] <http://www.unives.upol.cz/konference-venkov-po-roce-2013/>
- [2] <https://www.cka.cz/cs/cka/cinnost-komory/prehliodka-diplomovych-praci>
- [3] <https://www.fast.vsb.cz/>
- [4] <http://arc.fce.vutbr.cz/>
- [5] <http://www.fa.vutbr.cz/>
- [6] <https://www.fa.cvut.cz/cz>
- [7] <http://www.jaroslavsykora.estranky.cz/>
- [8] <http://www.zf.jcu.cz/katedry-2/krajinného-managementu>
- [9] <http://frms.mendelu.cz/25924-veda-vyzkum-a-projekty>
- [10] <http://www.respo.frms.mendelu.cz/cz>
- [11] <http://www.drevoastavby.cz/kalendar/view/476>
- [12] <http://www.uzei.cz>
- [13] <http://www.vuzv.cz>
- [14] <http://www.cazv.cz>
- [15] www.vesniceroku.cz /05_2017 organizován již 23. ročník soutěže/

9.2.3 Seznam vyobrazení

Obr.

- 1 a, b *Rekonstrukce (pravděpodobná) a plán reliktního dvora Džbánec; zdroj: Anderle-Rožmberský-Švábek: Výsledky povrchového průzkumu cisterciáckých dvorů na Plzeňsku; 1993; s. 268*
- 2 *Dochovaná podoba renesančního objektu dvoru ve Zvířeticích; zdroj: Internet – streetview*
- 3 a, b *Dochovaná podoba renesančního dvora Rábín (pohled, půdorys); zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 20, 139.*
- 4 *Renesanční stodola statku v Otrybech; zdroj: foto Pavel Bartoš*
- 5 *Ranně barokní dvůr Valdštejn; zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 24*
- 6 *Průčelí křídla s okny ratejny dvora Černuc; zdroj: Internet-streetview*
- 7 *Netytická obdélná okna sýpky Střevač; zdroj: Internet-streetview*
- 8 a, b *Historický půdorys a současný orto-foto snímek dvora Lhotice. zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 138; Internet;*
- 9 *Současná podoba zchátralého dvora Lhotice; zdroj: Internet-streetview*
- 10 a, b *Historický půdorys a současný orto-foto snímek dvora Sedliště. zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 139; Internet;*
- 11 a, b *Historický půdorys a veduta z konce 18. století dvora Hubenov. zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 30, 138*
- 12 *Současná podoba dvora Hubenov. Zdroj: Internet*
- 13 a, b *Historický půdorys a veduta z konce 18. století dvora Kalec.*

- zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 30, 138
- 14 *Současná podoba dvora Kalec – letecký snímek. Zdroj: Internet*
- 15 a, b *Dvůr Býkov – stav při zahájení rekonstrukce a výsledná podoba po dokončení. Zdroj: Internet*
- 16 *Dvůr Sechutice – letecký snímek současného stavu. Zdroj: Internet*
- 17 *Dvůr Lyra Žďár n. S. – letecký snímek.*
Zdroj: Sedlák, J.: *Jan Santini – Život a dílo*, Krajské středisko památkové péče Brno, 1977.
- 18 *Dvůr Trnová v podobě z počátku 19. stol. zdroj: ŽIŽKA, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách. N. P. Ú., 2016, s. 77*
- 19 a, b *Fotografie dvora a současný orto-foto snímek zemědělského areálu s historickým dvorem Buzice. Zdroj: Žižka, J.: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 78; Internet;*
- 20 a, b *Fotografie objektu chlévů a současný orto-foto snímek dvoru Vlčejn.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 78; *Internet;*
- 21 *Skrůžová konstrukce krovu v podstřeší sýpky dvoru Rymář-Tachlovice (Praha-západ)*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 81
- 22 *Kravín se sýpkou v patře ve dvoře Drasty. Ukázka architektury dle F. X. Pavička.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 83
- 23 *Dvůr Vlčkovice s výrazným štítem ovčína z r. 1859.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 98
- 24 *Kravín ve dvoře Dymokury. Ukázka architektury kapacitních kravínů 60. let 19. stol.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 100
- 25 *Interiér kravínu Karlín (okr. Kolín) z 80. let 19. stol. Se zastropením klenbami do železných nosníků nesených dvěma řadami litinových sloupů podél střední chodby.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 101
- 26 *Kravské a volské chlévy statku ve Svobodných Horách. Ukázka architektury konce 19. stol.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 114
- 27 *Ukázka architektonické tvorby ze sbírky stavitelských přednášek „Stavby hospodářské“*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 11
- 28 *Návrh architekta Cavaise na nový kravín s obytným domem černínského dvora v Petrohradě*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 127
- 29 *Charakteristický objekt typového kravína K 96 s přípravnou krmiv v obci Doubravník (okr. Brno-venkov) v neuvěřitelné lokaci bývalé farské zahrady v těsné blízkosti kostela. Zdroj: Dýr, P.; autorská fotografie*
- 30 *Půdorysné uspořádání typového kravína K 96.*
Zdroj: Vegricht J., Pechač F.: *Katalog modernizací stájí pro dojnice*, VÚZT Praha 1999
- 31 *„Smišená farma“ 60. – 70. let 20. století*
Zdroj: Sýkora, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*, str. 49
- 32 *Schéma konstrukční soustavy JUZO (VUZO)*
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 262
- 33 *Schéma konstrukční soustavy RD Jeseník*
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 267
- 34 *Využití rámové konstrukce TESKO pro stáj koní s půdním skladem.*
Zdroj: Hučko, M.: *Zemědělské stavby*, str. 279
- 35 *Dřevostavba ovčína v Dlouhé Stropnici s využitím rámové konstrukce TESKO.*
Zdroj: Internet
- 36 *Velkokapacitní závod chovu a výkrmu vepřů v Třeboni, místní část GIGANT.*
Zdroj: Internet
- 37 *Detail řešení prostoru před administrativní budovou VKK Drnholec - Výsluní*
Zdroj: MYSLÍN, J.: *„Řešení pracovního prostředí v zemědělských závodech, racionalizací procesu jejich výstavby a provozu“*, tab. 22b
- 38 *Proměna krajiny v létech 1950 - 1989.*
Zdroj: Sýkora, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*, str. 53
- 39 *Návesní prostor obce Práče na Znojemsku.*
Zdroj: Dýr, P., autorské foto.
- 40 *Ukázka ne příliš příznivého rozvoje zemědělského družstva v těsné blízkosti obce Čáslavice (okr. Třebíč). Zdroj: P. Dýr, autorské foto.*

- 41 *Příklad uspořádání panského dvora v krajině 18. století*
Zdroj: Sýkora, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*, str. 19
- 42 *Příklady dispozic barokních dvorů na výsecích z císařských otisků map stabilního katastru.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, str. 138
- 43 *Příklad uspořádání zemědělské výroby dle vývojových etap.*
Zdroj: Dýr, P.: *Studijní opory*, VUT FAST Brno, 2014
- 44 *Vnímání zemědělského areálu v obrazu obce a krajiny*
Zdroj: Knopp, A. a kol.: *Stavby a krajina mají svůj řád*, ÚUR Brno, 1994, str. 122
- 45 *Výrazné narušení panoramatu obce Čáslavice (okr. Třebíč) rozlehlým zemědělským střediskem, se stále se rozšiřující výrobou.* Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 46 *Ukázka architektury kravína z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 18
- 47 *Ukázka architektury čtyřřadého kravína z 50. let 20. století. Řetová, okr. Ústí n. O.*
Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 48 *Velkokapacitní farma chovu dojníc v Počenicích (okr. Kroměříž) z 80. let 20. století*
Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 49 *Modernizace stáje K-174 na volnou stáj pro 162 dojníc.*
Zdroj: Vegricht, J. a kol.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc*, Praha, 2008, str. 92
- 50 *Modelové řešení zemědělského střediska chovu mléčného skotu s kapacitou 800 dojníc*
Zdroj: Vegricht, J. a kol.: *Modelová řešení stájí a farem pro chov dojníc*, Praha, 2008, str. 81
- 51 *Ukázka moderní ocelové haly chovu mléčného skotu. Šířka objektu 36 m, délka 60 m.*
Zdroj: BORGA s. r. o., *Popůvky u Brna - výrobce a dodavatel ocelových hal*
- 52 *Ukázka interiéru moderní ocelové haly chovu mléčného skotu.*
Zdroj: BORGA s. r. o., *Popůvky u Brna - výrobce a dodavatel ocelových hal*
- 53 *Ukázka moderní ocelo - dřevěné haly výkrmu skotu. Šířka objektu 32 m, délka 74 m.*
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.- *výrobce a dodavatel ocelo - dřevěných hal*
- 54 *Ukázka moderní ocelo-dřevěné haly výkrmu skotu. Šířka objektu 32 m, délka 74 m.*
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o. - *výrobce a dodavatel ocelo-dřevěných hal*
- 55 *Ukázka architektury konírny z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 1
- 56 *Ukázka revitalizace bývalého zemědělského družstva na farmu chovu koní v Sobiňově – Markvarticích, okr. Havlíčkův Brod.* Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 57 *Rozsáhlý areál chovu koní ve Zhoři, okr. Jihlava.* Zdroj: TopGis
- 58 *Architektura areálu chovu koní ve Zhoři, okr. Jihlava*
Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 59 a, b *Jízdárna a interiér stájí areálu chovu koní ve Zhoři.*
Zdroj: Dýr, P.: *autorské foto*
- 60 *Vývoj celkové spotřeby masa v ČR na jednoho obyvatele za rok*
Zdroj: http://eagri.cz/public/web/file/285671/Veprove_maso_2013_SVZ.pdf
- 61 *Ukázka architektury svince z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 20
- 62 *Ukázka krajinné kompozice velkovýrobní farmy chovu vepřů socialistického zemědělství*
Zdroj: Sýkora, J.: *Územní plánování vesnic a krajiny*, Praha2002, str. 51
- 63 a, b *Ukázka moderní ocelo-dřevěné haly výkrmu prasat. Otevřená ŽB válcová jímka na kejdu.*
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o. *výrobce a dodavatel ocelo-dřevěných hal.*
- 64 *Ukázka typologie drůbežníků a kurníku z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 24
- 65 *Příklad stavby objektu socialistické drůbežárny včetně typického stavu okolního parteru.*
Zdroj: Dýr, P., *autorské foto*
- 66 *Příklad soudobého architektonického výrazu haly chovu drůbeže.*
Zdroj: BORGA s.r.o. – *výrobce hal pro zemědělství*
- 67 *Ukázka architektury a typologie ovčína z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské*, tab. 27
- 68 *Ovčín s hlubokou slepou arkádou z r. 1830. Sedlečko, okr. Mělník*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, s. 230

- 69 *Moderní chov ovcí Michlova Hut, okr. Prachatice – interiér stáje*
Zdroj: Dýr, P., autorské foto
- 70 a, b *Příklad, že i stavba ovčína může být architektonicky zajímavá. Exteriér a interiér ovčína v Almere u Amsterdamu (Holandsko).* Zdroj: Dýr, P., autorské foto
- 71 *Ukázka architektury a typologie stodoly z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské, tab. 3*
- 72 a, b *Typický halový seník s dosoušením a vertikální senážní věže*
Zdroj: Dýr, P., autorské foto
- 73 *Lehký přístřešek skladování balíků stelivové slámy.*
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.
- 74 *Ukázka architektury a typologie sýpky z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské, tab. 7*
- 75 *Velkokapacitní obilné silo s posklizňovou linkou v krajině. Agrovýkup M. Budějovice.*
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto
- 76 *Zásobníky krmných směsí u stájí. ZD Slavíkov okr. Havlíčkův Brod*
Zdroj: WOLF SYSTÉM s.r.o.
- 77 *Ukázka architektury a typologie hospodářské kolny z počátku 20. století*
Zdroj: Vočadlo, V.: *Stavby hospodářské, tab. 8*
- 78 *Častý pohled na „uskladněnou“ zemědělskou techniku socialistické velkovýroby.*
Zdroj: Dýr, P.: autorské foto
- 79 *Hala pro uskladnění zemědělské techniky: š. 36 m, dl. 56 m, v. 5m.*
Zdroj: BORGA s.r.o. – montované haly
- 80 *Vertikální zásobníky kejdy jako kontrastní prvek k horizontálnímu objektu stájí.*
Zdroj: PERMASTORE s.r.o. – smaltované nádrže
- 81 *Konverze zámku Valeč (okr. Třebíč) s hospodářským dvorem a lihovarem.*
Zdroj: internet – letecká fotografie
- 82 *Častý pohled na současné zemědělské středisko: náletová zeleň nahrazující smysluplný koncept ozelenění. Areál ZD Babice (okr. Třebíč)* Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 83 *Kápě kleneb ze 70. let 19. století. Hospodářský dvůr Zderaz (okr. Hr. Králové)*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 333*
- 84 *Dveře sýpky z 30. let 19. století. Hospodářský dvůr Tochovice (okr. Příbram)*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 354*
- 85 *Brána dvora Olešník (okr. Č. Budějovice) z 20. let 18. století.*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 150*
- 86 a b *Brána Nového Dvora u Třeboně (okr. Č. Budějovice) z r. 1800 se znakem knížete Josefa Schwarzenberga (obr. vlevo) v kontrastu s typickým vjezdem do areálu JZD (obr. vpravo)*
Zdroj: Žižka, J.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, str. 155; Internet*
- 87 *Role Ústavu územního rozvoje v oblasti architektury a urbanismu*
Zdroj: Internet – www.uur.cz
- 88 *Vliv ozelenění parteru stájí na jejich vnitřní mikroklima.*
Zdroj: Fabiánová M. a kol.: *Blízké okolí stájových objektů, Náš chov 2014*
- 89 *Vinařství Némčičky. Společenské a administrativní centrum.*
Zdroj: Vizualizace Bc. Jiří Vojtěšek
- 90 *Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník*
Zdroj: Autorský soutěžní plakát I.
- 91 *Konverze areálu zemědělského družstva v historickém centru městyse Doubravník*
Zdroj: Autorský soutěžní plakát II.
- 92 *Adaptace bývalých zemědělských garáží na zázemí biotopu v obci Honětice.*
Zdroj: <https://ceskacenaarchitekturu.cz>
- 93 *„Jonášovic stodola“ v obci Bořislav. Náhled do interiéru.*
Zdroj: <https://ceskacenaarchitekturu.cz>
- 94 *„Administrativně - správní centrum firmy JACER v Předlicích (Ústí nad Labem)“*
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 95 a, b *„Schéma cestní sítě propojující obce Malé a Vysoké Březno s okolní krajinou a návrh dostavby objektů v zastavěné části obou obcí“*

- Zdroj: Brablecová, J.: autorská grafika diplomové práce na <http://cka.cz>
- 96 a, b „Renesančně rekonstruovaný objekt zámku a obnova hospodářských budov Hotelu Zámku Valeč (okr. Třebíč). Zdroj: Dýr, P.: autorské foto
- 97 a, b „Původní a současná podoba průčelí bývalého Pavlínina dvoru (okr. Šumperk)
Zdroj: <http://www.muzeum-sumperk.cz/>
- 98 a, b „Původní a současná podoba zámku a dvoru Radešín (okr. Žďár nad Sázavou)
Zdroj: <http://www.balonovyzamek.cz/>
- 99 „Analytická součást studie obnovy dvoru Vinoř“ (okr. Praha hl. m.)
Zdroj: <http://jakubcigler.archi/zamecky-dvur-vinor>
- 100 „Vizualizace studie obnovy dvoru Vinoř“ (okr. Praha hl. m.)
Zdroj: <http://jakubcigler.archi/zamecky-dvur-vinor>
- 101 „Konverze kravínu K 96 na byty v obci Slatinice“ (okr. Olomouc)
Zdroj: Synek, J.: autorská fotografie
- 102 „Konverze kravínu K 96 na muzeum veteránů v obci Radovesnice II“ (okr. Kolín)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 103 „Konverze kravínu na dřevozpracující podnik v obci Rozsochatec“ (okr. Havl. Brod)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 104 „Salaš Hájek“ (okr. Chotěboř)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 105 „Areál Vinařských potřeb BS ve Velkých Bílovicích“ (okr. Břeclav)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 106 „Areál Vinařských potřeb BS ve Velkých Bílovicích“ (okr. Břeclav)
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie
- 107 a, b „Zrnětín (okr. Svitavy). Studie konverze K 96 na dřevozpracující provoz“. Autoři modelů:
Cahel T. (107 a), Čekal, F. (107b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 108 a, b „Jarošov (okr. Svitavy). Studie konverze K 96 na dřevozpracující provoz“. Autor modelu:
Buchčík, A. (108 a, b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 109 a, b „Bor u Skutče (okr. Chrudim). Studie konverze areálu JZD na sběrnou odpadů“. Autor modelu:
Bittner, O. (109b) Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv; autorská fotografie (109 a)
- 110 „ENERGY“ (okr. Chrudim) Autor: Jiří Bečička. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 111 a, b „Rudice (okr. Blansko). Studie konverze areálu JZD na truhlářskou výrobu“. Autor: Neischl, J. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 112 Babice – Bolíkovice (okr. Třebíč). Studie revitalizace zbytkového statku. Autor modelu:
Novotný, J. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 113 a, b „Pozdatín (okr. Třebíč). Nízkoenergetická ovčí farma“ a) původní stav, b) vizualizace
Autor: Ledvinková Š. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 114 a, b „Lazinov (okr. Blansko). Hippocentrum“ a) situace, b) vizualizace. Autor: Křivinková Š.
Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 115 „Svatotomášský dvůr Brno (okr. Brno - město). Jízdárna - model“. Autor: Tesařová Z. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 116 „Bio-energo-centrum Modřice u Brna (okr. Brno - venkov). Vizualizace“. Autor: Skrývalová D. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 117 Popice (okr. Břeclav). „Bio-energo-centrum“ - vizualizace výrobní haly. Autor: Křížek M.
Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv

- 118 „Tlumačov - Slivotín (okr. Zlín). Bioplynová stanice se skleníky“ - vizualizace. Autor: Švéda P. Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 119 „Tlumačov - Slivotín (okr. Zlín). Bioplynová stanice“ – vizualizace. Autor: Kašpárek M.
Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 120 „Telč (okr. Jindřichův Hradec). Experimentální bioplynová stanice“ – vizualizace. Autor: Hostinský D., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 121 a, b „Vlčnov (okr. Uherské Hradiště). Farma pro 21. století“ – vizualizace, model. Autor: Strnad M., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr P.: autorský archiv
- 122 „Helvíkovice (okr. Ústí n. O.). Farma masného skotu Helvíkovice“ – vizualizace. Autor: Špírková, S., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 123 „Adelheid (okr. Ústí n. O.). Farma chovu a výcviku sportovních koní“ – vizualizace. Autor: Krčálová, I., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 124 „Dům ve vinici“ – vizualizace. Autor: Snášel, M., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 125 „Vinařský dům Lahofer“. Autor: Javorský, T., Vedoucí práce: Ing. arch. Petr Dýr, Ph.D.
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 126 „Analýza majetkových vztahů zemědělského areálu ZD Němčičky“. Autor: Dýr, P. a kol.,
Zdroj: Dýr, P.: autorský archiv
- 127 „Vinařský dům FABIG Hustopeče u Brna“ – prozatím v těsném sousedství bývalého vepřínu
Autor: JEČMEN – CAHA ARCHITEKTI, Brno
Zdroj: Dýr, P.: autorská fotografie